

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Katedra sociální a kulturní ekologie

Bc. Zdeňka Kovářiková

Školy obnovy venkova

Diplomová práce

Vedoucí práce: PhDr. Ivan Rynda

Praha, 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci vypracovala samostatně a použila jsem jen uvedené prameny a literaturu. Tato práce dosud nebyla využita k získání žádného akademického titulu. Současně dávám svolení k tomu, aby byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v depozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne 13. září 2010

Zdeňka Kovářiková

Poděkování

Za nesmírnou trpělivost a ochotu při vedení diplomové práce a za cenné rady děkuji PhDr. Ivanu Ryndovi.

Děkuji také představitelům škol obnovy venkova, kteří mi věnovali svůj čas a umožnili tak vznik této práce.

V neposlední řadě děkuji svým přátelům a rodině za podporu, pomoc a povzbuzení.

Obsah

1	ÚVOD	7
1.1	Obecný kontext.....	7
1.2	Vymezení pozice a motivace výzkumníka	7
1.3	Cíl práce	8
1.4	Členění práce	8
2	PREEMPIRICKÁ ČÁST	9
2.1	Oblast výzkumu	9
2.2	Výzkumný problém	9
2.3	Účel výzkumu.....	10
2.4	Výzkumné otázky	10
2.5	Vymezení pojmů	10
2.5.1	Venkov	10
2.5.1.1	Subjektivní a objektivní kritérium.....	11
2.5.1.2	Označení obce	12
2.5.1.3	Velikostní kategorie obce (počet trvale bydlících obyvatel).....	14
2.5.1.4	Kritérium hustoty zalidnění	15
2.5.1.5	Venkovské regiony	15
2.5.1.6	Charakteristika venkovských sídel.....	16
2.5.1.7	Venkov versus město.....	17
2.5.2	Venkov v ČR	23
2.5.2.1	Vývoj českého venkova.....	23
2.5.3	Současné problémy venkova	30
2.5.3.1	Špatná finanční situace obcí	31
2.5.3.2	Poměšťování venkova	34
2.5.3.3	Ochrana kulturní krajiny.....	36
2.5.4	Obnova venkova	39
2.5.5	Programy podpory venkova	45
2.5.5.1	Program obnovy venkova	46
2.5.5.2	Program rozvoje venkova	47
2.5.5.3	LEADER ČR	48
2.5.6	Aktéři obnovy venkova	49
2.5.6.1	Spolek pro obnovu venkova	50
2.5.6.1.1	Soutěž Vesnice roku.....	52
2.5.6.2	Svaz měst a obcí České republiky	53
2.5.6.3	Iniciativy zaměřené na vzdělávání na venkově.....	53
2.5.6.3.1	Místní akční skupiny	53
2.5.6.3.2	Venkovské komunitní školy	54
2.5.6.3.3	Manažeři pro venkovské oblasti	55
2.5.7	Školy obnovy venkova.....	56
2.5.7.1	Zahraniční příklad obnovy venkova	60
2.6	Vědecký rámec výzkumu a existující literatura.....	64

3	EMPIRICKÁ ČÁST	66
3.1	Design výzkumu	66
3.2	Metody sběru dat	68
3.3	Popis výzkumného souboru	69
3.4	Průběh rozhovorů a zpracování dat	71
3.5	Případové studie	73
3.5.1	Škola obnovy Křivoklátského venkova aneb Vytváření občanské společnosti	73
3.5.1.1	Kdo: Iniciátor	74
3.5.1.2	Co: Občanská společnost	75
3.5.1.3	Jak: Prostředky	78
3.5.1.4	Kdy: faktor doby	80
3.5.1.5	Proč: vymezení motivace a principů	82
3.5.2	Škola obnovy venkova Podblanicka aneb Mladí na venkově	83
3.5.2.1	Organizace ŠOV	85
3.5.2.2	Sdílení nadšeneckých idejí – Mladí	87
3.5.2.3	Přesun těžiště aktivit – Dospívání	89
3.5.2.4	Práce na venkově – Dospělost	90
3.5.2.5	Principy venkova	91
3.5.3	Středočeská škola obnovy venkova	93
3.5.3.1	Fungování ŠOV	94
3.5.3.2	Sdílení zkušeností	97
3.5.3.3	Fenomén ŠOV	98
3.5.3.4	Sebereflexe	99
3.5.3.5	Jak ŠOV vidí venkov	99
3.5.4	Škola obnovy venkova Libčeves/Liběšice	100
3.5.4.1	Jak ŠOV funguje	102
3.5.4.2	Think tank	103
3.5.4.3	Sebereflexe	104
3.5.4.4	Osobní zkušenosti	106
3.5.4.5	Jak ŠOV vidí venkov	106
3.5.4.6	Škola obnovy venkova Liběšice – pojetí firmy	107
3.5.4.6.1	Vymezení trhu a pozice na trhu	108
3.5.4.6.2	Reflexe fungování	110
3.5.4.6.3	Ztotožnění se s „firmou“	112
4	ZÁVĚR	115
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	120
	PŘÍLOHY	126

Abstrakt

Předkládaná diplomová práce vymezuje fenomén škol obnovy venkova prostřednictvím čtyř případových studií, které ilustrují různé pojetí této instituce, a jejich srovnání. Empirický výzkum vychází z teoretické rešerše tématu, v níž jsou definovány základní pojmy, se kterými školy obnovy venkova pracují: venkov, problémy venkova, obnova venkova. Na základě analýzy rozhovorů s představiteli škol obnovy venkova a studia dokumentů jsou sestavené čtyři modelové příklady, které prezentují strategie, jaké školy obnovy venkova přijaly k obnově venkova. Přestože školy obnovy venkova rozvinuly odlišné přístupy ke stejnému tématu, shodují se v několika rysech: jsou projektem obcí nebo jiných aktérů venkovské politiky, je jim společný cíl přinášet na venkov vzdělávání a za svou cílovou skupinu považují především zastupitele malých obcí. Největší rozvoj škol obnovy venkova byl spojen s přeměnou společnosti v devadesátých letech 20. století, kdy výraznou měrou přispěly k rozvoji kompetencí obecních zastupitelů a budování absorpční kapacity venkova pro získávání finančních prostředků.

Klíčová slova

Školy obnovy venkova, program obnovy venkova, obnova venkova, rozvoj venkova, venkov

Abstract

Presented diploma paper defines the phenomenon of school of rural renewal through four case studies that illustrate different approaches to this institution, and through their comparison. The empirical research is based on a theory development including definition of key words; rural areas, rural problems and rural renewal being among them. Analyzing interviews with the schools' representatives together with documentation study lead to conducting four examples of schools of rural renewal presenting four strategies for rural renewal. Despite having different approaches to the same topic, they correspond in several characteristics: they are a municipality project, they share the common idea of introducing further education to the regional politics and the target group is defined as the municipality officers. Major development of the phenomenon of schools of rural renewal was experienced in 1990's, when they meant a large contribution to the rural stakeholders' acquirements and capacity building.

Keywords

Schools of rural renewal, rural renewal program, rural renewal, rural development, rural areas, countryside

1 Úvod

1.1 Obecný kontext

Neuspokojivý stav venkovského prostoru v Československé republice byl spolu s řadou dalších identifikován jako celospolečenský problém v roce 1990. Problémové oblasti byly částečně společné téměř všem evropským zemím, částečně specifické pro český venkov. Mezi celoevropské problémy patřil úbytek pracovních příležitostí v zemědělství jako důsledek jeho mechanizace, s tím spojený nedostatek práce na venkově obecně a následné vysídlování venkova. Mezi specifika středoevropského, popř. českého venkova patřil předválečný a poválečný odsun obyvatel z příhraničních oblastí a kolektivizace zemědělství od padesátých do konce osmdesátých let 20. století.

Po změně režimu byl v roce 1990 vypracován Program obnovy venkova¹ (dále jen POV) jako politický dokument zakotvující žádoucí směr vývoje venkovských sídel. Tím je obnova venkova jako „návrat ... k základnímu principu bytí venkova“ (Blažek, 2004: 161) a snaha regenerovat ta specifika životního způsobu, která odrážela blízkost přírodě (Baše, 2006). Znovu promyslet a obnovit potřebují jak přírodní, tak sociální vztahy a vazby v území, narušené především vývojem po druhé světové válce.

Školy obnovy venkova jsou v Programu obnovy venkova jmenovány jako jeden z pilířů POV na celostátní úrovni, měly by být místem setkávání „teorie s praxí“. Proto mohou poskytnout reflexi teoretickému konceptu obnovy venkova a poukázat na jeho silné a slabé stránky. Mohou popřípadě nabídnout i odlišný přístup k problematice než jaký je stanoven ve vládním Programu obnovy venkova.

1.2 Vymezení pozice a motivace výzkumníka

Pro případné kritické zhodnocení mnou nashromážděných poznatků považuji za užitečné vymezit svou výchozí pozici při provádění výzkumu. Pocházím z rozvíjejícího se maloměsta, do kterého se sjíždějí za školou a za prací obyvatelé okolních vesnic, samotné mé rodné město je pak ve spádovém území Plzně. Nepovažuji se ani za venkovana, ani za „měšťáka“, sama pro sebe svou pozici vidím na pomyslném rozhraní, se zkušeností života v malém a velkém městě, venkovským insiderem nicméně nejsem.

¹ Program obnovy venkova (novela z roku 1998) dostupný z: <<http://www.venkov.cz/venkov/program-obnovy-venkova.html>>. Více o POV v kapitole Program obnovy venkova na str. 45–46.

Moje bakalářské studium žurnalistiky mě dovedlo k praxi ve Zpravodaji Spolku pro obnovu venkova, ve kterém jsem působila několik měsíců jako redaktorka, a tím i k tématu obnovy venkova, o které jsem se dále zajímala na katedře sociální a kulturní ekologie FHS UK.

1.3 Cíl práce

Jak jsem naznačila, problematika venkova a jeho obnovy je komplexní a zahrnuje řadu dílčích rovin, jež by musely být zkoumány pomocí metod a teorií mnoha vědních oborů. K této diplomové práci jsem přistoupila s cílem postihnout jediný, ale důležitý fenomén: školy obnovy venkova. Ráda bych jej prozkoumala v jeho motivacích, vzniku, dynamice a funkčnosti na pozadí orientační teoretické rešerše základních rovin problematiky venkova jako celku. Základní otázka, kterou jsem si na obecné rovině položila, tedy zněla: Co je škola obnovy venkova? Záměrem mé práce je popsat, co tato organizace na venkov přinesla a přináší, co je její reálnou činností, jaké si klade cíle, jakými tématy se zabývá a jakými způsoby je prezentuje.

Možný přínos své práce vidím ve zmapování vazeb mezi konceptem obnovy venkova a tématy, kterými se zabývají klíčoví hráči na venkově, v místě, kde se tato vazba má odehrávat: ve školách obnovy venkova. Implementace opatření, která jsou přijata veřejnou správou, bývá nejproblematictější částí rozhodovacích procesů. Opatřením přijatým s cílem obnovy venkova byl Program obnovy venkova, v němž jsou zmíněny školy obnovy venkova jako most mezi teorií a praxí, tzn. ony by měly pomáhat přenášet teoretické principy obnovy venkova do výkonných opatření.

1.4 Členění práce

Pro co nejpřehlednější utřídění poznatků jsem se rozhodla členit svou práci na rešeršní a syntetizující část preempirickou, která shrnuje teorii související s výzkumným problémem, definuje užívané pojmy a vymezuje, z jakých vědních oborů byly čerpány poznatky a v jejichž rámci by tudíž měla být práce relevantní. Označení „preempirická“ jsem zvolila proto, že lépe vymezuje část práce předcházející empirickému výzkumu a označení „teoretická část“ nevystihuje plně všechny zařazené kapitoly. Druhá část mé diplomové práce je založena na poznatcích a datech získaných z provedení empirického výzkumu, jedná se tedy o empirickou „polovinu“ této práce.

2 Preempirická část

V této části práce se budu zabývat nejprve nejobecnějším vymezením vlastního empirického výzkumu, aby bylo zřejmé, proč se v teoretické části zaměřuji na určité dílčí roviny teorie a akcentuji je. Poté provedu obecnou rešerši problematiky venkova včetně vymezení pojmosloví a vytyčím tak znaky, které budu hledat v činnosti škol obnovy venkova. V závěru oddílu se znovu, již podrobněji, ke zvoleným způsobům řešení vrátím v kapitole Design výzkumu.

2.1 Oblast výzkumu

Školy obnovy venkova (dále též ŠOV: škola obnovy venkova i školy obnovy venkova) jsou instituce, které mají na venkov přinášet nové podněty, koncepty, návrhy, a přístupy ke správě věcí veřejných, ke krajině, k životu na venkově. Program obnovy venkova je ustavil za jednu ze základních komponent obnovy venkova, a proto jsou jedním z klíčových míst, kde se dá pozorovat, jakým způsobem je koncept obnovy venkova uváděn do praxe – jaké myšlenky jsou rozvíjeny, předávány dalším aktérům obnovy venkova, a kde je také možnost zachytit zpětnou vazbu a reflexi teoretickému konceptu obnovy venkova.

Školy obnovy venkova nemají jednotnou koncepci a žádný dokument neupravuje jejich podobu a způsob fungování. V oficiálních dokumentech jsou zmíněny v novele Programu obnovy venkova z 11. listopadu 1998 jako pilíř programu na celostátní úrovni. Na ní se program zaměřuje na podporu osvěty, vzdělávání a poradenství v oblasti obnovy vesnice a rozvoje venkova. Školy obnovy venkova mají být organizace „... konfrontující praktiky z terénu s nejlepšími odborníky a umožňují přenášet zkušenosti mezi obcemi“ (Ministerstvo, 1998). V podpoře tematické osvěty mají působit spolu se Svazem měst a obcí ČR, Spolkem pro obnovu venkova a soutěží Vesnice roku.

Oblast mého výzkumu se v podstatě shoduje i s předmětem zkoumání. Aby bylo možné zodpovědět jakkoli položenou výzkumnou otázku, je nejdříve nutné postihnout, co je škola obnovy venkova.

2.2 Výzkumný problém

Výzkumným problémem řešeným v této práci je vymezení fenoménu škol obnovy venkova skrze klíčové osoby těchto institucí. Jaké je místo školy obnovy venkova ve snaze o obnovu (popř. rozvoj nebo zachování) venkova, v politice nebo hnutí, které se nějakým způsobem snaží o definování a zachování svébytnosti venkova jako způsobu obývání světa?

Respektive jaké tematické pole si školy obnovy venkova vymezují za své, čím se zabírají a jak se „svými“ tématy pracují?

2.3 Účel výzkumu

Pro poznání toho, co je škola obnovy venkova, jsem se zaměřila na zjištění, jak škola definuje sebe samu, co je pro ni podstatné. Tento záměr je vyjádřen v cílech, jež si ŠOV klade. Při zkoumání jsem se proto zaměřila na vymezení cílů a přístupů, jaké ŠOV přijala k jejich naplnění. Podstatnou informací k tomu bylo zjištění, jestli ŠOV má nějakou vizi, kterou se snaží naplnit.

2.4 Výzkumné otázky

Výzkumný problém jsem rozložila do několika dílčích výzkumných otázek: Jaké jsou základní, vymežující charakteristiky škol obnovy venkova? Jak vypadá provoz škol obnovy venkova? Jakým způsobem pracují školy obnovy venkova s pojmy venkov, obnova venkova? Jakým způsobem ovlivňuje ŠOV vedoucí osobnost?

2.5 Vymezení pojmů

2.5.1 Venkov

Uvést jednotnou definici pro venkov jako pojem užívaný širokou veřejností a zároveň jako pojem, se kterým pracuje několik vědních nebo studijních oborů (sociologie, ekologie, geografie, demografie, jejich příbuzné obory a interdisciplinární obory) je úkol nad rámec této práce, proto si nekladu za cíl uvedenými definicemi plně vyčerpávat obsahovou šíři tohoto pojmu, ale spíše uvést ty definice, které jsou produktivní vzhledem k cíli mé práce.

Definice venkova má význam především pro politickou potřebu, tzn. pro veřejnou správu území, poté pro účely jednotlivých oborů, které se venkovem zabývají, a jejichž studium by mělo přispívat k pochopení zákonitostí a vztahů, které jsou pro venkov charakteristické, a tímto poznáním zpětně obohatit přístup, jakým k venkovu přistupuje veřejná správa. Do jaké míry je důležité pro samotné obyvatele obce, jestli žijí na vesnici nebo ve městě, zřejmě záleží na tom, jak se do jejich běžného života promítají právě specifika venkova, případně města.

Narozdíl od města, kde má smysl hovořit o městském ekosystému,² venkov jako relativně uzavřený celek³ vymezit nelze. Škála významů ztotožňovaných s venkovem je velmi

² Ekosystém je reaktivně uzavřený celek, jehož složky a vazby mezi nimi tvoří komplexní funkční biotický systém (Begon, Harper, Townsend, 1996). Město jako ekosystém studovala např. Chicagská sociologická škola v USA 20. let 20. století.

³ Tak ekosystém definují Begon, Michael; Harper John L.; Townsend, Colin R. (1986). *Ecology: Individuals, Populations and Communities*. Oxford: Blackwell Scientific Publications.

bohatá a různé přístupy k definici venkova se snaží postihnout pojem venkova v celé jeho šíři, proto zde budou uvedeny ty stěžejní, které lze v teorii vysledovat.

V literatuře věnující se vymezení pojmu venkov jsou v podobném smyslu používány pojmy venkov, venkovský prostor a venkovská obec. Všechna označení jsou v podstatě správná, protože jejich obsah je podobný, nicméně jistý významový rozdíl mezi nimi je. Vystihuje ho Radim Perlín (2009): *„Při vymezení venkovského prostoru je nutné velmi striktně odlišovat dva základní typy hodnocení. Buď můžeme hodnotit venkovská sídla, resp. venkovské obce, nebo je možné sledovat vymezení venkovského prostoru, venkova. Zatímco v první kategorii vymezení venkovských sídel/obcí vymezujeme územně nespojité jednotky – zastavěné území, v druhém případě vymezujeme spojitý prostor, který tvoří jak zastavěné území venkovských sídel, tak i volná krajina.“* Princip spojitosti, který Perlín uvádí pro rozlišování přístupů k vymezení pojmů venkov a venkovská obec, vyvolává dojem, jako by obec představovala pouze zastavěné území. Venkovská obec v sobě však zahrnuje nejen prostor sídla, ale i volnou krajinu v okolí sídla, která spadá do jejího katastru. Jak uvádí zákon č. 128/2000 Sb. o obcích, § 18: *„Každá část území České republiky je součástí území nějaké obce, nestanoví-li zvláštní zákon jinak“.*

Pojmout definici venkova jen na úrovni venkovských obcí by ale neumožnilo rozlišit některé aspekty vztahující se k celku, jako je např. sídelní struktura. Na úrovni venkovských obcí má však větší smysl vymezovat architektonické znaky sídla apod.

V této práci se snažím použít vždy tu rozlišovací úroveň, která má pro vymezení určitých charakteristik v daném kontextu smysl.

2.5.1.1 Subjektivní a objektivní kritérium

Subjektivní přístup vychází z „tak neměřitelných kritérií jako jsou první dojem a cítění místních lidí. Jednoduše se jedná o pocit, když poprvé vstoupíte do obce a prohlédnete si ji – obvykle snadno rozlišíte typickou vesnici a typické město“ (Majerová, Herová a kol., 2009: 18). Tento přístup ilustruje Radim Perlín (2008: 4): *„Jako nejlepší subjektivní hodnocení lze použít vyjádření místních obyvatel o svém vlastním sídle. Zeptáte-li se obyvatel nějakého sídla, jak se jmenuje skupina panelových domů na okraji a jak se jmenuje centrální prostor ve středu sídla, odpoví, že se jedná buď o bytovky a náves nebo o sídliště a náměstí. V prvním případě jste nepochybně na vesnici, ve druhém případě jste nepochybně ve městě.“* Toto vymezení se však rozvolňuje zároveň se stíráním rozdílů mezi vesnicí a městem a s rozvojem tzv. satelitních měst, proto subjektivní hodnocení vlastního sídla postupně ztrácí na jednoznačnosti.

Objektivní vymezení venkova se rozpadá na několik dalších úrovní, především můžeme venkov vidět jako prostor a na něj vázané společenství. Nejobecnější definice se snaží postihnout pojem venkova z obou těchto hledisek, v celé jeho šíři. Uvedu zde několik definic, které v různé míře ilustrují tento přístup. Autorem první z nich je architekt a urbanista Miroslav Baše (2006: 15): „*Venkovský prostor je převážná část státního území (krajina), nezastavěná městskou zástavbou, tj. volná krajina, doplněná původním venkovským osídlením, tj. zemědělským, a plochami, na kterých probíhá výstavba, nebo aktivity, které nesměřují k podobě a funkcím urbánních celků: těžba, zpracování nerostů a surovin, energetické celky (elektrárny, přehrady), komunikační liniové stavby...*“

Štenclová (2005: 18) se taktéž snaží postihnout pojem venkova v celé jeho šíři, jako krajinu s vesnicemi (kulturní krajina se stopami zemědělské činnosti a, charakteristickou zástavbou), obyvatelstvo (lidé, pro něž je venkov domovem), charakteristické činnosti (zemědělství, lesnictví apod.), životní styl, vesnické tradice, včetně svébytné atmosféry venkova dané blízkostí přírody.

Z obecných definic uvedu ještě vymezení venkova podle Velkého sociologického slovníku. Podle něj je venkov „obydlený prostor mimo městské lokality, tradičně charakterizovaný orientací na zemědělství a menší hustotou obyvatel, ale i jiným způsobem života, většinou propojeným s přírodou, a také s jinou sociální strukturou ve srovnání s městem“ (Velký, 1996: 1380).

Z uvedených definic je patrné, že pojem venkova v sobě zahrnuje mnoho dimenzí. Účelem obecných definic je celkové představení pojmu, pro hlubší porozumění ale v této práci podrobněji rozebereme jejich jednotlivé prvky. Rozčleníme je na kvalitativní a kvantitativní podle Majerové (2008). Mezi kvalitativní charakteristiky venkova řadí autorka urbanistickou strukturu a architektonické znaky, historický vývoj, ekonomické znaky a styl života, tedy znaky sociální. Mezi kvantitativní patří statut obce, počet obyvatel a hustota zalidnění.

2.5.1.2 Označení obce

Označení „obec“ je jediné pojmenování sídla, které je definováno legislativou. Jak uvádí Perlín (2008: 4): „Běžně používané pojmy jako je vesnice, město nebo třeba starší městys jsou pojmy, které nejsou zakotveny v legislativě a vyjadřují pouze obecný název pro jednotlivé typy sídel⁴.“ Pojem obec je zaveden již v Ústavě ČR, článku 99: „Česká republika se člení na obce,

⁴ Sídlu je podle Perlínovy definice (2008: 4) „*prostorově oddělená jednotka, kterou tvoří skupina domů a která je oddělena od dalších sídel volným nezastavěným prostorem. Sídlu má nebo alespoň v minulosti mělo obytnou funkci, nebo má rekreační funkci.*“

kteřé jsou základními územními samosprávnými celky, a kraje, které jsou vyššími územními samosprávnými celky.“ (Ústava, 2000: 11) Podle zákona č. 128/2000 Sb. o obcích (obecním zřídzení), § 1 je obec základní územní samosprávné společenství občanů. To tvoří územní celek, který je vymezen hranicí území obce.

Pro vytyčení charakteristiky venkova je toto hledisko použito k negativnímu vymezení, tj. venkovské obce jsou ty, které nejsou městem. Městem se mohou stát obce, které mají alespoň 3000 obyvatel, a požádají o přidělení statutu města Poslaneckou sněmovnou. Některá města jsou přesto menší, protože velikostní hranici 3000 obyvatel ustavil zákon až v roce 2000.

Kritérium statutu obce/města vychází z historického vývoje měst, kdy se se statutem města pojila i různá privilegia, právní normy zajišťující městu nárok na samosprávu včetně městského soudu, možnost obehnat město hradbami, volný pohyb měšťanů, právo svobodně nakládat s majetkem nebo možnost získání dalších výsad výrobního a obchodního charakteru.

V České republice se používá v současnosti šest označení pro šest typů obcí. Jsou jimi: hlavní město, statutární město, město, městys, obce a vojenské újezdy. Ze správního hlediska jsou tedy za obce považovány i vojenské újezdy; co se týká ostatních typů, městys je kategorie mající původ v Rakousko-Uhersku, kdy představoval přechodnou kategorii malého venkovského města bez hradeb, v němž převažuje zemědělské funkce, ale zároveň má určitá městská privilegia (Majerová, Herová a kol., 2009). V tradici udělování označení městys pokračovala vláda po roce 1918, a rovněž přidělovalo toto označení obcím, jež měly spádový charakter, vyvinutou infrastrukturu a naplňovaly tak představu malého městečka. Statut městys byl obnoven novelou zákona o obcích v roce 2006; mohou jej používat ty obce, které takto byly označovány před rokem 1954⁵. Z nezmíněných kategorií zůstávají statutární města, tj. města se zvláštním postavením. Ta jsou v zákoně jmenovitě uvedena. Jejich území se může dále členit na městské části či obvody s vlastními orgány samosprávy.

Do této kategorie se částečně promítá i subjektivní vnímání vlastní obce: může se jednat o třítisícovou vesnici⁶, která neusiluje o statut města, protože sama sebe vnímá jako venkov, a malé město, které je hrdé na svůj historický statut města a jeho charakter je opravdu městský.

Označení obce či města není exaktně vymezenou kategorií, ale, jak uvádí Majerová, Herová a kol. (2009), výhodou je celkem jasné vymezení měst a ostatních obcí. Nevýhody

⁵ Před účinností zákona č. 13/1954 Sb., o národních výborech. S účinností tohoto zákona obce přestaly existovat jako právnické osoby soukromého a veřejného práva. Od té doby se staly jen nejnižšími územně správními jednotkami, které mohly být správními obvody.

⁶ Podle Lexikonu obcí 2007 (ČSÚ) existuje v Česku ještě celkem 40 obcí, které mají více než 3000 obyvatel dosud nemají statut města.

shrnuje Perlín (2009: 39): „*Při neexistenci pravidel pro udělení statutu město v období 1990–2000 došlo k tomu, že statut města získaly obce s velmi rozdílným počtem obyvatel a je jen velmi obtížné jakkoliv využít tento ukazatel. Po roce 1990 se městy staly všechny obce, ve kterých existoval Městský národní výbor I., II. a III. stupně. Dále se po roce 1990 staly městy na návrh předsedy Poslanecké sněmovny a se souhlasem vlády ČR i další obce, které o tento statut požádaly bez ohledu na jejich velikost. Není známo, že by docházelo z jakýchkoliv hledisek k častějšímu odmítání udělení tohoto statutu.*“

2.5.1.3 Velikostní kategorie obce (počet trvale bydlících obyvatel)

Podle kritéria počtu obyvatel je pro venkovská sídla v České republice užívána hranice 2000 trvalých obyvatel. Důvody vychází ze zkušenosti, že obce do této velikosti ve většině naplňují kritéria „venkovskosti“⁷ (Binek a kol., 2007).

Užívání této hranice je zavedeno ve strategických a programových dokumentech ČR, jako je Národní strategický plán rozvoje venkova ČR (dále též NSPRV), který definuje cíle politiky obnovy venkova pro roky 2007–2013. Toto kritérium může být v každém státě nastaveno jinak, aby reflektovalo národní demografická specifika, jak zmiňuje Perlín (2008: 4): „*Tato konvenční hranice 2000 obyvatel pro nepochybné vesnice je stanovena pro typicky českou strukturu osídlení. V některých evropských státech je toto konvenční hledisko nastaveno až na velikost 5000 obyvatel.*“

Městem se nicméně, jak jsme zmínili, může stát obec až od minimálního počtu 3000 obyvatel, čímž vzniká jakási mezikategorie sídel o velikosti 2000 – 3000 obyvatel. Někteří autoři⁸ proto pro venkovské obce používají početní hranici 3000 obyvatel.

Toto kritérium je jednoduché, jasné a pravidelně sledované, proto je u nás nejčastěji využíváno. Jeho nevýhoda tkví v klasickém problému kvantitativních technik: obec může podle všech kvalitativních charakteristik naplňovat pojem venkova, ale již přesáhla hranici 3000 obyvatel, což ji mezi venkovské obce neřadí.

⁷ Binek a kol. (2007) cituje znaky „venkovskosti“ vydefinované Sociologickou laboratoří při České zemědělské univerzitě v roce 2004.

V kritériu urbanistické struktury jsou to rozvolněná zástavba, zemědělský statek, rozsáhlé veřejné prostory a nízký podíl zastavěných ploch, v architektonických znacích nízkopodlažní zástavba, integrace obytné a dalších funkcí, absence nájemního bydlení a individuální výstavba, v sociálních znacích konservatismus, tradicionalismus, sousedství, participace, kooperativnost a sdílení společné historie, ve znacích ekonomických vyjíždka do zaměstnání, zaměstnanost v zemědělství, vyšší podíl samozásobitelství a kutilství, podle kritéria veřejné správy označení obce, tedy postavení obce ve struktuře veřejné správy a podle velikostních znaků počet obyvatel, hustota zalidnění, rozloha a podíl zastavěné plochy. (Binek a kol., 2007) Tato kritéria se shodují s charakteristikami venkovských sídel podle Radima Perlína uvedenými v této práci v kapitole Charakteristika venkovských sídel.

⁸ Z autorů zmíněných v této práci je to Binek, Jan a kol (2007). *Venkovský prostor a jeho oživení*. Brno: Georegetown.

2.5.1.4 Kritérium hustoty zalidnění

Kritérium hustoty zalidnění, tedy počet obyvatel vztažený k velikosti území, je kritérium často užívané pro vymezení venkova v programových a strategických dokumentech Evropské unie a jediným kritériem, na kterém staví svou definici Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (Organization for Economic Co-operation and Development, dále jen OECD).

OECD stanovila za mezní hranici venkovských oblastí 150 obyvatel na km². Ve státech EU včetně České republiky je nicméně tato hranice vzhledem k demografickým podmínkám upravena na 100 obyvatel na km², kterou používá i Český statistický úřad. Na slabinu tohoto přístupu poukazuje opět Radim Perlín (2009: 2): „*Při takovém vymezení je ovšem klíčové, za jaké jednotky budeme hustotu zalidnění počítat. V případě, že budeme uvažovat obyvatelstvo v dostatečně malých územních jednotkách například v katastrálních územích, tak nepochybně vymezíme území malých katastrů, která budou mít hustou zalidnění větší než požadovaných 100 obyv./km², v případě velkých jednotek například okresů nebo dokonce krajů se může stát, že celé okresy včetně okresního města nebo kraje budou charakterizovány jako venkovské.*“ Naopak výhodou je dostupnost údajů a jednoduchost definice a možnost využít ji pro sledování trendů a srovnávání mezi územními celky. Možnost porovnání mezi státy je ovšem vzhledem k rozdílné hustotě zalidnění a sídelní struktuře omezená.

2.5.1.5 Venkovské regiony

Pro různé politiky a rozvojové programy je směřodlatné vymezení venkova jednak na úrovni sídel, jednak regionů.

Pro regionální kategorie je rozhodující míra rurality regionu, tzn. podíl populace regionu žijící ve venkovských sídlech. Metodika OECD podle toho rozlišuje regiony tří typů:

- venkovské regiony s více než 50 % populace žijící ve venkovských obcích,
- přechodné regiony: 15 až 50 % obyvatel žije ve venkovských obcích,
- městské regiony: méně než 15 % obyvatel žije ve venkovských obcích. Definice přijaté na úrovni mezinárodních institucí jsou užitečné ke srovnání mezi zeměmi a pro možnost postihnout trendy, zároveň z toho však vyplývá i jejich nevýhoda: porovnávají země s velmi rozdílnými podmínkami a sídelní strukturou. V ČR se tak podle členění OECD velké množství obcí zařadí do regionu přechodného, čímž toto vymezení venkova ztrácí na národní úrovni výpovědní hodnotu a využitelnost, proto je tato kategorie pro naše podmínky ještě dále rozčleněna na region převážně venkovský (37, 5 – 50 % venkovského obyvatelstva), smíšený (25 – 37, 5 %

venkovského obyvatelstva) a převážně městský (15 – 25 % venkovského obyvatelstva) (Majerová, Herová a kol. 2009).

Evropský statistický úřad používá pro Evropu vlastní metodiku, ve které kombinuje kritérium hustoty zalidnění s kritériem absolutního počtu obyvatel. Regiony pak rozděluje také do tří typů podle získaného údaje o stupni urbanizace. Hustě obydlené zóny se vyznačují hustotou zalidnění nad 500 obyvatel/km² a počtem obyvatel alespoň 50 000, přechodné zóny hustotou zalidnění větší než 100 obyvatel/ km² a počtem obyvatel alespoň 50 000, které nespádají do první kategorie, a řídké obydlené zóny zahrnují všechny ostatní obce a seskupení obcí, které nesplňují výše uvedená kritéria. (Binek a kol., 2007)

2.5.1.6 Charakteristika venkovských sídel

Nejmenšími jednotkami, na něž aplikujeme určitá kritéria pro venkov, je sídlo. Rozlišujeme sídla městská a venkovská. Ve vzájemné opozici jsou venkovská sídla menší, starší, pomaleji se vyvíjející, s funkcí převážně zemědělského charakteru nebo jinak na zemědělství navázaná a více homogenní z hlediska struktury obyvatel, využití ploch, funkcí a stylu života. (Hudečková, 2008)

V definici venkovského sídla se přirozeně objevují podobné aspekty jako v definici venkova, venkovskou obec je však možné vymezit konkrétněji. Perlín (2008) vyděluje několik hledisek pro vymezení venkovského sídla a podle nich uvádí výčet charakteristik:

urbanistické	nízkopodlažní zástavba s vysokým podílem rodinných domů, málo vyvinutá uliční síť, dominantní prostor návsi jako centra, vysoký podíl zeleně v sídle
architektonické	sídlu dominuje nízkopodlažní zástavba v individuálních rodinných domech doplněných hospodářským zázemím, které původně sloužilo zemědělství, dnes k zabezpečení provozu domu. Pro tradiční venkovský dům je typické vymezení dvora a zahrady s výrazně oddělenými funkcemi
sociální	mnohem užší sociální kontakty mezi jednotlivými obyvateli sídla, dlouhodobá neformální sociální kontrola a participace
ekonomické	dominantní nebo rozhodující činností je zemědělství a primární výroba potravin, významný podíl ekonomicky aktivních osob vyjíždí do zaměstnání mimo toto sídlo

historické	sídlo, které v minulosti získalo městské práva, je městem, ostatní sídla jsou vesnicemi
administrativní	městy jsou ty obce, které stát jako města definuje a která mají právo používat městská práva a městský znak. Toto označení propůjčuje městům předseda Poslanecké sněmovny a nemá žádný administrativní nebo jiný význam. Jeho jediný význam je prestižní
statistické	venkovské sídlo je takové sídlo, které má méně než konvenčně stanovený počet obyvatel

V Perlínově přehledu jsou shrnuty znaky pro venkovské sídlo tak, jak odpovídají tradiční podobě venkova. Ta se přirozeně vyvíjí a mění, v některých aspektech se venkovská sídla přibližují městu, především v souvislosti s procesem suburbanizace, tedy přesunu obyvatel, jejich aktivit a některých funkcí z jádrového města do jeho zázemí, tzn. na okraj měst nebo do okolních obcí. (Ouředníček, 2003) Blíže se budeme problému suburbanizace věnovat v kapitole „Poměšťování venkova“.

2.5.1.7 Venkov versus město

Venkov bývá někdy vymezován jako „to, co není město“, toto pojetí ostatně koresponduje s etymologií českého slova venkov, které vzniklo ze slov ven, vně a vnější tj. prostor venku, např. vně městských hradeb. Ať již vnímáme vesnici a město jako vzájemné protějšky či ne, obecně není spor o tom, že jsou mezi nimi rozdíly. Jejich pojmenování se stává důležitým především ve chvíli, kdy se začínají stírat, tedy, když na venkov začínají pronikat městské prvky a charakter vesnice se začíná připodobňovat městu, popř. v obci vznikají celé nové části s předměstskou zástavbou. Venkov se vůči městu vymezuje téměř ve všech definicích, v této kapitole se zaměříme na ta vymezení, která dichotomii venkova a města zdůrazňují.

Pokud se přidržíme negativního vymezení, že venkov je fyzický prostor, který není městem, je nezbytné uvést definici města. Podle Velkého sociologického slovníku je město *„jednou z forem územního společenství, které se vyznačuje poměrně vysokou hustotou obyvatel i budov a sítí, je místem rozvinuté dělby práce, jež se v závislosti na fázi hospodářského vývoje projevuje koncentrací průmyslových a později obslužných, informačních a řídicích činností, a také místem s vysokou mírou sociální komunikace, produkce, shromažďování, výměny a předávání*

hmotných i kulturních statků a symbolů.“ (Velký, 1996: 609) Pro město je charakteristická vysoká hustota osídlení, kompaktnost a koncentrace zástavby, město je ve srovnání s vesnicí větší, poskytuje správní, vzdělávací, obchodní a kulturní funkce širšímu okolí.

Pro město je také specifický městský způsob života, který je na rozdíl od venkovského více účelový a neosobní. U obyvatel měst klesá počet osobních vztahů a sociálních kontaktů, naopak roste počet vztahů profesionálních (Velký, 1996).

Bohuslav Blažek nahlíží na rozdíly mezi městem a venkovem ze sociálně-ekologického hlediska: *„Venkov je ekosociální systém, ve kterém mají rozhodující podíl původní, před člověkem vzniklé, i ty pozdější, člověkem modifikované, přírodní subsystémy. Pro ty je příznačné, že žijí v pomalých rytmech a velmi dlouho, neboť jakmile dosáhnou ustáleného stavu (v ekosystémové teorii se mu říká klimax), nejenom že jej udržují (vykazují odolnost neboli rezistenci), ale dokážou se k tomuto stavu vracet i po nárazech značné síly (této schopnosti ekosystémů se říká pružnost neboli resilience). Naproti tomu v ekosociálním systému města převažují subsystémy antropické, tedy vytvořené člověkem. Při současném stavu vědy a techniky se nedokáží samy autoreprodukovat. Udržovat je v rovnováze předpokládá veliký přísun energie a velmi kvalifikované a nákladné úsilí...“* (Blažek, 2004: 161). Podle Blažkovy definice se funkční venkov vyznačuje schopností přestát neočekávané události typu výkyvů počasí, přírodních katastrof či jiných narušení řádu.

Do protikladu lze postavit fenomén megalopolis⁹, což je podle Velkého sociologického slovníku pás území, který tvoří až miliónová města navzájem na sebe navazující, obklopená rekreačními sídly a dalšími menšími městy. Tato sídla jsou silně propojena územně, ekonomicky i sociálně funkčně, jedno z nich zpravidla plní funkci centra, ostatní se části svých funkcí vzdávají právě ve prospěch centra, jehož služeb využívají všechna sdružená sídla. (Velký, 1996). Sídla, která jsou součástí megalopolis, jsou závislá nejen na sobě navzájem, ale též na neustálém přísunu energie (ať ve formě elektrické energie, potravin, paliv, lidské práce atp.) ze zázemí. Jak uvádějí krajinní ekologové Richard T. T. Forman a Michel Godron (1993: 305): *„Megalopolis je velmi nestabilní systém. Svými enormně velkými vstupy a výstupy je závislá na okolní krajině tak, jak dosud žádný systém nebyl. V chodu je udržují jen obrovská množství fosilních paliv.“* V kontextu propojenosti moderního světa informačními, finančními, materiálovými a jinými toky pak může tato nestabilita představovat riziko, na něž poukazuje např. Tomáš Hájek (2000), kdy

⁹ Pojem megalopolis zavedl francouzský geograf Jean Gottman v roce 1961 v knize *Megalopolis: the Urbanized Northeastern Seaboard of the United States*. New York: The Twentieth Century Fund.

krize v jedné megalopolis se převede na krizi v další megalopolis, umocní ji a lavinově může zasáhnout v malém časovém úseku velké množství světových center. Hájek vidí protipól této rizikovosti v kulturní krajině, která stejně jako v Blažkově pojetí krajiny dokáže vyrovnat nestabilitu velkoměst a zajistit rovnováhu systému jako celku: *„Moderní propojenost, která je nevyhnutelná, může být snesitelná a udržitelná jen za podmínky zachování kulturní krajiny jako zdroje přetržitosti, uzavřenosti, soběstačnosti... Kulturní krajina je reléový spínač, který změní toky energie při projevech přetížení globálního systému“* (Hájek, 2000: 22). Venkov a město nemusí být interpretovány pouze jako protiklady. Lze na ně nahlížet jako na přirozené partnery, jak ukazuje Bohuslav Blažek (1997: 22): *„Venkovu se v dějinách nejlépe dařilo, když měl od svých přirozených partnerů, měst, inspirující objednávku. Prudkému růstu měst dokázal dodávat potraviny, tažná zvířata, stavební suroviny, ale také nové a nové talenty.“* Vzájemnou potřebnost obou způsobů obývání prostoru je závěrem sociálně-ekologického přístupu k dichotomii města a venkova. Ve své studii *„Rolník a krajina: kapitoly ze života soukromých rolníků“* tento princip dokládá i Miloslav Lapka (2000: 95): *„Náš výzkum však ukazuje, že nenormální, nelegitimní situace nastává v okamžiku, kdy urbánní (městská) kultura je přesvědčena, že může existovat jen sama za sebe, jen ze svých vlastních myšlenkových postupů, zdrojů a schémat uvažování. Pokusy o likvidaci rurální kultury jak ve světě ideologie, tak v praxi vedly k mnoha krizím v celém životním spektru. Studie dokládá, že pluralita moderní demokratické společnosti bez kontextu rurálního konzervatismu ... přestává být demokratickou pluralitou. Stává se nestabilní, vnitřně náchylnou k ohrožujícím výkyvům. Dodatečně se hledají všemožné pseudopříčiny, ale nevidí se příčina základní – potlačení koevoluce různých systémů myšlení a vědomí: konzervativního a moderního, rurálního a urbánního, cyklického a lineárního, přírodního a technického, syntetizujícího a specializovaného, citu a rozumu.“*

Pokud se přesuneme z teorie sociální ekologie k pojetí, jak rozdíly vnímají sami obyvatelé venkova, pak můžeme odlišnosti mezi venkovem a městem pojmut jako klady a záporů života na venkově, jak v dotazníkovém šetření v letech 2003 a 2004 učinila Sociologická laboratoř¹⁰ (Majerová, Herová a kol. 2009). Podle jejího výzkumu patří mezi klady života na venkově na prvním místě klid, poté příroda, do níž respondenti zahrnují zdravé prostředí a hezkou krajinu,

¹⁰ Sociologická laboratoř je odborné pracoviště při České zemědělské univerzitě zaměřené na sociologii venkova. Byla založena v roce 1997 pod vedením Prof. PhDr. Ing. Věry Majerové, CSc. Jejím cílem je podporovat výzkum v oblasti regionálního a sociálního rozvoje českého venkova.

dále mezilidské vztahy, zdravý život (ve smyslu více pohybu, zdravějších potravin apod.), větší soukromí a levnější živobytí.

Mezi zápory se objevuje špatná dopravní dostupnost, nedostatek pracovních příležitostí, málo možností pro kulturní a sportovní vyžití a špatná vybavenost. Nároky obyvatel venkova na kvalitu života však nemusí být vzhledem k informační a dopravní propojenosti venkova a města neuspokojeny. Za aktivitami, které není možné realizovat v místě bydliště, lze buď dojíždět, nebo je lze do místa bydliště přenést. Ať se jedná o nároky na vybavenost a vzhled domu či informační propojení s přáteli. V podstatě není důvod, proč by na venkově nemohla existovat domácnost stejná jako ve městě. Venkov se na úrovni domácnosti městu přibližuje velmi rychle; přetrvává tedy rozdíl v jiných aspektech?

Jako vodící linii pro vymezování odlišností zavedeme motiv člověka uvažujícího o přestěhování se na venkov a z roviny domácnosti budeme postupovat na vyšší rozlišovací úrovni.

Na úrovni stavby je možné jasně vymezit odlišnosti mezi tradičním venkovským stavením a městskou zástavbou, protože tradičním zemědělským usedlostem příslušel i hospodářský rozměr a tedy i hospodářská stavení, s nimiž byla obytná budova spojena v jeden celek. Tato funkce se však z venkovských sídel vytrácí a postupně zůstává pouze funkce obytná. Stavby se již nemusí přizpůsobovat požadavkům hospodářství a charakter zástavby městské či předměstské a venkovské se sblíží, protože neodráží specifické rozdíly mezi venkovem a městem (resp. předměstím). Tím aspektem, který z hlediska zájemce o bydlení odlišuje venkov od města a je hodnocen jako pozitivum, je velikosti pozemků a menší koncentrace zástavby. Souvisejícím požadavkem je vybavenost obcí technickou infrastrukturou. Z tohoto hlediska přetrvávají ve venkovských obcích určité nedostatky (zejména v rozvodech vodovodní a kanalizační sítě), přestože se stav neustále zlepšuje. Situace v roce 2004 vypadala následovně: *„Rozvody veřejné vodovodní sítě byly v roce 2004 ve více než 80 % obcí (63,7 % ve velikostní kategorii do 199 obyvatel), ale jejich rozvoj je podmíněn čištěním odpadních vod. Podíl obcí s kanalizační sítí zakončenou čistírnou odpadních vod je však stále poměrně nízký, a to 26,1 %, v kategorii nejmenších obcí dokonce pouze 7,7 %.“* (Národní, 2006: 6)

Klíčovým problémem venkova je jeho dopravní obslužnost a dostupnost z důvodů, a to které uvádějí Květoň a Marada (2006: 1): *„Ve smyslu nutnosti realizovat cesty za základními potřebami je poptávka po dostupnosti ve venkovských oblastech v podstatě vyšší než ve městech, kde je široká nabídka dopravních možností. Naopak z hlediska počtu osob je poptávka v řídce*

zalidněných venkovských oblastech nízká a způsobuje ztrátovost obslužnosti veřejnou dopravou.“

Národní strategický plán rozvoje venkova hodnotí dopravní obslužnost venkovských obcí jako přijatelnou, cestní síť charakterizuje jako rozvinutou¹¹ a řadí ji do silných stránek v provedené SWOT¹² analýze venkova.

Z pohledu možného znevýhodnění venkovských obyvatel v důsledku rozdílných životních podmínek je významná vybavenost službami, která je ve srovnání s městem nesporně nižší a je řazena mezi slabé stránky venkova. Je to jeden z důvodů a současně i důsledků nepřítomnosti obyvatel venkova v sídle. Velká část obyvatel venkova své aktivity realizuje ve městě, protože na venkově k tomu nenacházejí dostatek příležitostí, na druhou stranu s chybějící poptávkou po službách v místě není vytvářena ani nabídka služeb. Venkov se podle Národního strategického plánu rozvoje venkova (2006) vyznačuje nízkou podnikatelskou aktivitou a chudou strukturou ekonomických činností. Obojí pak vede k nedostatku pracovních příležitostí na venkově, což je jeden z důvodů, proč ze sídla obyvatelé vyjíždějí do větších center.

Na rozlišovací úrovni fyzického prostoru můžeme rozdílů mezi venkovským a městským sídlem identifikovat několik. Autoři věnující se problematice venkova shrnují odlišnost mezi venkovem a městem nejčastěji pod označení „větší blízkost přírodě“. Hudečková, Lošťák a Ševčíková (2008: 38) ji vidí v těchto bodech:

„převaha přírodních rysů

otevřená krajina

významnost klimatu a počasí

agro-leso-pastevní užití prostoru

nízká hustota zástavby a osídlení

decentralizovaný způsob osídlení v malých sídlech (vesnicích)

nekompletní technická infrastruktura.“

Charakter sídla ovlivňuje i charakter společenství lidí, kteří v něm žijí. Hudečková, Lošťák a Ševčíková (2008) na základě definování předchozích znaků charakterizují venkovské společenství v jeho tradiční podobě rurální vesnice takto: Venkovský člověk má poměrně silný a

¹¹ Její stav a údržbu Národní strategický plán rozvoje venkova nerozpracovává.

¹² SWOT analýza je metoda, pomocí které identifikujeme silné stránky (z anglického Strengths), slabé stránky (z anglického Weaknesses), příležitosti (z anglického Opportunities) a hrozby (z anglického Threats), spojené s určitým projektem, typem podnikání, politikou apod.

specifický vztah k přírodě, promítá se od něj jistá „krutost“ ve smyslu zákonů přírodního výběru či sepětí života a smrti, ale zároveň větší citlivost a vnímavost vůči přírodním jevům. Na venkově se do jisté míry udržuje cyklické pojetí času, které vychází z koloběhu přírody a působí na spíše osudové vnímání života, na menší uspěchanost („honění času“) a jistou nedůvěru ke změnám obecně.¹³ Malý rozměr venkovských sídel se odráží v neanonymním žití, důrazu na neformální jednání „tváří v tvář“, preferování místních autorit a tradic, zachování místních zvyků a obyčejů a přetrvání tzv. mechanické solidarity (tj. soudržnosti na základě rodových, příbuzenských a sousedských vztahů). Neanonymní žití usnadňuje výkon sociální kontroly, která je na venkově silná a využívá spíše neformalizované prostředky. Tato silná sociální kontrola umožňuje trvat na relativní uzavřenosti normativní kultury, povoluje omezenější výběr hodnot, norem, vzorů jednání a netoleruje deviace kriminálního typu.

V citovaných definicích jsem se několikrát dotkla problému, nakolik jsou uvedené charakteristiky aktuální a platné pro současný venkov. Formulovat postoj k tomuto problému je obtížné jednak vzhledem ke specifikům jednotlivých krajů ČR a tedy míře, v jaké by kvalitativní kritéria jednotlivé obce splňovaly, jednak proto, že tento stav se velmi obtížně zkoumá. Dosud se podařilo dosáhnout pojmenování trendů vývoje, ale aktuální stav není vyhodnocený do té míry, že by existovala dohoda na kvalitativních charakteristikách současného venkova. Podle některých sociologů, mezi něž patří Ray E. Pahl a Peter Saunders, toto vymezování již není aktuální a neodpovídá současné podobě sídelní struktury: *„... urbanizace společnosti způsobila, že... nemá ve vysoce urbanizovaných společnostech již smysl rozlišovat mezi městem a venkovem nebo městem a ostatní společností. Tyto společnosti jsou jako celek městské, i když si nadále zachovávají rozdíly ve velikosti a ve funkcích města a ostatních sídel. Ale velikost sídla již téměř nevypovídá o jeho městskosti, jako tomu bylo v 19. století. Města, která byla prostorově, právně a zčásti i kulturně a sociálně oddělena od ostatní společnosti, již neexistují a jsou nahrazována novými strukturami: metropolitními oblastmi, městskými regiony, městskými aglomeracemi a konurbacemi.“* (Velký, 1996: 610).

Uvedená vymezení venkova ilustrovala šíři možných přístupů k problematice venkova od prezentování rurální podoby venkova jako stále platné po zamítnutí pojmu venkova jako neaktuálního. Pro definování rámce, který je pro náš výzkumný problém zásadní, považujeme

¹³ Naproti tomu městská společnost proměněná industriálním vývojem pojmá čas lineárně jako stálý posun ‚dopředu‘ a proto považuje venkovskou společnost za opožděnou ve vývoji (Hudečková, Lošťák a Ševčíková, 2008).

toto vymezení za dostatečné a budeme se zabývat specifiky českého venkova na základě historického vývoje.

2.5.2 Venkov v ČR

Podoba venkova v ČR vycházející z historického vývoje je pro uvedení do kontextu, z něhož vychází myšlenková platforma obnovy venkova, velmi významná. Aby však rozsah této kapitoly nepřesáhl rozměr, který je pro získání historického rámce nutný, dovoluji si v celé kapitole použít stručný popis Radima Perlína, jak ho uveřejnil v článku „Venkov, typologie venkovského prostoru“ (2008) a tam, kde jsem to pokládala za potřebné, jsem ho doplnila dalšími prameny, především poznatky Miroslava Bašeho.

Ve středoevropském kontextu není podoba českého venkova nijak výjimečná, její vývoj formovalo stejné evropské geopolitické dění a vlivy. *„Sídlní struktura českého venkova je podmíněna jednak dobou svého vzniku (12. – 14. stol.) a dále konfigurací terénu. Pro český venkov jsou typická malá sídla s 30 – 100 obytnými domy a relativně hustá síť menších měst s 3000 – 10 000 obyvateli. Tato města tvoří přirozená obchodní centra a centra pro poskytování různých služeb a od poloviny 19. století se uplatnila i jako správní střediska nově budované státní administrativy (politické a soudní okresy).“* (Perlín, 2008: 5)

2.5.2.1 Vývoj českého venkova

Podoba venkova v České republice je výsledkem postupného a dlouholetého osidlování krajiny, jehož stopu v této práci nebudu sledovat v úplnosti, ale zaměřím se jen na ty aspekty, které se staly pro venkovskou krajinu předělem a které jsou významné pro popis současného stavu venkovské krajiny. Tato kapitola nám slouží především k objasnění historických souvislostí současných problémů českého venkova¹⁴.

Sídlní struktura České republiky získala svou současnou podobu v hlavních rysech již na konci 14. století. Nová sídla od této doby vznikala jen ojediněle, ustavená zanikala také pouze v omezené míře v důsledku válečných konfliktů, živelných pohrom, hladomorů nebo vinou chybného založení.

Významnější změny v počtu sídel způsobila až třicetiletá válka v 17. století, během níž byl zpustošen právě zemědělský venkov, byly zničeny či opuštěny mnohé usedlosti i některé vsi a došlo k celkovému úbytku obyvatel (Česko, 2007; Perlín, 2008).

¹⁴ Pod označením „český venkov“ v této práci zahrnujeme venkovský prostor v celé České republice, tzn. jak v Čechách, tak na Moravě a ve Slezsku.

Plynulý vývoj a kontinuitu osídlení narušila znovu až druhá světová válka a s ní spojené přesuny a proměny. Do té doby byly vývoj a podoba českého venkova srovnatelné s ostatními evropskými zeměmi: „*Stabilní zemědělská výroba doplněná dalšími ekonomickými činnostmi, bohatý spolkový život, silná role místních autorit a velmi intenzivní společenská participace veřejnosti. Na venkově existoval silný vztah k půdě jako základnímu atributu bohatství (majetku) a jasné sociální rozvrstvení venkovské společnosti a silná sociální soudržnost mezi všemi skupinami na vesnici.*“ (Perlín, 2008: 6–7)

Významný předěl ve vývoji osídlení přišel se začátkem války, 30. září 1938, kdy bylo Československo nuceno přistoupit na podmínky tzv. Mnichovského diktátu, kterým odstoupilo svá pohraniční území Německu a následně v menší míře i Polsku a Maďarsku. Československá republika ztratila cca 41 600 km² území s 5 milióny obyvatel. Většinový podíl obyvatelstva v příhraničních oblastech tvořili Němci. (Česko, 2007) Čeští obyvatelé byli po připojení k Německé říši nuceni z pohraničí odejít. Odsun se týkal zhruba 200 000 obyvatel (Vyhnání, 1998), tzn. ve srovnání s pozdějším poválečným odsunem Němců se jedná o relativně malý počet, přesto se jednalo o významný zásah do kontinuity osídlení. Jak píše Perlín (2008: 7): „*tento akt poznamenal další etapy vývoje českého venkova. Poprvé totiž došlo k tomu, že na základě politického rozhodnutí byl venkovským obyvatelům jednotlivých vesnic české národnosti zabaven jejich historický majetek a především zemědělská půda, která tvořila historický a děděný majetek a na kterém se zakládala společenská prestiž jednotlivých rodů.*“

Po prohře Německé říše došlo s určitými změnami k obnovení Československa v předmnichovských hranicích (s výjimkou Podkarpatské Rusi) a představiteli českého státu bylo přijato rozhodnutí odsunout ze země občany německé národnosti. Odsun či vysídlení nebo vyhnání z let 1945–1947 se týkal asi 2,7 miliónu obyvatel, kteří na daném území žili většinou již od 13. století. Zanechal obrovské následky, s nimiž se pohraniční oblasti potýkají dodnes: „*Odsun znamenal totální ztrátu kulturní a sociální kontinuity vývoje spolupráce Čechů a Němců, naprostou změnu vlastnických vztahů, dokonalé vysídlení venkova v Sudetech, totální propad zemědělství, velký propad průmyslové výroby a dlouhodobý pokles počtu obyvatel ve srovnání let 1930-1950.*“¹⁵ (Perlín, 2008: 7) Bylo však dosaženo relativní národnostní homogenity, což byl záměr, pro který bylo vysídlení Němců z českých zemí uskutečněno (Kučera, 1992).

¹⁵ Souvislosti odsunu Němců z českých zemí blíže popsány v: Kučera, Jaroslav (1992). Odsun nebo vyhnání? : Sudetští Němci v Československu v letech 1945 – 1946. Jinočany : H & H.

Příhraniční oblasti ztratily své obyvatele a hospodáře a Československý stát měl zájem na jejich co možná nejrychlejším dosídlení, aby mohlo dojít ke stabilizaci zemědělské i průmyslové výroby a zajištění samosprávy. Pohraničí bylo velmi důležitou zemědělskou oblastí: *„Nacházela se zde třetina orné půdy českých zemí, více než tři čtvrtiny luk a pastvin, většina vinic, více než třetina lesů, většina všech rybníků a vodních ploch vůbec.“* (Antikomplex, 2006: 47) Uvolnění nemovitého majetku v podobě pozemků a usedlostí představovalo pro mnohé obyvatele ČR velkou motivaci k přesídlení, protože jim byla přislíbena možnost převodu spravovaného majetku do osobního vlastnictví, pokud se osvědčí jako hospodáři. *„O půdu a možnost hospodařit v pohraničí se ucházely desetitisíce lidí, kteří se dosud zemědělstvím živil, ale vlastní hospodářství a půdu nevladnili. Byli to především zemědělství dělníci, námezdní síly a nejednou také lidé z měst, kteří doposud se zemědělstvím neměli žádnou zkušenost, ale v nové situaci, která nastala po válce, pro sebe viděli životní šanci a rozhodli se jí využít.“* (Pernes, 2008: 77)

Dosídlení bylo na různých místech různě úspěšné, nikdy se však počet obyvatel nevyrovnal stavu před válkou. Na některých místech, např. na Tachovsku, Chebsku a Sokolovsku, žilo v roce 1950 pouze 45 % obyvatel ve srovnání s předválečným stavem (Perlín, 2008: 7), celkově v pohraničí v roce 1952 žily dvě třetiny obyvatel ve srovnání s rokem 1930 (Antikomplex, 2006). Velké množství sídel, především malých obcí v zemědělsky neatraktivních horských oblastech při hranici s Německem, zaniklo úplně.

Noví obyvatelé často přicházeli s vidinou rychlého a snadného nabytí majetku, někteří neměli potřebné zkušenosti s hospodařením, všem však chyběl vztah k místu a širší sociální vazby v území.

„Výsledky odsunu (kromě politických důsledků) se projeví především na venkově. Nejmenší sídla ztratila svoji přirozenou demografickou základnu, snížil se počet obyvatel pod kritickou mez a i později sídla zanikala (60., 70. léta). Noví obyvatelé měli vysoké saldo migrace, rychle se vyměňovalo obyvatelstvo v mnohých, především venkovských sídlech, což dále narušovalo i malou míru sociální participace a spolupráce jednotlivých rodin. V Sudetech byla vyšší míra kriminality a to především majetkové kriminality, která ovšem byla společensky akceptovatelná nebo nestíhaná.“ (Perlín, 2008: 7) Vysídlení německých obyvatel z československého pohraničí bylo jedním z největších zásahů do vývoje venkova, a znatelně také odlišilo vývoj těchto oblastí od „vnitrozemí“ republiky.

Současně s tímto vývojem byl do poválečného venkova v celém státu vnesen další aspekt, idea kolektivizace a společného družstevního hospodaření, importovaná ze Sovětského svazu a

prosazovaná Komunistickou stranou Československa s velkou razancí i přes odpor některých vlastníků půdy.

Cílem kolektivizace prosazované komunistickými stranami v zemích mocenského vlivu Sovětského svazu nebylo primárně zefektivnění zemědělské výroby, ale zespolečnění výrobních prostředků, protože to byl základ ideje socialismu, který bylo potřeba prosadit. (Rychlík, 2008: 21) Po převratu v únoru roku 1948 byl veškerý veřejný život zpolitizován a řídit se zadáním komunistické strany. Totalitní režim zrušil soukromé podnikání a hospodářské pozemky byly včleněny do zemědělského družstva nebo státního statku¹⁶ a spojeny ve velké celky rozoráním mezí, polních cest, zcelením polí a luk (Česko, 2007). Tím se radikálně změnila tradiční struktura pozemků a podoba krajiny. Mechanizace zemědělské výroby, zvětšení měřítka obhospodařovaných pozemků a odebrání vlastnických práv k nim mělo spolu s rušením polních cest za následek nepřítomnost člověka v krajině a narušení přímé a dlouhotrvající vazby k půdě a ke krajině, která byla jedním ze základních kamenů venkovského způsobu života.

Dalším z cílů, který byl prostřednictvím kolektivizace prosazován, bylo odstranění tradičních autorit venkova, velkých sedláků, kteří se stavěli proti združstevňování a jako přirozené autority měli v obci vliv a mohli v různých ohledech bránit prosazení ideje socialismu. Do vedení družstev byli proto záměrně vybíráni lidé, jejichž postavení v sociální hierarchii bylo okrajové, naopak sedláci byli buďto cíleně perzekuováni, nebo vyloučeni z hospodářského života na vsi.

Pro venkov, jehož obyvatelstvo klade důraz na tradiční hodnoty včetně autorit a neformálních vazeb, znamenalo toto přestrukturování násilný odklon od tradičních hodnot, které měly být nahrazeny idejemi socialismu. Z tohoto důvodu byla záměrně utlumena i spolková činnost jako nositel neformálních vazeb a hodnot, a byla nahrazena částečně přesunem do soukromí (v tomto období se do domácností dostává nový technologický vynález – televize), jednak organizovanými společenskými zábavami. Stav spolkového života v devadesátých letech vypadal takto: *„Na českém venkově kromě dominujících Dobrovolných hasičských sborů dále existují tělovýchovné jednoty se zaměřením na fotbal a dále spolky myslivců a případně i chovatelů drobného zvířectva nebo zahrádkářů. Ve většině obcí také existoval Svaz žen, který se pod přísnou státní kontrolou snažil v jednotlivých obcích organizovat společenské akce a akce pro*

¹⁶ Státní statky byly zemědělské závody vlastněné státem, které byly zakládány v tzv. bývalých Sudetech a v okolí velkých měst (Perlín, 2008).

veřejnost. Pro převažující formálnost nebyly nikdy tyto propagační aktivity příliš úspěšné. Až na osamělé výjimky církev již zcela ztratila vliv na celospolečenský vývoj.“ (Perlín, 2008: 10)

Z ekonomického hlediska vedla kolektivizace zemědělské výroby ke zvýšení produktivity práce a následně i zvýšení ukazatele životní úrovně. Tento proces byl nastartován již v poslední čtvrtině 19. století spolu s procesem industrializace. Došlo k nárůstu počtu obyvatel díky zvýšené životní úrovni a pokroku na poli zdravotnictví. Venkov svým obyvatelům nedokázal nabídnout pracovní příležitosti v zemědělství, kde pracovních míst ubývalo spolu s mechanizací zemědělských činností, ale velká poptávka po pracovní síle přicházela z měst, kde se rozvíjela průmyslová výroba. Kolektivizace zemědělství na tento trend navázala ve smyslu další mechanizace a modernizace výroby i ve smyslu větší industrializace měst a orientací na těžký průmysl. Migrace obyvatelstva do měst zesílila a současně s ní rostla v povědomí i jakási prestiž měst, podporovaná režimem, který začal prosazovat přístup formulovaný v hesle „přiblížení venkova městu“. Tato politika přinesla na venkov mnoho prvků a postupů, které jsou charakteristické pro město, a na venkově působí cizorodě a neúčelně. Pod heslem přiblížení vesnice městu byly na vsích stavěny kulturní domy a nákupní střediska, řadové rodinné domy i několikapodlažní bytové domy. (Perlín, 2008; Baše, 2006)

Kontrolu nad zemědělskou výrobou postupně zcela převzal stát a téměř úplně tak zrušil vazbu k půdě, kterou si členové družstva do té doby uchovávali.

Trend, který venkov ovlivnil v období let 1970–1990, byla podpora koncentrace činností do omezeného počtu center, jak v zemědělství do velkých závodů a velkoobjemových stájí, tak v sídlech budováním tzv. střediskové soustavy obcí, v jejímž rámci byl podporován rozvoj velkých obcí a naopak utlumovány investiční aktivity v obcích malých. Tímto způsobem bylo dosaženo postupného snížení počtu samosprávných celků. Středisková soustava se stala vyjádřením požadované koncentrace na úrovni sídel. Vymezila tři kategorie obcí podle významu v sídelní struktuře a její funkcí měla být stimulace rozvoje významnějších sídel. Uplatňována však byla spíše negativně, k potlačování rozvoje sídel nejmenších.

V protikladu ke koncentraci veškerých aktivit do střediskových obcí se od šedesátých let a ještě více v letech sedmdesátých masově rozvíjí obliba víkendové rekreace formou chalupaření a chataření, tedy vyjíždění z velkých, především městských obcí na venkov. Podle studie Petry Trypesové k rozvoji tohoto fenoménu napomohlo několik faktorů: rozšíření automobilismu,

zkrácení pracovního týdne¹⁷ a nepřímo také nemožnost seberealizace v zaměstnání či nemožnost cestovat do zahraničí. Stěžejní motivací chalupaření i chataření byla však touha po přírodě (Trypesová, 2004). Malá sídla, která byla v procesu vytváření střediskové soustavy marginalizována, se stala cílem hnutí chalupářů. Chalupáři začali využívat uvolněný bytový fond, který se uprázdnil odchodem obyvatel venkova. Z malých obcí od 50. let odcházeli především mladí lidé za prací do měst, kam je občas následovali jejich rodiče, popř. starší generace zůstala na venkově, kam je jejich děti jezdili navštěvovat. Postupně však tato generace umírá a jejich domy se uprázdnily. K chalupaření je začali využívat jednak jejich potomci, jednak jiní obyvatelé měst, kteří v místě žádné sociální vazby neměli. Přínosem tohoto fenoménu byla údržba či záchrana řady venkovských staveb, které by jinak jako opuštěné chátraly či zanikly, na druhou stranu některé zásahy byly provedeny bez ohledu na místní tradici a některé přestavby pozměnily charakter usedlostí někdy velmi nešetrně.

Chataření oproti chalupaření nevyužívá stávajících domů, ale buduje nová stavení a sídla – chatové osady. Chataři vyhledávají turisticky atraktivní oblasti v blízkosti velkých měst, kde budují jednoduše vybavená stavení jako zázemí pro rekreaci.

Oba tyto fenomény, tedy chalupaření a chataření, přivedly na venkov zpět část obyvatel měst, nicméně jejich přínos pro území zůstal sporný. Integrace chalupářů do obecního života může být vzhledem k jejich víkendovému či sezónnímu pobytu pouze omezená a na většině míst ani neproběhla, chataři zůstali většinou odtrženi od existujících sídel úplně. Ekonomický přínos obou rekreačních aktivit byl také nepatrný, protože rekreatanti přijeli vybaveni nákupem z města, u chalupaření také proto, že rekreační chalupy byly využívány ve velké míře penzisty disponujícími omezeným finančním kapitálem. Vliv na život obce přesto tyto fenomény měly, jak pozitivní v poukázání na hodnoty venkovského prostředí a jejich ocenění, tak negativní. Podle Bašeho (2006) začal s hnutím chalupářů na venkov pronikat městský životní styl a důsledkem byla i změna tradičního charakteru života vsí s výrazným podílem rekreačního využití, protože chalupáři přijíždějí pouze ve dnech volna a obec je tak svým způsobem stále „poloprázdná“. Oba fenomény zaznamenaly po roce 1989 výrazný pokles obliby, odliv zájmu ale netrval příliš dlouho a ve společnosti jsou stále živé (Trypesová, 2004).

¹⁷ V roce 1968 byl pracovní týden zkrácen na pět dnů, v tom samém roce také došlo s nastartováním procesu normalizace k většímu omezení cestování do zahraničí.

Celkové důsledky období socializace pro český venkov lze velmi stručně a zjednodušeně označit jako obrovské a se změnami provedenými v tomto období se venkov do jisté míry vyrovnává dodnes, jak bude popsáno v následující kapitole Současné problémy venkova.

Další zásadní předěl znamenala pro venkov, stejně jako pro celou společnost, změna režimu po roce 1989. Byla obnovena demokratická forma vlády, právní řád a společenský a ekonomický život byl postupně liberalizován (Perlín, 2008).

V roce 1990 byla zákonem 367/2000 Sb. znovuzavedena samospráva obcí, což vedlo k masivnímu osamostatňování obcí nuceně slučovaných do střediskového systému. V období přibližně jednoho roku od účinnosti zákona vzniklo asi 2000 nových obcí, především velmi malých, které se osamostatňovaly od „svých střediskových vsí“. Neočekávaly však změnu systému financování: *„Nové obce ve velké míře předpokládaly, že dosavadní dotační a tedy v podstatě přidělový systém hospodaření bude i nadále pokračovat a tedy, že si tyto obce budou moci na základě takto fungujícího systému dovybavit svoji technickou infrastrukturu, kterou v minulém období nebyly schopny nebo nemohly postavit.“* (Perlín, 2008: 11). Demokratický režim však nastavil financování samosprávných celků na základě výnosu daně z příjmu, tzn. tento systém vychází z počtu obyvatel a podnikatelů v sídle. Obcím, především těm nejmenším, to způsobuje velké problémy ve finančním zajištění chodu obce: *„Příjmy malých obcí po daňové reformě byly absolutně i relativně velmi malé a neumožňovaly a dosud neumožňují bez pomoci státních dotačních účelových titulů výraznější investiční činnost.“* (Perlín, 2008: 11) Tento problém trvá dodnes a je možné vyzorovat protichůdné názorové proudy na to, jestli by nejmenší obce měly být podporovány, nebo by jako neživotaschopné měla jejich správa přejít pod jinou obec.

Na kdysi dominantní funkci venkova – zemědělskou – měla vliv především změna vlastnických vztahů. Většina zemědělských podniků byla zachována a i v současné době jsou pokračovatelé velkých JZD naprosto dominujícím subjektem hospodařícím v zemědělství. Podíl soukromých zemědělců či rodinných farem obvyklých v západní Evropě je u nás velmi malý. Zemědělská družstva musela zajistit vypořádání nároků původních vlastníků, kteří vstupovali do družstva, popř. jejich potomků. Velká část z nich již neměla zájem podílet se na činnosti družstva a měli být tedy z družstva vyplaceni. Část vyrovnání se realizovala předáním odpovídajícího počtu kusů dobytka a jiného „živého inventáře“, částečně ve formě cenných papírů družstva a část těchto nároků není dodnes vypořádána.

Zemědělské pozemky nebyly při vytváření družstev jednotlivým majitelům nikdy formálně zabaveny a mohlo proto proběhnout jejich vrácení potomkům původních majitelů. Jak uvádí Perlín (2008: 12): „*Vlastnická struktura zemědělské půdy se tedy vrátila do stavu před rokem 1949 a tedy do stavu velmi rozdrobené vlastnické struktury. Současní majitelé již dávno žijí ve městech, často ve velké vzdálenosti od vrácených pozemků, a nemají možnost a ani zájem se aktivně starat o svůj majetek. Vztahy navíc komplikuje velký počet vlastníků, kteří společně vlastní ideální podíly (čtvrtiny, pětiny, šestiny) původního relativně malého pozemku. Společní vlastníci, příbuzní v druhém koleně spolu často nekomunikují nebo spolu komunikují pouze v omezené míře, žijí daleko od sebe a nejsou tak schopni vykonávat skutečnou a efektivní správu svého majetku.*“

Svoje pozemky proto pronajali hospodařícím zemědělcům – většinou pokračovatelům zemědělského družstva – a dále se o ně nestarají. Na většině půdy v České republice tak hospodaří lidé, kteří si tuto půdu pronajímají. (Perlín, 2008) Vazba, která se formuje prostřednictvím vlastnického vztahu, proto ve vztahu hospodářů ke krajině velmi často chybí. Důsledkem toho je nedostatek „patriotismu“, vázanosti na místo a menší motivace svěřený majetek zhodnocovat v dlouhodobém horizontu. Tato situace v určitém směru podmiňuje kvalitativní rozvoj venkova a samu o sobě ji můžeme přiřadit k problémům, s nimiž se současný český venkov vypořádává.

2.5.3 Současné problémy venkova

K rozpoznání problémů venkova je možné opět přistupovat z různých hledisek, především lze znovu rozlišit úroveň subjektivní a objektivní¹⁸, resp. definování problémů samotnými obyvateli venkova a jejich vymezení v teorii – ve strategických dokumentech a odborné literatuře, přičemž stanovení problémů v teorii by mělo vycházet z velké části z jejich definování obyvateli venkova.

Základní strategický dokument pro současnou politiku venkova – Národní strategický plán rozvoje venkova – nedefinuje přímo problémy venkova, ale jeho slabé stránky. Je možné v nich rozlišit tři velké problémové oblasti. První se týká poškození přírodního prostředí, druhá jsou nedostatky spojené se zemědělstvím a třetí jsou problémy sociálně-ekonomické povahy. Z pohledu aktérů venkova je jako problémová vnímána především oblast sociálně-ekonomická. Do ní spadají všechny problémy, jež jmenovali představitelé venkovských obcí ve výzkumném

¹⁸ Označení „objektivní“ je použito jako protiklad pojmu „subjektivní“ a označuje úroveň nesubjektivního posuzování venkova. Výběr definic je však účelový: jejich cílem je pracovní definice venkova pro potřeby této práce.

šetření, které si nechal vypracovat Krajský úřad Jihomoravského kraje v roce 2002. V rámci výzkumného projektu¹⁹ MMR ČR bylo toto dotazníkové šetření použito pro zobecnění získaných poznatků na celý venkovský prostor České republiky, tato kapitola tedy bude čerpat z takto zobecněných tvrzení. Představitelé obcí podle provedeného výzkumu definovali jako problémy venkova:

- nedostatek pracovních příležitostí
- špatnou finanční situaci
- snižování počtu obyvatel
- nedostatek pozemků pro výstavbu
- neprovedené komplexní pozemkové úpravy
- zanedbanou technickou infrastrukturu
- nedostatečnou dopravní obslužnost
- nezájem obyvatel.

V této práci se budeme věnovat problému špatné finanční situace obcí ve stejnojmenné kapitole; do ní spadá i problém zanedbané technické infrastruktury jako její důsledek, kapitola Poměšťování venkova obsáhne široké spektrum vzájemně souvisejících problémů snižování počtu obyvatel, nedostatku pracovních příležitostí, nedostatku pozemků pro výstavbu, částečně také problém nedostatečné dopravní obslužnosti a nezájem obyvatel, a kapitola ochrana kulturní krajiny bude řešit neprovedení komplexních pozemkových úprav na obecní úrovni, tedy přístup k pozemkům a krajině obecně.

2.5.3.1 Špatná finanční situace obcí

Obce získávají finance na svou činnost prostřednictvím daňových příjmů, nedaňových příjmů, kapitálových příjmů a dotací. Cílem tohoto oddílu je popsat spornou a diskutovanou oblast daňových příjmů, protože ty tvoří nejvýznamnější část rozpočtu obce: představují zhruba 55 – 60 % veškerých příjmů. Daňové příjmy obcí jsou upraveny zákonem č. 243/2000 Sb., o rozpočtovém určení výnosů některých daní územním samosprávným celkům a některým státním fondům. Jsou to jednak tzv. svěřené daně, tzn. veškerý výnos z nich je příjem obce, a

¹⁹ Projekt Ministerstva pro místní rozvoj WB-29-04 „Venkovský prostor a jeho oživení - specifické místní zdroje a možnosti jejich využití, specifické místní problémy a možnosti jejich řešení – Aplikace v regionu NUTS II Jihovýchod“. Tento projekt byl realizován společností GaREP a jeho výsledky uveřejněny v roce 2007 v publikaci Venkovský prostor a jeho oživení.

daně sdílené, tzn. že jejich výnos se rozděluje mezi několik subjektů a jen jejich část plyne do obecního rozpočtu. Vedle toho se pak do daňových příjmů počítají ještě místní a správní poplatky.

Obce jako místní společenství mají právo na vlastní finanční zdroje, se kterými mohou v rámci svých pravomocí nakládat. Toto právo je vyjádřeno v Evropské chartě místní samosprávy, přijaté Českou republikou v roce 1999. Finanční prostředky by podle ní měly být úměrné odpovědnosti stanovené ústavou a zákony. To je jeden aspekt problému. K němu starostové vyjadřují často názor (v médiích i při osobním setkání s autorkou), že povinnosti kladené na všechny obce se od roku 2000 neustále zvyšují a nejsou úměrné finančním prostředkům, se kterými mohou obecní úřady nakládat.

Obce nemohou přímo ovlivnit výši daňových příjmů, jediné místních poplatků²⁰, které však tvoří málo významnou část rozpočtu. Tyto poplatky obec na svém území zavést může, a to jeden či všechny, a stanoví také jejich výši.

U daňových příjmů rozhoduje o výši daně, popř. podílu samospráv na výnosu daně, stát. Mezi svěřené daně patří daň z nemovitosti a daň z příjmu právnických osob placená obcemi, do sdílených daní pak určité procento daně z přidané hodnoty, daně z příjmů fyzických osob a daně z příjmů právnických osob. Míra, v jaké mohou samosprávné celky ovlivnit výši svých příjmů, je omezená, jak objasňuje Marková (2000: 8): *„Obce mohou výnos sdílených a svěřených daní ovlivňovat jen nepřímou, zejména vytvářením podmínek pro podnikání, pro bytovou výstavbu a pro kvalitní životní úroveň, a tím zvyšovat počet obyvatel a poplatníků.“* Marková ve svém článku také nastiňuje výhody a nevýhody zavedení obecních, místních daní, u kterých by obec mohla samostatně rozhodovat např. o výši daňové sazby, oproti současnému systému, kdy je obcím administrativně určen výnos z některých daní a podíl z celostátních.

Ve svém stanovisku se Marková (2000: 9) z několika důvodů vyjadřuje pro podporu místních daní, tzn. reformu stávajícího systému financování samosprávných celků: *„Místní daně vytvářejí i předpoklady pro lepší kontrolu ze strany veřejnosti nad hospodařením územní samosprávy. Tato funkce občanů – voličů je obvykle velmi silná, u nás však téměř chybí. České územní samosprávy ve svých požadavcích na zvýšení příjmů dávají přednost tomu, aby o zdaňování rozhodoval někdo jiný, zaměřují se na vyšší podíly ze státem určených daní.“*

²⁰ Systém místních poplatků je upraven zákonem č. 565/1990 Sb. Mezi místní poplatky patří poplatek ze psů, poplatek za lázeňský či rekreační pobyt, poplatek ze vstupného, poplatek za užívání veřejného prostranství, poplatek z ubytovací kapacity, poplatek z vjezdu s motorovým vozidlem do vybraných míst a částí měst, poplatek za provozovaný výherní přístroj a další.

Poslední aspekt problému se týká právě podílu na sdílených daních. Daňové příjmy určené pro územní samosprávné celky se mezi jednotlivé obce přerozdělují podle určitých kritérií, mezi které patří v současnosti počet obyvatel obce, velikost jejího katastrálního území a tzv. koeficient klouzavých přechodů, které v zásadě zařazují obec do určité velikostní kategorie, přičemž větší obce dostanou více peněz. Čtyři největší města jsou v tomto systému dále nadřazena a mají opět nárok na větší podíl na výnosu daní. Tento systém byl nastaven zákonem č. 377/2007 Sb., kterým se mění zákon č. 243/2000 Sb., o rozpočtovém určení výnosu některých daní územním samosprávným celkům a některým státním fondům (zákon o rozpočtovém určení daní). Ten novelizoval starší právní úpravu kritizovanou jako velmi diskriminační pro malé obce. Tato starší úprava rozřazovala obce do některé ze čtrnácti velikostních kategorií, mezi nimiž byly znatelné rozdíly v koeficientech, podle nichž se určoval podíl na přidělených financích. Přechod mezi těmito kategoriemi byl navíc skokový, tzn. do vyšší kategorie obec „dostal“ jeden další obyvatel. Novela zákona snížila počet kategorií a zavedla systém postupných přechodů mezi nimi. Toto kritérium zůstává vyjádřením principu, že větší obce plní poměrně více funkcí než obce menší, přičemž čtyři největší města, Praha, Brno, Ostrava a Plzeň plní ještě více funkcí než ostatní města. Toto kritérium zůstává sporné, nicméně Ústavní soud již v roce 2006 zamítl, že by tento princip byl pro malé obce diskriminační²¹ (Netolický, 2008).

Některé malé obce přesto považují nastavení daná zákonem za znevýhodňující pro malé obce a usilují o přepracování legislativy. Jeden z představitelů této skupiny, starosta Petr Gazdík, navrhuje přehodnotit celý systém přidělování veřejných prostředků, konkrétně omezit nebo zcela zrušit dotace určené obcím, protože jsou rozdělovány velmi nesystémově, a zrušit především tzv. porcování medvěda, tedy rozdělování peněz ze státního rozpočtu na drobné investiční akce v regionech, které probíhá bez jakýchkoli závazných pravidel.²² Jak píše Gazdík (2010): Česká republika má přes 700 národních dotačních titulů; zrušení většiny z nich a převedení těchto prostředků do rozpočtů obcí a měst by vedlo k omezení korupce, snížení byrokracie i výrazně menší potřebě administrace. Obce by pak větší zodpovědnost kompenzovaly větší kontrolou hospodaření.

Novelizace zákona z roku 2007 upravila systém přerozdělování daní v obcemi požadovaném směru, přesto ale malé obce vnímají finanční prostředky přidělené jim na výkon

²¹ Toto stanovisko je konstatováno v nálezů sp. Zn. Pl ÚS 50/06 Ústavního soudu.

²² Poslanci při porcování medvěda většinou prosazují projekty ze svých volebních obvodů, pro přidělování těchto peněz nejdou stanovena žádná pravidla a nemusí se obhajovat relevance projektů. Děje se tak každoročně při schvalování státního rozpočtu.

samosprávy jako nedostatečné a neodpovídající objemu povinností, kterým musí i ta nejmenší obec dostát.

2.5.3.2 Poměšťování venkova

Stírání rozdílů mezi městem a venkovem se odehrává na několika úrovních, mezi nimi především urbanistické, architektonické a sociální. Dichotomii venkov versus město jsem si definovala v jedné z předchozích kapitol, v této se budeme zabývat tzv. poměšťováním venkova, tedy vnášením městských prvků na venkov. Tento trend souvisí s přirozenou mobilitou obyvatelstva a zesiluje právě v souvislosti s ní. Začal se prosazovat s vysídlováním venkova během průmyslové revoluce a s ním spojenému přesunu převážné části ekonomické aktivity do měst, pokračoval v období socializace venkova, kdy byl aktivně podporován jako přiblížení vesnice městu, a je aktuální i v současné době.

Vysídlování venkova v době industrializace, kdy byla velká poptávka průmyslových odvětví po pracovní síle a kdy zároveň mechanizace zemědělských prací uvolnila velké množství pracovníků, mělo na venkov zprostředkovaný vliv prostřednictvím příbuzných, kteří na venkově zůstali a byli navštěvováni a ovlivňováni svými dětmi, novými obyvateli města. Stejný princip se uplatňoval i u fenoménu chalupaření, kdy pobyt a aktivity městského obyvatelstva měnily venkovské obce a jejich podobu. Na venkov byly exportovány vlivy z měst, v nichž leží těžiště politické a ekonomické síly i kulturního dění (Baše, 2002). Do jaké míry byly a jsou tyto vlivy absorbovány, závisí na svébytnosti způsobu života v konkrétních obcích. Absorpční kapacita venkova pro nové vlivy je však poměrně velká, protože není shoda na jednotné vizi venkova a proto ani na tom, jak se vůči vlivům přicházejícím na venkov „zvenku“ postavit. Je možné je odmítnout jako nekonzistentní s vlastní vizí a cíli, které obec má, či je přijmout jako zlepšování životní úrovně, nebo své stanovisko neformulovat, tyto vlivy ale tolerovat.

Venkov na jedné straně zažívá vysídlování, v současné době do měst lidé především migrují za vzděláním a za prací, na straně druhé na venkov přicházejí lidé z měst, nejčastěji za vidinou zdravějšího životního prostředí, většího prostoru a pro možnost splnit si sen o rodinném domě.

Tento typ migrace se nazývá migrace amenitní. Její charakteristikou je, že k ní primárně nevedou ekonomické důvody, ale touha žít v území s kvalitnějším přírodním, popřípadě i sociálním a kulturním prostředím, a tím dosáhnout vyšší kvality života. Podle výzkumu Ústavu systémové biologie a ekologie Akademie věd ČR je amenitní migrace podporována rozšiřováním

dostupnosti a užívání informačních technologií (Ústav, 2010), které umožňuje vykonávat určité druhy povolání bez vázanosti na konkrétní místo.

Noví obyvatelé venkova často nemají k obci žádné předchozí vazby a míra jejich zapojení do sociálního prostředí nové obce je proto nízká. Vyžaduje jednak aktivitu a nabídku ze strany obcí, jednak zájem ze strany nových obyvatel. Ti jsou však velmi často existenciálně vázáni na město a venkov pro ně plní čistě obytnou funkci, zájem využívat ostatních funkcí, které sídlo může poskytnout, postrádají.

Na fenoménu poměšťování venkova se ukazuje několik vzájemně propojených problémů. Finanční situace obcí daná především rozpočtovým určením daní povzbuzuje obce ke zvyšování počtu obyvatel. Obce se proto snaží nové obyvatele nalákat nabídkou pozemků pro stavbu či již hotovými domy. Tyto domy jsou nejčastěji stavěny developerskými firmami se standardní nabídkou typů domů, které jsou většinou předměstského typu, nevycházejí z tradic stavění na venkově a nerespektují krajové odlišnosti a krajinný ráz. Na venkově tak vzniká cizorodá zástavba, jejíž součástí většinou nejsou veřejné prostory, protože ty pro investora nejsou lukrativní. Noví majitelé domů pracují ve městě a domů se vrací přespat, nepodílejí se tedy na dění v obci, mají však nároky a požadavky ohledně kvality života a svého životního stylu, které se neliší od obyvatel města. V obci často nedojde k integraci nových obyvatel, protože chybí komunikace a spolupráce mezi starousedlíky a „náplavou“.

Sociální soudržnost, kterou se rurální venkov vyznačoval, se v této situaci rozpadá či nevzniká, a nastoluje se otázka, v čem se vesnice liší od města, co představuje ten svébytný způsob fungování. To je úroveň ovlivňování směrem z města na venkov. Samotní obyvatelé venkova ale vyjíždějí za prací do měst a využívají na podněty bohatší prostředí města i k trávení volného času. Protože města se vyznačují větší koncentrací lidí a idejí, nabízejí i větší počet a kvalitu interakcí (Baše, 2002). V praktické poloze se jedná o větší nabídku pracovních příležitostí, služeb a zařízení obchodních, vzdělávacích zábavních a jiných, které venkovské sídlo neposkytuje. Kulturní mezery, které neúčasti obyvatel na dění obce vznikají, nejsou zaplňovány.

Venkov tedy v procesu poměšťování mění jednak svůj charakter – sociální a kulturní prostředí, jednak svou podobu.

Vymezit hranici mezi poměšťováním venkova a zvyšováním životní úrovně obyvatel venkova je obtížné, protože není jednoznačné, co představuje venkovský životní styl. Tento problém trvá od doby, kdy zemědělství přestalo být dominantní funkcí venkova, která venkovské obyvatelstvo determinovala. Každodenní dotyk s přírodou, na niž bezprostředně

závisela existence obyvatel, vytvářel specifickou životní orientaci a jiný způsob uvažování, jak jsem zde již několikrát zmínila. Práce s půdou a v krajině však již není dominantní činností venkovských obyvatel, zemědělstvím se podle sčítání lidu z roku 2001 zabývá jako svým zaměstnáním pouze 4,68 % obyvatel, ve venkovském prostoru se tento podíl pohybuje v rozmezí od 10,33 % po 12,92 %. Spojení s prostředím na venkově dnes tedy funguje spíše na rekreační bázi a postrádá sílu stát se determinujícím prvkem, který odliší „venkovský životní styl“ od městského.

2.5.3.3 Ochrana kulturní krajiny

„Krajina hraje významnou a vpravdě nezastupitelnou roli při utváření prostředí, kultury a života společnosti. Zakotvení její aktivní a dynamické ochrany, jakož i řízené péče o ni (managementu), je nepochybně jednou z priorit veřejného zájmu. Specifický charakter krajiny přispívá k vytváření vztahu člověka k prostoru, který obývá, a k odpovědnosti za něj. Formuluje místní kulturu a pospolitost. Je základem přírodního a kulturního dědictví v národním i evropském měřítku a významně se spolupodílí jak na plnohodnotném životě lidí, tak i na udržení a posilování evropské identity. Tyto kvality svrchovanou měrou naplňuje i krajina historických českých zemí, která je v řadě svých rysů typická a jedinečná. Uvedené významy krajiny se plně uplatňují v péči o venkovský prostor.“ (Dohoda, 2005)

Tímto způsobem vyjadřuje hodnotu krajiny dohoda o součinnosti mezi Spolkem pro obnovu venkova a Ministerstva životního prostředí z března 2005. Pro tuto práci je podstatné, jakým způsobem je krajina součástí venkova a zda ochrana kulturní krajiny je totožná s obnovou venkova či se odehrává na jiné úrovni a jinými prostředky. Miloslav Lapka a Eva Cudlínová vymezují vztah mezi rozvojem venkova a stavem krajiny jako vzájemnou závislost. Hledání optimální míry zásahů do krajiny z hlediska člověka je podle jejich interpretace dlouhodobým procesem ovlivňujícím podobu venkova:

„Rozvoj venkova je přímo závislý na stavu krajiny. A v rurální (venkovské) kultuře platí tato teze i obráceně – stav krajiny je přímo závislý na rozvoji venkova. Najít míru soužití krajiny a člověka je neustálý proces, který se nezastaví, dokud bude existovat lidský rod.“ (Lapka, Cudlínová, 2008: 5)

Vztah mezi krajinou a venkovem se odráží i ve významové blízkosti pojmů kulturní krajina a venkov či venkovský prostor. V České republice stejně jako ve střední Evropě je minimum míst, o nichž je možné tvrdit, že nebyla ovlivněná člověkem, proto v určitém smyslu můžeme oba pojmy ztotožnit, jak to ostatně udělal Bohuslav Blažek (2004: 20):

„Venkov je úplnější označení za kulturní krajinu, což je pojem, který umožňuje až příliš snadno zapomenout na její obyvatele, zakladatele i udržovatele. Kulturním dědictvím ve smyslu soudobého pojetí se ve světě stává venkovská i městská krajina samozřejmě i s lidmi a se všemi jejich hmatatelnými i čistě duchovními výrazovými projevy a idejemi. [...] Venkov je tvůrčím přečtením krajiny, přečtením, které do ní připisuje další kapitolu. Venkov jsou člověkem přetvořené a v mnoha případech výrazně dotvořené ekosystémy, které s aktivní rolí člověka a také i jím pozměněných, domestikovaných rostlin a živočichů počítají a neobejdou se bez nich.“

Pokud přesto vydělíme z celku venkova krajinu jako prostředí, ve kterém se venkov realizuje, a budeme se zabývat její ochranou, potřebujeme jednak definovat pojem krajina, jednak odlišit pojmy krajina a venkovská krajina. Krajina je definována v zákoně č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny jako část zemského povrchu s charakteristickým reliéfem, tvořená souborem funkčně propojených ekosystémů a civilizačními prvky. Toto právní pojetí odpovídá i pojetí geografickému a ekologickému, zůstaneme proto u něj a vymežíme si obsah pojmu kulturní krajina. V literatuře se setkáme se zaměňováním těchto dvou označení, protože v kontextu ČR jinou krajinu než kulturní nenajdeme. Kulturní krajina je typ krajiny, kterou člověk do určité míry pozměnil tak, aby vyjadřovala lidský řád věcí a vztahů (Ortová, 1999). Lidské zásahy do jistého stupně přispěly k diverzitě krajiny, udělaly ji rozmanitější a my takto pozměněnou krajinu vnímáme jako esteticky příjemnou a harmonickou²³. Problém, který vzniká v souvislosti s kulturní krajinou, je ten, že vznikla jako součást zemědělského venkova, a současný venkov již nefunguje na stejných principech a nepřikládá hodnotu stejným přístupům a potřebám. Podoba fyzické krajiny se utvářela v historickém a kulturním kontextu rurálního venkova a jednotlivé krajinné prvky nesly svůj význam často právě v tomto kontextu, jak předestírá Ivan Dejmal (2000: 13):

„... harmonická krajina byla ve své podstatě z větší části nezáměrným vedlejším produktem života agrární společnosti. Její základní organizace plně odrážela po staletí získávanou technologickou zkušenost tradičního zemědělství a neméně tradiční vzorce sídelní struktury jejich obyvatel. Struktura plužin, sídel a cestní sítě se nadto podrobovala možnostem místa a rozměru dostupné výrobní a dopravní technologie. Postavení rolníka jako správce rodového majetku a charakter zemědělské práce předindustriální éry se postaraly o stálé osvojování tradic předávaného řádu a v důsledku toho i o stálou péči obývanému území. Člověk

²³ Podoba české kulturní krajiny se ustavila především v období baroka, kdy byly do krajiny umisťovány zvonice, křížky, kaple apod. Tehdejší stupeň zásahů do krajiny je z dnešního pohledu vnímán jako obohacující. (Sýkora, 1998).

agrárního věku žil v otevřeném prostoru a vnímal jeho rozměr po většinu roku dokonce bosýma nohama. Na cestě potřeboval stín aleje a na poli pro sebe a pro dobytek chládek osamělého stromu nebo studánku, aby netrpěli žízní. A potřeboval tu i místa, kam se je možno v radosti nebo žalu „utíci“ a obrátit se prosbou či poděkováním k Bohu.“

Agrární venkov prošel po druhé světové válce procesem urbanizace, jak jsem již několikrát uváděla, změnil se způsob hospodaření a spousta těch „nezáměrných vedlejších produktů“ ztratila účel, který jim byl dán při jejich vzniku, a zůstaly často „jen“ estetickými pomníčky minulého způsobu života, který v krajině udržuje paměť místa, ale jehož význam je často pro většinu kolemjdoucích nečitelný.

Problém, před kterým stojí ti, kteří by měli krajinu spravovat, vychází z nutnosti poskytovat kulturní krajině péči, tedy ji obhospodařovat, pokud v ní chceme zachovat „to kulturní“, tzn. stopy lidské činnosti nejčastěji v podobě drobných stavebních památek, cest, apod. Druhá možnost je vydat se cestou ponechání krajiny přirozenému vývoji, tzn. dovolit sukcesním procesům, aby vytvářely stabilní ekosystémy na cestě ke klimaxovému stadiu. V této možnosti kulturní prvky postupně zaniknou a významy, které do krajiny vložily předchozí generace, budou ztraceny. Oba přístupy mohou být v daném čase a prostoru relevantní, sukcesi můžeme např. využít pro rekultivaci starého lomu, čímž se snažíme stopu lidské činnosti „zahladit“, nebo jí naopak brzdit, kupříkladu abychom zachovali průchodnou cestu, kterou chodil Karel Hynek Mácha z Mělníka na Bezděz.

Pokud učiníme rozhodnutí, že kulturní krajina je pro naše společenství hodnotou a nechceme přijít o její „paměť“, je potřeba krajinu obhospodařovat a vkládat do ní energii v podobě lidské práce. Na tomto místě považuji za důležité upozornit na rozdíl mezi ochranou krajiny a její údržbou. Zatímco ochrana je péče věnovaná krajině s cílem zachovat její podobu, prostupnost a další kvality²⁴, údržba krajiny je více vedlejší, mimoprodukční aktivitou činností v krajině realizovaných, především zemědělství a lesnictví. Pokud je krajina udržována činnostmi v ní probíhajícími, je potřeba méně ochrany. Pokud nejsou aktivity produkční v souladu s ochranou přírody a krajiny, není ochrana přírody dlouhodobě udržitelná. Význam zemědělství pro údržbu krajiny je proto zahrnut do evropských i národních programů podpory venkova.

²⁴ Zákon o ochraně přírody a krajiny č. 114/1992 Sb. Rozumí pod ochranou přírody a krajiny v zákoně popsanou péči státu a fyzických i právnických osob o volně žijící živočichy, planě rostoucí rostliny a jejich společenstva, o nerosty, horniny, paleontologické nálezy a geologické celky, péči o ekologické systémy a krajinné celky, jakož i péči o vzhled a přístupnost krajiny.

Otázka proč chránit krajinu, proč platit za ochranu či údržbu krajiny, nachází svou odpověď jednak v ekologii obecné, jednak v sociální a kulturní.

V pojetí obecné ekologie nám krajina a ekosystémy, které v ní můžeme rozlišit, poskytují přínosy. Tyto přínosy, které člověk získává z fungujících ekosystémů v krajině, jsou nazývány ekosystémové služby. Patří do nich zásobování potravinami, palivem, vodou, genetickými zdroji, stavebním materiálem apod., regulační služby, tzn. regulace planetárního klimatu, záplav, chorob, samočisticí funkce vody, recyklace odpadů apod., kulturní služby, tzn. uspokojení estetických a duchovních potřeb, využití k vzdělávání a rekreaci, a podpůrné služby jako oběh živin, tvorba půd, opylování a další. Bez těchto základních funkcí, které zajišťuje krajina, které fungují v prostředí, v němž žijeme, by nebyl život možný.

Z hlediska sociálního a kulturního je význam kulturní krajiny pro člověka spojen s jeho identitou. Jak uvádí Christopher Day (2004: 164): „*Stát, region, lokalita a rodina utvářejí naše postoje, očekávání a hodnoty a zajišťují tak naši vnitřní identitu. Kultura, to je synergie vícegeneračního kontinua... Kořeny v čase a prostoru jsou základním spojením s naší minulostí a budoucností a s hodnotami, podle kterých řídíme svůj život.*“ Narušení této kontinuity tak, jak se to stalo v Sudetech, je proto nevratný a nenapravitelný zásah do života společnosti i fungování krajiny.

Ochrana kulturní krajiny je v této práci zařazena mezi současné problémy venkova, přesto již částečně zasahuje do kapitoly obnovy venkova, protože osvětluje důvody, pro které je krajina a tedy i venkov vnímána jako hodnota, jež si přejeme zachovat. Tím, z jakých předpokladů vychází přímo myšlenková platforma obnovy venkova, se budeme zabývat v následující kapitole.

2.5.4 Obnova venkova

Obnova venkova je koncept, který se zformoval v Německu a Anglii koncem sedmdesátých let 20. století jako reakce na rozvíjející se urbanismus, rostoucí roli měst a s tím související marginalizaci vesnic a venkovských oblastí. Jeho cílem bylo podpořit venkov v znovuzískání hospodářské, sociální a kulturní stability (Kruml, 1998). Pro Českou republiku bylo vzorem v budování politiky obnovy venkova Bavorsko a Rakousko, s blížícím se členstvím v Evropské unii posléze začala v regionální politice ČR určovat směr Evropská unie.

Koncept obnovy venkova vychází z přesvědčení, že sociální prostor venkova má potenciál stmelovat jednotlivé instituce společnosti v celek, jak to ve své formulaci vyjádřil Petr

Pithart (2007). Podle Pithartovy interpretace francouzského filozofa Paula Ricoeura je hlavním problémem současnosti marginalizace, odsouvání na okraj společnosti, dezintegrita celků v menší části. Ricoeur k tomu píše: „*Děsí nás slabost všech integrujících institucí jako jsou rodina, škola, církev, odbory – to znamená všech institucí občanské společnosti, které čím dál tím více ztrácejí svůj původní význam tvůrce kultury.*“ (Ricoeur citován in Pithart, 2007: 5) Přesto, že je tento trend interpretován jako nežádoucí směr vývoje společnosti, nepodařilo se jej zvrátit. Pithart vidí možnost pro zachování tradičních institucí právě ve venkovských obcích, které svou malou velikostí umožňují zachovat si relativní přehled o veškerém dění v obci a posilují tak vazby mezi jednotlivými obyvateli, rodinami a institucemi. Svůj text uzavírá důrazem na význam obnovy venkova ve společnosti, opět s odkazem na Paula Ricoeura: „*Náš filosof totiž dodává, že kultura je ve své podstatě to, co společnost spojuje, stmeluje. Obnovovat a rozvíjet venkov je proto dnes kulturní úkol významnější než premiéry všech muzikálů na světě dohromady.*“ (Pithart, 2007: 5). V obnově venkova nejde pouze o zachování struktury osídlení a významů, které do krajiny vložili v minulosti naši předkové, ale také o potenciál, který nabízí a na který poukazuje Ricoeur, potenciál fungující občanské společnosti.

Vize venkova, k níž směřuje politika podporující venkovské oblasti, je formulována v českém prostředí v Národní strategii rozvoje venkova ČR velmi obecně:

„Do roku 2013 se změní tvář venkova České republiky a jeho hospodářská struktura v míře vedoucí k výraznému zlepšení životního prostředí, životní úrovně a životních podmínek jeho obyvatel, k posílení nosných oborů a diverzifikaci ekonomických aktivit zemědělství, lesního a vodního hospodářství, cestovního ruchu a dalších odvětví zabezpečujících hospodářskou a společenskou stabilitu venkova a k dosažení úrovně srovnatelné s venkovskými regiony vyspělých zemí Evropské unie. Komparativní výhody života na venkově zvýší atraktivitu venkova pro bydlení, práci a podnikání.“ (Národní, 2006: 16)

Konkrétněji byly definovány cíle, které se vztahují na prostředí celé EU. Patří mezi ně zamezení vysídlování venkova, boj proti chudobě, podpora zaměstnanosti a rovných příležitostí, zlepšení životních a pracovních podmínek venkovské populace, ochrana životního prostředí a zvýšení kvality života a aktivizace venkova metodou zdola nahoru (bottom up). (Interaktivní, 2009) Obecné cíle jsou konkretizovány do strategických směrů rozvoje venkova, mezi něž EU řadí zlepšování konkurenceschopnosti zemědělství a lesnictví, zlepšování životního prostředí a krajiny, zlepšování kvality života a podporu diverzifikace, budování místních možností pro zaměstnávání a převádění potřeb venkova do rozvojových programů. (Interaktivní, 2009)

Prostředky pro dosažení cílů jsou především rozvojové programy, kterými jsou finančně podporovány žádoucí aktivity. Finanční pomoc je poskytována buď stávajícím subjektům, jako jsou obce, či subjektům v rámci programu nově založeným.

Konkrétní prosazení konceptu obnovy venkova ilustruje příklad Bavorska. Naši bavorští a rakouští sousedé prošli v mnoha směrech podobným vývojem jako Česká republika a další evropské země, s řešením problémů však začali dříve.

Bavorský venkov v 70. letech zažíval podobně jako ostatní evropské země vysídlování venkova, protože stále méně obyvatel se živilo zemědělstvím a lidé odcházeli do měst. Mezi těmi, kdo zůstali, převažovala starší generace, již málo ekonomicky aktivní. Venkov byl opouštěn svými obyvateli a pustl. Na tento stav začali upozorňovat aktivní starostové, úředníci veřejné správy a jiní zainteresovaní lidé. Rozpoznaný problém byl projednáván a trend, kterým se ubírá německý venkov, byl vyhodnocen jako nežádoucí a byla přijata opatření, která jej měla zvrátit. Bavorský spolkový sněm přijal roku 1981 rozhodnutí budovat svou zemědělskou politiku na obnově venkova. (Haupt, 2008) Tento přístup nastavil hierarchii hodnot v přístupu k venkovu, ukázal nezbytnost provázanosti přístupu a vztahu k půdě s osídlením a obyvatelstvem na venkově žijícím. Podporou celku – tedy venkova – pomoci jedné jeho části – zemědělství, byla nastavena cesta pro úspěšnou realizaci tohoto opatření. Za prosazením tohoto konceptu stálo několik aktivních lidí, mezi nimi Holger Magel, profesor geodézie na Technické univerzitě v Mnichově, který se tématu obnovy venkova věnoval profesně od roku 1974 na katedře územního plánování a rozvoje venkova Technické univerzity v Mnichově. Cíl obnovy venkova v Bavorsku byl pojmenován jako dosažení rovnocenných podmínek na venkově ve srovnání s městem, nikoli však stejných. Venkov by si měl zachovat svébytnost, ale k hlavním cílům patřilo, aby nabídl svým obyvatelům pracovní příležitosti v místě bydliště či v blízkém okolí stejně jako kvalitní lékařskou péči. V rámci vypracování koncepce přístupu byl proveden průzkum mezi starosty 14 000 bavorských obcí s méně než 2 000 obyvateli, aby mohla být definována nejvýznamnější témata budoucí politiky obnovy venkova. (Haupt, 2008) Stěžejním bodem v politice obnovy venkova se však stal přístup založený na partnerství a participaci. Partnerství je zásadní jednak pro vyjednávací sílu s orgány veřejné správy, a vyjednávací síla venkovských starostů spojených společnými cíli a požadavky je velká, jednak samozřejmě je partnerství a spolupráce základním přístupem, který by měl na venkově fungovat. Obyvatelé venkova jsou v Programu obnovy venkova podporováni, aby se účastnili sestavování koncepčních dokumentů obce i realizace konkrétních opatření.

Politika obnovy venkova spadá do kompetencí jednotlivých spolkových zemí, cíle i uplatňované přístupy však byly napříč spolkovými zeměmi stejné, a to především zamyslet se nad koncepcí budoucího vývoje obce a nechat občany spolu se zastupiteli vypracovat strategii, jak dosáhnout stanovených cílů. Finanční prostředky na obnovu venkova jsou poskytovány v současnosti především jednotlivými spolkovými zeměmi.

K počátkům hnutí obnovy venkova v rámci EU patří založení Evropského pracovního společenství pro rozvoj venkova a obnovu vesnice (z německého Die Europäische ARGE Landentwicklung und Dorferneuerung, dále jen ARGE) se sídlem ve Vídni. ARGE bylo založeno v roce 1988 a sdružuje zastupitele veřejné správy, vědecké pracovníky a odborníky na územní rozvoj. Jeho cílem je především vytvářet prostor pro sdílení zkušeností mezi jednotlivými evropskými zeměmi, k hlavním aktivitám proto patří pořádání konferencí, seminářů, exkurzí a vydávání publikací týkajících se tématu obnovy venkova. ARGE také uděluje každé dva roky cenu za evropskou obnovu venkova jako zviditelnění a ocenění nápaditých projektů.

Problematice spojené s venkovem byl v rámci EU věnován prostor na několika konferencích, dvě byly uspořádány přímo k tématu rozvoje venkova, první roku 1996 v irském Corku, druhá roku 2003 v Salzburku.

V Corku přijatá deklarace sestavila desetibodový program a doporučila budovat evropskou politiku v přístupu k venkovu podle něj. Jeho vyzněním bylo především prosadit politiku udržitelného rozvoje venkova jako důležitou součást agendy EU.

Salzburská konference v roce 2003 specifikovala požadavky na rurální politiku s ohledem na rozšíření EU a zdůraznila aspekt partnerství jako základního kamene, na němž by měla být obnova venkova stavěna. Podle jejích závěrů by venkov měl založit svůj rozvoj na spolupráci soukromého, veřejného a neziskového sektoru a budování občanské společnosti.

V rámci Evropského fóra pro spolupráci při rozvoji venkova²⁵ byla v Cáceres roku 2004 přijata deklarace, která zdůrazňuje, že rozvoj venkova by neměl být pojímán pouze jako součást společné zemědělské politiky, ale měla by vzniknout samostatná a jednotná evropská politika rozvoje venkova. Cácerská deklarace vyzdvihuje metodu LEADER²⁶ jako úspěšný prostředek budování partnerství a spolupráce na venkově, který by měl být zachován a podporován.

²⁵ Překlad autorky z anglického „Cooperation Forum in Rural Development in an Enlarged Europe“.

²⁶ LEADER je dotační program EU, který podporuje specifickou podobu partnerství. Program LEADER je blíže popsán v kapitole Programy podpory venkova. na str. 48.

Kromě deklarací z Corku, Salzburku a Cáceres má v evropské politice z hlediska venkova význam ještě Lisabonská strategie, která vytyčila cíl, aby EU byla do roku 2010 nejdynamičtější a nejkonkurenceschopnější znalostní ekonomikou světa. Přestože v osmi směrech, které strategie vytyčuje, není venkov explicitně zmíněn, oživení ekonomiky na venkově je odvozeným cílem Lisabonské strategie.

V České republice koncept obnovy venkova institucionalizoval Program obnovy vesnice v roce 1991 jako součást regionální politiky nově vzniklého státu. Iniciátory ke vzniku programu bylo „... několik našich osvícených ministerských úředníků, ke kterým se brzy připojili starostové nejčilejších vesnic ... Kromě tehdejšího ministra životního prostředí Ing. Ivana Dejmala se v této věci nejvíce angažovali architekti Florian a Kutěj.“ (Blažek, 1997: 17) Koncept obnovy venkova byl tedy ve svých počátcích budován shora, tzn. podněty k činnostem vycházely z vyšších úrovní správy a byly přenášeny na ty nižší.

Iniciativy podporující venkov v rozvoji především kulturním lze samozřejmě vysledovat do historie před vznikem České republiky, na ně myšlenkoví vůdci tohoto konceptu navázali a odkazovali, nicméně opravdu systematický program, který by se zabýval potřebou investovat do venkova, a to nejen finance, ale koncepci, myšlenky, úsilí a práci, ten se zformoval po změně režimu v roce 1989 a svou viditelnou formu dostal právě v Programu obnovy vesnice.

Na prvním místě se pokusím rozkrýt, jaký obsah je připisován sousloví obnova venkova.

Pojem obnova venkova byl použit do názvu vládního Programu obnovy venkova, který stál v ČR u zrodu regionální politiky, a začal být proto používán ve všech souvisejících dokumentech a aktivitách. Jeho význam se snažil postihnout Miroslav Baše (2006) prostřednictvím vymezení oproti pojmům rekonstrukce, restaurace, regenerace, revitalizace, vyjadřujícím různé formy obnovy, a především v opozici k pojmu rozvoj. Rekonstrukci vykládá Baše jako znovuvytvoření narušeného celku, tedy způsob nápravy, kdy je cílem znovuvytvoření původního celku, který byl různými zásahy poničen nebo zcela zničen. Restaurace je forma obnovy původního stavu, která pracuje s částečně zachovanými celky. Jsou během ní odstraňovány prvky, které znejasnily původní koncepci, tzn. většinou úpravy a přestavby pozdějšího data. Regenerace je pojem vystihující „ozdravení“, vztahuje se tedy především k funkčnosti různých celků nebo souborů. Revitalizace označuje oživení, obnovu sociálních jevů, které byly typické pro určitý celek, např. sídlo. Význam těchto pojmů, užívaných především v památkové péči, architektuře a urbanismu, bývá často dezinterpretován. Obnova je pro tato označení zastřešujícím pojmem, který je podle Bašeho interpretace v opozici k označení rozvoj.

Zatímco rozvoj podle něj může nastat na volných, nezastavěných plochách, jako je území za zastavěným krajem sídla, obnova se týká již existujícího celku, např. vesnice, tzn. pokud jsou plánovány nebo probíhají změny „uvnitř vesnice“, je vhodnější používat pojem obnova. Podle Bašeho (1996: 19) je důvod pro používání pojmu obnova venkova jasný: „... *obnovujeme nějaké vztahy, které zde existovaly; buď se vracíme k minulým situacím, které ožívujeme (obnovujeme), nebo obnovujeme zástavbu novými způsoby (přestavbou).*“ Z hlediska regionální politiky jsou oba přístupy, tedy jak obnovovat již existující celek vesnice, tak podporovat rozvoj na nových plochách, legitimní. V této práci používáme termín obnova venkova ve smyslu, jak jej definoval Baše (2006). Ten samý autor však na jiném místě vyjadřuje domněnku, že „... *větší politickou podporu má interpretace ‚rozvoje‘, která upřednostňuje trendy současné a navazuje na výsledky socialistické proměny venkova*“. (Baše, 2009: 50) Rozvoj je v některých případech a použití pojmu vnímán jako to, co přijde po obnově.

V užívání pojmů obnova nebo rozvoj nejsou jednotné ani koncepční dokumenty týkající se venkova, což odráží nevyjasněnost toho, zda a do jaké míry chceme rozvoj v pojetí Miroslava Bašeho a do jaké míry je tomuto rozvoji alternativou obnova zástavby uvnitř venkovských sídel, a jaké další významy kromě stavebních zásahů za těmito dvěma pojmy vidíme.

Touto problematikou se u nás nejvíce zabýval právě architekt Baše, který patřil k nejvýraznějším osobnostem působícím na poli obnovy venkova, proto pokračujeme ve vymezení pojmu s tímto autorem. Baše sám si kladl za úkol specifikovat, co je nutné do obnovy zahrnout a jaké aspekty rurálního venkova jsou dnes stále aktuální, tzn. můžeme se jimi inspirovat v současnosti. Na prvním místě vidí jako podstatné zachovat měřítko, tzn. proporce mezi sídly a okolní krajinou, nemělo by dojít k propojení zástavby v průběžné pásy. S tím přímo souvisí zachování, popř. obnova vazby mezi zástavbou a krajinou, jejich přímý kontakt. A protože Baše je architekt, který se věnuje problematice suburbanizace, vidí jako zdroj inspirace v minulosti také způsob zastavění parcely. Pozemek na venkově nesloužil pouze k bydlení, ale byly na něm umísťovány i další stavby určené k jiným než obytným funkcím. To při současném umísťování stavby do centra parcely často není možné. (Baše, 2006)

Uplatnit a zachovat některé z principů, které venkov utvářely, a propojit tak fungování současného venkova s tradičním, je možné a dokonce žádoucí pro osvědčenost některých postupů a jejich šetrnost k prostředí. Při motivaci a vůli venkovského obyvatelstva, na němž stojí odpovědnost za vytváření vlastního prostředí, je možné obnovu venkova uskutečnit ve všech

námi popsaných aspektech. Základem je proto motivovat obyvatele k zapojení se do společenství obce a aktivit v ní probíhajících.

Předpokladem k tomu je zamezit vysídlování venkova, tzn. odstranit na prvním místě příčinu opouštění venkovských sídel, to je nedostatek pracovních příležitostí. Možnost najít práci v místě bydliště nebo blízkém okolí by zajistila trvalou přítomnost obyvatel v obci a vedla by k celkovému oživení venkovských obcí.

2.5.5 Programy podpory venkova

Koncept obnovy venkova musí být v rámci politiky formulován do konkrétních opatření, která poté mohou být realizována. Současná politika obnovy venkova v ČR vychází z programových dokumentů, v nichž je na prvním místě Nařízení Rady (ES) č. 1698/2005 ze dne 20. září 2005 o podpoře pro rozvoj venkova z Evropského zemědělského fondu pro rozvoj venkova (EAFRD). Převedením priorit nastavených na úrovni Evropského společenství vznikl Národní strategický plán ČR a konkrétní opatření formuluje Národní program rozvoje venkova ČR na období 2007–2013.

Prvním programovým dokumentem vyjadřujícím podporu konceptu obnovy venkova v České republice byl vládní Program obnovy venkova přijatý 29. května 1991 a zajišťovaný Ministerstvem pro místní rozvoj ČR (dále jen MMR). Tento program byl na konci roku 1998 novelizován a v upravené podobě funguje do současnosti.

V souvislosti se vstupem ČR do Evropské unie se rozšířila škála přístupů k problematice obnovy venkova, s nimi i využívané metody a také nabídka opatření na podporu venkovských oblastí.

Již před vstupem do EU však mohla Česká republika čerpat finanční podporu pro venkovské oblasti z programů EU, a to v rámci programu SAPARD²⁷, a připravovala se také na zapojení do programu LEADER, který bude popsán podrobněji dále. Po vstupu se pak připojila k čerpání financí ze strukturálních fondů, fondu soudržnosti a Iniciativ Společenství. V současné době je aktuální Program rozvoje venkova ČR 2007–2013, který zastřešuje většinu veřejné podpory plynoucí venkovu.

²⁷ SAPARD, tj. Speciální předvstupní program pro zemědělství a rozvoj venkova, je dotační program Evropské unie, který Česká republika mohla využívat v letech 2000–2006, maximálně však do konkrétního data vstupu do EU. Program SAPARD měl za cíl napomáhat kandidátským zemím při zavádění práva Evropského společenství v oblasti společné zemědělské politiky a ve venkovských oblastech.

2.5.5.1 Program obnovy venkova

Program obnovy venkova vznikl jako Program obnovy vesnice 29. května 1991, kdy byl přijat usnesením vlády ČR jako podpůrné opatření, kterým stát přispívá na obnovu a rozvoj venkovských oblastí – na společenské akce, rozvoj hospodářství obce, zkvalitnění občanské vybavenosti, zachování a obnově venkovské zástavby a další činnosti. Tento program byl zajišťován MMR jako součást regionální politiky a administrován prostřednictvím okresních úřadů až do ukončení jejich činnosti. Od roku 2004 je rozvoj venkovských oblastí financován z prostředků krajských rozpočtů.

Návrh programu sestavil politik a ekolog Ivan Dejmal spolu s dalšími kolegy z několika ministerstev, a poté jej do vlády společně předložilo Ministerstvo životního prostředí, kde se stal ministrem Dejmal, Ministerstvo zemědělství a tehdejší Ministerstvo pro hospodářskou politiku a rozvoj. Dokument byl založen na nutnosti vnést do vývoje krajiny koncepci, tj. určit směr, kterým chceme, aby se venkov ubíral, definovat cíle, kterých chceme, aby bylo dosaženo, a postup, jak se k těmto cílům dopracovat.

„Program byl v prvopočátku především určitým metodickým podkladem pro přípravu místních programů obnovy v jednotlivých venkovských sídlech. Hlavním koordinátorem tohoto meziresortního programu se stalo dne 1. listopadu 1996 nově zřízené Ministerstvo pro místní rozvoj, které původní program z roku 1991 přepracovalo a v roce 1998 připravilo jeho novelizované znění.“ (Stejskal, 2007: 8)

Program obnovy venkova definuje ve své preambuli postoj, ze kterého vychází jednotlivá opatření, takto:

„Venkovské osídlení a celý venkovský prostor mají nezastupitelný společenský, kulturní, ekologický a hospodářský význam. Program obnovy venkova (dále jen ‚Program‘) je založen na vědomí svébytných hodnot venkova a na nezbytnosti jeho zdravého a komplexního vývoje v rámci trvale udržitelného rozvoje společnosti a v celkovém kontextu regionální politiky České republiky a Evropské unie.“ (Novela, 1998)

Příjemcem podpory v POV je obec, podpora se váže na územně plánovací dokumentaci a motivuje tak k jejímu zpracování. Pro účast v programu musí obec vypracovat Program obnovy vesnice, v němž definuje své prioritní oblasti a aktivity, které chce realizovat. Navržené aktivity by měly směřovat k rozvoji sounáležitosti místních obyvatel s jejich obcí a podněcovat jejich ochotu se na obnově a rozvoji spolupodílet, k rozvoji hospodářství obce zahrnujícího zemědělskou činnost, rozvoj vhodných druhů místního průmyslu, obnovu řemesel, podporu

podnikání a rozvoj pracovních příležitostí a stabilizaci obyvatelstva. Mezi podporované činnosti patří zachování, obnova a údržba venkovské zástavby, zkvalitnění občanské vybavenosti, úprava veřejných prostranství, zkvalitnění technické infrastruktury a komunikací a zlepšení dopravní obslužnosti a ochrana a obnova kulturní krajiny.

O podporu je možné žádat v dotačních titulech „Obnova a údržba venkovské zástavby a občanské vybavenosti“, „Komplexní úprava veřejných prostranství“, „Obnova a zřizování veřejné zeleně“, „Rekonstrukce místních komunikací, výstavba cyklistických a pěších stezek, rekonstrukce a výstavba veřejného osvětlení“, „Projekty obcí na vzdělávání a poradenství v oblasti rozvoje venkova a obnovy vesnice“, „Integrované projekty venkovských mikroregionů“. V minulosti bylo dotačních titulů vyhlášováno vícero. Mezi ty, které skončily, patří „Zpracování urbanistických studií a územních plánů“, „Projekty k rozvoji infrastruktury a přímé dotace do technické infrastruktury“.

Zpočátku byla podpora poskytována v POV spíše morální, resp. nefinančního charakteru, finanční prostředky pro program byly vyčleněny poprvé v roce 1994, tehdy to byla částka 100 mil. Kč. Tato suma se postupně zvyšovala.

V současné době je poslední verze programu součástí Zásad pro poskytování účelových dotací obcím z rozpočtové kapitoly Ministerstva pro místní rozvoj v rámci Programu obnovy venkova. V rámci kompetencí MMR však od roku 2004 zůstala pouze část programu, většina prostředků byla převedena na kraje. Ministerstvo zúžilo svou podporu na aktivity obcí, které uspěly v soutěži Vesnice roku, projekty obcí na vzdělávání a poradenství v oblasti rozvoje venkova a obnovy vesnice s celostátním významem a pilotní projekty integrace venkovských mikroregionů, další podpora pak probíhá v rámci kraje.

2.5.5.2 Program rozvoje venkova

Program rozvoje venkova České republiky (dále jen PRV) je politickým nástrojem pro získání podpory poskytované EU z Evropského zemědělského fondu pro rozvoj venkova (EAFRD). Jeho prostřednictvím je v období 2007–2013 realizován Národní strategický plán rozvoje venkova jako hlavní programový dokument vytyčující žádoucí směr, kterým by se měl český venkov v kontextu evropského venkova ubírat. Naplňování programu řídí Ministerstvo zemědělství, jeho praktickou realizací je však pověřen Státní zemědělský intervenční fond, který má funkci zprostředkujícího orgánu. Pro zajištění zpětné vazby s prokazatelnou výpovědní

hodnotou zřídilo Ministerstvo zemědělství Celostátní síť pro venkov²⁸, která má sloužit jako „komunikační most“ mezi Evropskou komisí a Českou republikou.

Program je rozdělen do čtyř prioritních os. Osa I podporuje činnosti vedoucí k zlepšení konkurenceschopnosti zemědělství, potravinářství a lesnictví, osa II má podpořit zvýšení biologické rozmanitosti, zajistit ochranu vody a půdy a zmírnění klimatických změn, v ose III je podporovaným záměrem zkvalitnění života ve venkovských oblastech a diverzifikaci hospodářství venkova a osa IV podporuje participaci obyvatel ve veřejné správě, má napomoci místním obyvatelům venkovských mikroregionů vypracovat vlastní strategii rozvoje území principem „zdola-nahoru“ prostřednictvím metody LEADER.

2.5.5.3 LEADER ČR

LEADER je program EU na podporu venkovských oblastí, který vznikl v roce 1991 pod názvem LEADER I a poskytoval podporu venkovským oblastem až do roku 1994. Na něj v letech 1994–1999 navázal program LEADER II a poté LEADER+ (roky 2000–2006). Tehdy nově přistoupivší členské země, mezi kterými byla i Česká republika, se na něj připravovaly od roku 2004. Zkratka „LEADER“ pochází z francouzského „Liaison entre les actions economic rural – Propojování akcí hospodářského rozvoje venkova“ a vyjadřuje tak hlavní princip, na němž je program postaven, partnerství založené na propojování soukromého a podnikatelského sektoru. Cíle programu LEADER se v mnohém podobají našemu Programu obnovy venkova, cílem obou je trvale udržitelný rozvoj venkova. LEADER svůj záměr definoval jako *„podporovat obyvatele venkovských oblastí v tom, aby se vzájemnou spoluprací realizovanou na bázi partnerství vypořádali s novými problémy, kterým venkovské oblasti v souvislosti se změnami v zemědělství v důsledku reformy Společné zemědělské politiky (CAP - Common Agriculture Policy), s rostoucími nároky spotřebitelů na kvalitu zboží, s rostoucím povědomím o problematice životního prostředí, se stále těsnější integrací světové ekonomiky“* (LEADER+, 2010)

Specifika Leaderu oproti předchozím programům a metodám spolupráce a sdružování jsou v tom, že povzbuzuje k partnerství mezi veřejným a podnikatelským sektorem. V rámci programu LEADER jsou podporovány tzv. místní akční skupiny, typ sdružení vytvořené v rámci tohoto programu: *„Místní akční skupiny jsou uskupení..., která spojují subjekty veřejného i soukromého sektoru působící v daném území – obce, svazky obcí, podnikatele, nestátní neziskové organizace či neorganizované občany“* (Galvasová, 2007: 34). Základem fungování MAS je

²⁸ Síť byla zřízena v listopadu 2008 Ministerstvem zemědělství s cílem seskupit organizace a státní správu zapojenou do podpory rozvoje venkova a zemědělství, informovat o příkladech dobré praxe a jinak zviditelňovat aktivity směřující k rozvoji venkova.

dohoda na hlavních cílech rozvoje venkovského regionu, na něž navazuje společná příprava strategií a realizace projektů. Ustavená místní akční skupina musí vytvořit koncepční dokument – strategický plán LEADER, se kterým se uchází o finanční podporu. Pokud ji získá, rozhoduje MAS o rozdělení příslibených finančních prostředků mezi jednotlivé projekty. Kritériem je co největší naplnění cílů strategického plánu, který MAS sestavila. Finance jsou pak přidělovány přímo vybranému žadateli.

V členských zemích běžel program LEADER od roku 1991, v České republice pod názvem LEADER ČR od roku 2004. V současnosti je součástí Programu rozvoje venkova ČR na rozmezí let 2007 – 2013. Současná politika venkova na něj často odkazuje, protože LEADER je využíván jako osvědčená metoda organizování jednotlivých aktérů venkova. Jeho silná stránka spočívá v přenesení těžiště rozhodování o finančních prostředcích z centra do regionů a praktickou aplikaci principu subsidiarity. Lidé, kteří na venkově žijí, dokáží nejlépe nastavit vlastní programy pro dané území a vybrat nejvhodnější projekty k realizaci.

2.5.6 Aktéři obnovy venkova

Mezi hlavní předpoklady realizace myšlenky obnovy venkova patří finanční podpora, jejíž podobu jsme si představili v předchozí kapitole, a zájem těch, kterým je tato podpora určena, a ostatních subjektů, které chtějí přispět k naplňování cílů konceptu obnovy venkova. Ty nazveme aktéry obnovy venkova.

Mezi hlavní aktéry obnovy venkova v České republice patří především obyvatelé venkova, místní instituce a spolky, do kterých se sdružují, podnikatelské subjekty, které na venkově působí, stát v podobě jednotlivých institucí státní správy a samosprávy, tzn. obce, kraje a ministerstva, z nichž nejvýznamnější pro téma venkova jsou Ministerstvo zemědělství a Ministerstvo pro místní rozvoj, sdružení, v nichž se tyto instituce organizují, tzn. především Komora obcí, která je součástí Svazu měst a obcí ČR a zájmové organizace. Mezi zájmovými organizacemi se venkovem zabývá Agrární komora, Krajské informační středisko pro rozvoj zemědělství a venkova, Svaz venkovské turistiky, Svaz marginálních oblastí, Národní síť MAS, Evropské vzdělávací fórum pro rozvoj venkova, Spolek pro obnovu venkova a školy obnovy venkova. Potenciálních „hráčů v poli“ je mnoho, protože venkov představuje velké socio-kulturní téma, a nejvýznamnějšími aktéry jsou především obyvatelé venkova a konkrétní obce, jež svým přístupem a aktivitami určují faktickou podobu prostředí, v němž žijí.

My se zaměříme na ty, které vznikly stejně jako školy obnovy venkova v rámci Programu obnovy venkova na podporu osvěty a vzdělávání v oblasti obnovy vesnice a rozvoje venkova a

působí tedy ve stejném kontextu, a na organizace, jejichž témata a činnost se v určité míře kryje s cíli škol obnovy venkova, abychom získali představu o potenciálních partnerech škol obnovy venkova.

2.5.6.1 Spolek pro obnovu venkova

Spolek pro obnovu venkova (dále jen Spolek) je občanské sdružení založené v roce 1993 na podporu činností pro obnovu a rozvoj venkova. Jeho členy jsou zástupci obcí, orgánů územní samosprávy, místních akčních skupin, mikroregionů, zástupci státní správy, zemědělci, odborné instituce a jiní zainteresovaní jednotlivci a uskupení. V preambuli stanov je popsána motivace, která vedla k založení Spolku, slovy: *„Vědomi si potřeby a odpovědnosti za obnovu a rozvoj duchovního a společenského života na venkově, ve kterém spatřujeme historické kořeny národní svébytnosti a nepřerušenu kontinuitu člověka s přírodou, jsme se jako zástupci obcí, zemědělců, odborníků a široké veřejnosti rozhodli ustavit Spolek pro obnovu venkova.“* (Stanovy SPOV) Posláním Spolku je přispívat k oživení venkova, k obnově a prohloubení společenského a duchovního života na venkově, k posílení hospodářské stability a prosperity venkova. V tzv. Desateru pro kraje, prohlášení, které přijal Spolek v roce 2009 jako své stanovisko ke krajské politice a jehož autorem je Ing. Jan Florian, definuje principy, které chce na venkově podporovat. Zahrnuje mezi ně: princip subsidiarity, podle něhož se rozhodování má uskutečňovat co nejbližší občanům, tzn. na nejnižším stupni správy, který umožňuje jejich realizaci, dále sebevědomí, důvěru ve vlastní schopnost vytvářet na venkově kvalitní prostředí, a o podporu žádat tehdy, když vlastní prostředky nemohou dostačovat. Předpokladem tohoto principu je přidělení odpovídajícího podílu z daní. Třetím pilířem, v němž Spolek vidí předpoklad obnovy vesnice a rozvoje venkova, je společenský život v obcích, čtvrtým rodina a tradice. Pátým principem je solidarita ve smyslu solidárního chování krajských zastupitelů a větších měst k venkovu, který je na fungování krajského úřadu zastoupen v menší míře než velké obce. Šestý princip fungování venkova vidí Spolek v odpovědnosti. Odpovědnost by měla růst spolu se svěřenými kompetencemi, tzn. s posílením podílu na daních by měla vzrůst i finanční spoluúčast obcí na projektech, které realizuje. Zároveň tento princip připomíná odpovědnost venkovského obyvatelstva za péči o krajinu. Sedmým principem je prosperita, která podmiňuje ochotu obyvatel žít na venkově, a závisí ve velké míře na možnosti zaměstnání přímo v obci a přijatelné dopravní obslužnosti. Jako její předpoklad je jmenován rozvoj vzdělanosti, např. skrze působení škol obnovy venkova či existence venkovských škol a jejich udržení např. podle konceptu tzv. komunitních škol. Za dodržování osmého principu chce ručit sám Spolek – zajišťovat transparentnost rozhodování o venkovu, tedy znát odpovědné osoby, které jsou za přijímanými

rozhodnutími a opatřeními. V osmém bodě, který je nazvaný partnerství, Spolek vyjadřuje podporu místním akčním skupinám pracujícím metodou LEADER, protože mají společný princip fungování: partnerství veřejného a soukromého sektoru a formování cílů rozvoje venkovských regionů „zdola nahoru“. Mezi partnery jmenuje Spolek také další subjekty zabývající se na krajské úrovni venkovem. Posledním principem je inovace, která je významná pro všechen rozvoj, využívat tedy nových myšlenek, zdrojů a přístupů jak v péči o životní prostředí, tak prostřednictvím informačních technologií. Celý text Desatera pro kraje je dostupný na webových stránkách Spolku pro obnovu venkova na adrese <http://www.spov.org/o-spolku/dokumenty/default.aspx>.

V době založení se k členství ve Spolku přihlásilo přibližně 200 zájemců, současnou základnu členů představuje zhruba 1000 organizací a jednotlivců. Prvním předsedou Spolku se v roce 1993 stal ekolog Ivan Dejmal, po něm vedl sdružení v letech 1996–1999 architekt Jan Kruml, v současnosti stojí v jeho čele Eduard Kavala, starosta obce Bělotín.

Spolek spolupracuje s dalšími subjekty, s nimiž se shoduje v záměru vytvářet udržitelný venkov, a za tímto účelem uzavřel partnerské dohody s Národní sítí MAS, Ústavem zemědělské ekonomiky a informací, Asociací krajů ČR a dohody o součinnosti s Ministerstvem pro místní rozvoj, Ministerstvem zemědělství a Ministerstvem životního prostředí. Na mezinárodní úrovni je významná spolupráce Spolku s Evropskou pracovní společností pro rozvoj venkova a obnovu vesnice, jejími členy jsou kromě ČR spolkové země Rakouska a Německa, italské Jižní Tyrolsko, Lucembursko, Maďarsko, Slovinsko, Slovensko, samospráva německy mluvící části Belgie a Opolské vojvodství v Polsku.

Spolek organizuje každý měsíc pravidelná setkání svých členů, na nichž projednává aktivity sdružení a ostatních aktérů obnovy venkova, podněty k práci a aktuální témata související s obnovou venkova. Zástupce Spolku je spolu se zástupci Svazu měst a obcí ČR členem meziresortní komise, která zajišťuje odpovědné přidělení financí vyčleněných pro Program obnovy venkova ze státního rozpočtu.

Činností, kterou se Spolek nejvýrazněji prezentuje veřejnosti, je každoroční soutěž Vesnice roku, vyhlašovaná od roku 1995 ve spolupráci se Svazem měst a obcí ČR, ministerstvu pro místní rozvoj, zemědělství, životního prostředí a kultury a dalšími institucemi, které se k organizaci soutěže postupně připojily.

Spolek vydává vlastní Zpravodaj, kterým referuje o své činnosti a tématech souvisejících s venkovem. Zpravodaj vychází měsíčně, od roku 2004 je součástí časopisu Veřejná správa jako jeho samostatná příloha.

2.5.6.1.1 Soutěž Vesnice roku

Soutěž vesnice roku slouží ke zviditelnění příkladů dobré praxe obnovy venkova. Jak v roce 1998 uvedl Jan Kruml, tehdejší předseda Spolku pro obnovu venkova: „*Soutěž Vesnice roku byla vyhlášena především proto, aby si venkovské obyvatelstvo uvědomilo, že jejich úsilí v obnově vlastní vesnice a její krajiny nemá pouze lokální, ale celospolečenský význam. Jejím cílem je také prokázat přínos Programu obnovy venkova před veřejností a uvést příklady svébytných cest. Proto jsou velmi potěšitelné důkazy, co vše naše vesnice podnikají, jaké obtíže musí překonávat vlastními silami a jaké výsledky docilují při dosavadní skromné podpoře. Jsou rovněž dokladem drobné masarykovské práce, kterou naše vesnice - jež jsou základními buňkami státu - přispívají k budování naší nové demokracie.*“ (Kruml, 1998)

Soutěž vyhlašují společně MMR ČR, Spolek pro obnovu venkova, Svaz měst a obcí ČR a Ministerstvo zemědělství.

Soutěže se mohou zúčastnit obce vesnického charakteru, které mají maximálně 5 250 obyvatel, což je nejvyšší počet obyvatel obce ČR bez statutu města či městyse²⁹, a které mají zpracovaný vlastní strategický dokument zabývající se rozvojem obce³⁰, program obnovy vesnice nebo program rozvoje svého územního obvodu.

Soutěž probíhá ve dvou kolech, všechny obce se nejprve musí zúčastnit krajského kola, vítězové tohoto kola se stanou nositeli ocenění zlatá stuha a postupují do kola celostátního.

Obce, které mají zájem se soutěže zúčastnit, dokládají spolu s přihláškou charakteristiku obce, v níž popisují koncepční dokumenty, které má obec vypracované, společenský život, aktivity občanů, podnikání, péči o stavební fond a obraz vesnice, občanskou vybavenost, péči o veřejná prostranství a zeleň v obci, péči o krajinu za hranicí sídla, plánované záměry a využití informačních technologií v obci.

Tyto přihlášky jsou prostudovány hodnotitelskou komisí, která je v krajském kole sestavena ze zástupců obcí, které získaly Zlatou stuhu v předcházejících ročnících soutěže a zástupců vyhlašovatelů soutěže, spoluvyhlašovatelů soutěže a příslušného krajského úřadu.

²⁹ Tento počet byl určen k datu 31.12.2009.

³⁰ Minimálním požadavkem je zpracovaná urbanistická studie.

Obdobně je tomu v kole celostátním. Komise objede v předem dohodnutém termínu všechny přihlášené obce a na základě prezentace obce, prohlídky sídla a obsahu dokumentace dodané k přihlášce vyhodnotí pořadí soutěžících obcí a určí jednoho vítěze. Kromě vítěze, který je vyznamenán zlatou stuhou, jsou udělována ocenění za společenský život (modrá stuha), za činnost mládeže (bílá stuha), za péči o prostředí (zelená stuha) a za spolupráci mezi obcí a zemědělci (oranžová stuha). Všichni ocenění postupují do dalších navazujících soutěží v daném tématu, pouze nositelé zlaté stuhy však mohou soutěž v celostátním kole o titul Vesnice roku.

Vítězové krajského kola získají dotaci 1 milion korun, vítěz kola celorepublikového 2 milióny Kč. Ocenění v nějaké z kategorií s sebou také přináší zvýhodnění při přidělení určitých dotací. Hlavním přínosem je však publicita a s ní spojená prestiž. Soutěž vesnice roku tedy funguje jako úspěšný nástroj obnovy venkova.

2.5.6.2 Svaz měst a obcí České republiky

Svaz měst a obcí České republiky je nevládní organizace, která sdružuje obce a města s cílem podporovat a rozvíjet samosprávnou demokracii ve veřejné správě a být partnerem při vytváření legislativních předpisů týkajících se obcí a měst ČR. Jeho činnost proto spočívá především ve vyjadřování se k návrhům zákonů týkajících se kompetencí obcí a vyjednávání o jejich podobě. V roce 2004 se stal Svaz povinným připomínkovacím místem a byl tak uznán jako právoplatný partner orgánů státní správy.

Činnost Svazu zajišťují především starostové, primátoři a zastupitelé obcí a měst, kteří se nad rámec svých povinností věnují i obecným problémům samosprávy. Ve Svazu je v současnosti zastoupeno přibližně dva a půl tisíce měst a obcí.

2.5.6.3 Iniciativy zaměřené na vzdělávání na venkově

Obnova či rozvoj venkova je myšlenkový koncept, který je prosazován jednak přístupem top-down, to znamená z vyšších úrovní veřejné správy na nižší, zároveň však vzešla řada iniciativ od obyvatel venkova, podnikatelů, zemědělců atp., kteří se sdružují v různá uskupení, vytvářejí sítě a formují tak větší celky se silnou vyjednávací pozicí k realizaci svých cílů, tzn. jsou prosazovány přístupem bottom-up, tedy zdola nahoru.

Z obou přístupů vznikla řada iniciativ, organizací nebo hnutí, které si kladou za cíl přispět k obnově venkova. Cíle některých z nich jsou blízké cílům, pro které vznikaly i školy obnovy venkova, některé z nich si proto přiblížíme.

2.5.6.3.1 Místní akční skupiny

Velké množství těchto organizací vzniklo z popudu, aby se mohly stát příjemci podpory z dotačních programů EU a část z nich se etablovala a stala se z nich funkční uskupení na samostatné bázi. Několik iniciativ je navázáno nebo vzniklo v souvislosti s programem LEADER a činností místních akčních skupin, jejichž činnost jsme popsali v rámci kapitoly LEADER. Do této „skupiny“ patří Národní observatoř venkova, která vznikla v roce 2005 jako jakýsi vzdělávací think tank pro rozvoj venkova. Jejím účelem je poskytování servisních, poradenských služeb a vzdělávání místním akčním skupinám a ostatním subjektům působícím za účelem obnovy venkova. Jedním z jejích realizovaných projektů byl v roce 2007 projekt s názvem „Profesionálové Moravskoslezského venkova“, který se pokusil analyzovat činnost místních akčních skupin a na základě analýzy vytvořil a realizoval kurz profesionalizace osob pracujících v obnově venkova, především pracovníky MAS.

Národní observatoř venkova založila Národní síť rozvoje venkova. V ní jsou sdruženy jednotlivé místní akční skupiny. Síť má podporovat sdílení zkušeností mezi MAS, komunikaci a partnerství pomocí usnadnění přenosu informací a poskytnutí platformy k jejich sdílení.

2.5.6.3.2 *Venkovské komunitní školy*

V jiné síti, jejímž cílem je také oživení venkova, se sdružují tzv. venkovské komunitní školy. Podle definice přijaté valnou hromadou Národní sítě venkovských komunitních škol se sídlem v Borech je komunitní škola vzdělávací zařízení, které vykonává činnost v obci do 5000 obyvatel. Její činnost musí být zaměřena pouze na jedinou konkrétní obec, která je sídlem školy, případně i na její spádové obce. Nabídka vzdělávání komunitní školy musí být přístupná všem dospělým obyvatelům obce a podporovat určitou formou obecní rozvojové aktivity či společenský život v obci. Činnost venkovské komunitní školy by tak měla rozvíjet občanskou společnost v konkrétní obci. Podle Manuálu pro založení, praxi a překonávání překážek venkovské komunitní školy je komunitní škola „... základním článkem vzdělávání, informací a osvěty pro komunitu obyvatel obce a okolí na venkově. Se základní školou využívá většinou stejnou obecní budovu a často se v ní angažují i někteří učitelé základní školy. Tím však podobnost končí. Základním rysem školy je samostatnost a orientace na dospělou populaci a na její vzdělávací potřeby, a to jazyky, informatiku, základy venkovského managementu pro místní lídry a aktivisty, osobnostní rozvoj, často pak na hobby kurzy nebo hudbu...“ (Manuál, 2006: 2)

Komunitní školy nebo centra byly nejprve zakládány ve městech, cílem bylo vytvořit vhodná místa pro setkávání a pořádání společenských akcí, centra byla nejčastěji umístěna do škol či veřejných knihoven. V Česku se první komunitní školy začaly rozvíjet ve druhé polovině

devadesátých let. Počet institucí, které se hlásí k funkci komunitní školy, není známý, jejich počet se ale podle odhadu neziskové organizace Nová škola v roce 2007 pohyboval okolo 56.

Vznik komunitních škol ve venkovském prostoru byl v České republice podpořen projektem Národní sítě venkovských komunitních škol financovaným z Evropského sociálního fondu „Neziskové komunitní školy – centra místního partnerství“. Prostřednictvím e-learningového kurzu, seminářů a konzultací s odborníky jsou účastníci projektu seznámeni s přínosy komunitní školy pro obec. Má získat rozvojové a vzdělávací centrum pro své obyvatele a vytvářet si tak zázemí schopných a aktivních občanů majících zájem na dalším rozvoji obce. Tento projekt probíhá v období let 2009–2012.

NSVKŠ spustila v roce 2009 kurz Obecní koordinátoři celoživotního vzdělávání, jehož cílem je vyškolit schopné lidi, kteří budou ve své obci podněcovat a organizovat společenské aktivity, budou napomáhat vytváření partnerství, jinými slovy podporovat fungování občanské společnosti zapojováním co největšího množství aktérů do aktivit týkajících se společenského života obce.

Národní síť venkovských komunitních škol se sídlem v Borech byla založena jako občanské sdružení v roce 2006 jako jeden z výstupů projektu „Komunitní obec Bory“, a v současnosti má okolo 20 členů. Vytvořila a provozuje internetový portál Brána pro venkov, na kterém sdílí informace o aktuálním dění v rámci Sítě.

2.5.6.3.3 *Manažeři pro venkovské oblasti*

Další iniciativy obnovy venkova vznikly na základě projektu „Rural Voice“, který realizovalo Centrum pro komunitní práci a Omega Liberec v roce 2005 a který byl financován ze zdrojů sítě PREPARE³¹. Jeho stěžejní částí byl kurz „Hlas venkova“, jehož cílem bylo najít a připravit manažery pro venkovské oblasti, kteří by svými kompetencemi pomohli doplnit do venkovských obcí kapacitu k obnově venkova. V rámci projektu bylo vybráno a vyškoleny 15 manažerů z jednotlivých krajů ČR. Účastníci kurzu absolvovali 5 krátkých školení a následně dostali prostor ke sdílení zkušeností. Absolvování kurzu bylo potvrzeno vydáním osvědčení a účastníci také získali finanční odměnu, pokud přijali závazek pracovat minimálně rok v oblasti rozvoje venkova a zvládnout určité penzum aktivit, které jim byly uloženy. Uplatnit by se měli jako akreditovaní poradci při vedení obce.

³¹ Mezinárodní síť PREPARE vznikla v roce 1999 s cílem podporovat mimovládní iniciativy v rozvoji venkovských oblastí tehdejších nových členských zemí EU. Českým zástupcem v PREPARE se stalo liberecké občanské sdružení Omega.

Absolventi kurzu byli iniciátory výzvy Duha pro venkov. Tato výzva za aktivní venkov formulovala několik požadavků, mezi nimiž bylo sjednotit přístup k venkovu na vládní úrovni, narovnat rozpočtové určení daní a vytvořit podmínky pro rozvoj občanské společnosti na venkově. Prostředkem k tomu mělo být partnerství všech, kteří na venkově žijí a působí, a podpora krajů, státu i Evropské unie. Autoři této výzvy založili v polovině roku 2005 platformu pro rozvoj venkova na časově omezené období 18 měsíců (do konce roku 2006). Cílem platformy bylo poskytnout prostor pro kvalifikovanou diskusi formou jednodenních tematických setkání odborníků a kompetentních venkovanů k aktuálním tématům venkova.

V rámci projektu „Rural Voice“ začalo Centrum pro komunitní práci vydávat Venkovské noviny jako elektronické zpravodaj o aktuálním dění v oblasti obnovy venkova.

V současnosti existuje celá řada aktivit, které podporují záměr, jejichž cíle jsou shodné s cíli konceptu obnovy venkova ve smyslu, jak je u nás institucionalizoval Program obnovy venkova. Jejich vznik je nejčastěji spojen s podporou z veřejných fondů České republiky nebo Evropské unie, a jejich fungování je z těchto zdrojů také financováno. Některé z nich mají potenciál udržet se i po ukončení veřejné finanční podpory a zajistit své fungování z jiných zdrojů.

Tento oddíl představil kontext, v němž se formovaly a v němž působí školy obnovy venkova, následující kapitola shrne poznatky, které je možné získat o školách obnovy venkova z existující teorie.

2.5.7 Školy obnovy venkova

Školy obnovy venkova (dále jen ŠOV) jsou instituce, které začaly vznikat od roku 1997 na základě dotačního titulu Programu obnovy venkova Ministerstva pro místní rozvoj, které vyčlenilo finanční prostředky pro dotační titul „Projekty obcí na vzdělávání a poradenství v oblasti rozvoje venkova a obnovy vesnice“. V roce 1997 ministerstvo podpořilo tři pilotní projekty, Školu obnovy venkova v Modré, Školu obnovy venkova Libčeves a Školu obnovy křivoklátského venkova. Jak se uvádí v popisu dotačních titulů na stránkách Programu obnovy venkova, cílem dotace bylo pomoci realizovat myšlenku Programu obnovy vesnice prostřednictvím poradců pro více obcí zapojených do POV a prostřednictvím škol obnovy venkova. Žadatelem mohla být obec nebo svazek obcí, podle podmínek pro poskytnutí dotace se mělo jednat o projekty přesahující možnosti a potřeby obce, mající tedy regionální nebo celostátní význam. Maximální výše dotace nesměla přesáhnout 70 % nákladů projektu na rok a obec musela v rozpočtu doložit zajištění zbylých třiceti procent ze svého rozpočtu, případně

z příspěvků účastníků vzdělávacích akcí. Přednostní přidělení dotace mohly očekávat projekty, které již svými aktivitami prokázaly kvalitní výsledky při obnově své obce a dále projekty, které byly součástí mezinárodní spolupráce v oblasti rozvoje venkova a obnovy vesnice. (Zásady, 2006)

V roce 1998 již školy obnovy venkova zmiňuje novelizovaný Program obnovy venkova jako jeden z pilířů obnovy venkova na celostátní úrovni. Protože tento dokument patří k pouhým několika oficiálním pramenům, v němž jsou školy obnovy jmenovány, dovoluji si zde uvést celý relevantní odstavec POV, abychom získali kontext o postavení škol obnovy venkova v rámci politiky obnovy venkova:

„V úrovni celostátní je Program zaměřen na podporu osvěty, vzdělávání a poradenství v oblasti obnovy vesnice a rozvoje venkova a opírá se o tyto nejdůležitější pilíře:

- Svaz měst a obcí ČR a jeho Komora obcí, které umožňují komunikaci mezi představiteli obcí;*
- Spolek pro obnovu venkova, který umožňuje komunikaci k problematice obnovy a rozvoje venkova zaměřených odborníků, praktiků, politiků, úředníků a publicistů;*
- soutěž Vesnice roku a přehlídka Stavba pro venkov, jež každoročně vyhledávají a zveřejňují ty obce resp. stavby, které mohou posloužit jako inspirativní příklady a motivační posila pro ostatní;*
- Školy obnovy venkova konfrontující praktiky z terénu s nejlepšími odborníky a umožňují přenášet zkušenosti mezi obcemi.“ (Ministerstvo, 1998)*

Žádný jiný dokument podobu ŠOV a jejich způsob fungování závazně neupravuje. Vzhledem k této volnosti se jednotlivé školy formálně liší, protože jejich zakladatelé měli rozmanité představy o způsobech dosáhnutí cílů, pro který byla jejich škola obnovy založena. Škola obnovy venkova může být občanské sdružení, obecně prospěšná společnost či jiná forma neziskové organizace, nebo může fungovat pod hlavičkou obce. Samotný cíl se nicméně shoduje napříč školami, protože byl víceméně definován již v POV, a mohl by být ve stručnosti formulován jako vnesení vzdělávání v tom nejširším slova smyslu do venkovské politiky a života na venkově. Školy samotné měly zájem vytvořit obecný koncept své činnosti, a také to učinily na svém prvním společném setkání, žádná závaznost však z takto přijatých prohlášení nevyplývá.

První celostátní setkání škol obnovy venkova se uskutečnilo roku 2003 v Komorní Lhotce v Moravskoslezském kraji. Setkání zorganizovala Škola obnovy venkova v Třanovicích. Sešlo se

na něm 10 škol spolu se zástupci Ministerstva pro místní rozvoj, které reprezentoval mezi jinými Jan Florian, Ministerstva vnitra, Krajského úřadu a krajského zastupitelstva Moravskoslezského kraje. Účastníci využili setkání především pro seznámení se s fungováním ostatních škol obnovy venkova, jejich aktivitami a potenciálem. Na základě tohoto sdílení zkušeností se pak představitelé škol pokusili spolu se zastoupenými úředníky zamyslet nad výhledem do budoucnosti této instituce. Za nejvíce problematický aspekt fungování bylo označeno financování chodu škol, které je zajišťováno z dotací a projektů a není proto v silách organizátorů zajistit trvalou existenci této instituce. Nápad prosadit pravidelný roční příspěvek na udržitelný chod byl však zástupci ministerstev označen jako nereálný. Toto setkání bylo také využito k definování podstaty práce škol obnovy venkova, které zde bude podrobněji rozebráno. Na jeho základě vydala Škola obnovy venkova v Třanovicích brožuru, v níž bylo krátce představeno 24 škol obnovy venkova v České republice.

Zaměření prvního setkání v Komorní Lhotce bylo z pochopitelných důvodů především seznamovací, bylo tedy využito pro hledání společných znaků škol obnovy venkova. Z tezí na něm přijatých vyplývá, že zástupci přítomných škol obnovy venkova vidí své poslání v práci s obcemi, v tomto směru chtějí především napomoci obci pojmenovat její potřeby a zajistit, aby se realizované projekty s těmito potřebami kryly. Jak deklarují ŠOV ve svém prohlášení, je důležité, aby představitelé škol vycházeli z přesvědčení, že tím nejcennějším zdrojem obnovy vesnice a rozvoje venkova jsou místní lidé, a na základě tohoto přesvědčení podpoří ŠOV utváření sebevědomí obyvatel venkova. Aktivity a projekty je třeba stavět na zkušenostech a vědomostech místních, přidaná hodnota škol spočívá v poukázání na jinou možnou perspektivu a v neotřelých nápadech. Prostředkem, jak dosáhnout cílů obnovy venkova, má být zapojení všech částí komunity a využití všech příležitostí svěst občany dohromady a získat tak jejich účast jak na rozhodování, tak na společenském dění v obci. Škola v tomto směru může nabídnout přístup k široké základně odborníků a napomoci v navazování partnerství.

Druhou oblastí, kterou ŠOV pojmenovaly jako téma pro svou činnost, bylo vytváření obecní kultury podnikání. Tématem pro práci školy by mělo být naučit venkovské obyvatele vyhledávat pracovní příležitosti v místních zdrojích. *„ŠOV by měla lidem otevřít oči, aby si uvědomili, že těmito zdroji podnikatelských příležitostí jsou oni sami, jejich přírodní a kulturní dědictví a sociální a ekonomické potřeby.“* (Školy, 2003: 42) Tento přístup vychází z přesvědčení, které jsme si v této práci definovali jako základní předpoklad k zamezení vysídlování venkova, tj. vytvořit a udržet pracovní příležitosti ve venkovských obcích. Školy si tedy na setkání stanovily,

že jejich činnost by měla napomáhat mapovat možnosti ekonomické aktivity a zakotvit kulturu podnikání komunit jako klíčový prvek rozvoje obce.

Poslední oblastí, kterou školy ve svém dokumentu zmiňují, je ocenění venkovského životního prostředí jako základní hodnoty venkova, místní ekonomiky i atraktivity pro návštěvníky a investory. Zhodnocení prostředí a krajiny jako dědictví i zdroje vede k nacházení mnoha příležitostí pro rozvoj. Školy v dokumentu pro názornost uvedly i několik nápadů, od založení oblastí přírodních specifik, přes interpretaci dědictví venkova a jeho prezentaci veřejnosti po mapovací a dokumentační činnosti a využití umění jako média pro upozornění na témata venkova.

Tímto setkáním bylo podpořeno vytvoření sítě škol obnovy venkova a sdílení zkušeností mezi nimi. Do současnosti se školy sešly tímto způsobem pětkrát, naposledy v roce 2009 v Klenčí pod Čerchovem. Další celostátní setkání škol je plánováno na konec října 2010, zajištěním realizace byla pověřena Škola obnovy venkova, o.p.s se sídlem v Liběšicích. Setkání jsou vždy věnována určité problematice související s venkovem, k níž jsou prezentovány přednášky a vedeny diskuze. Setkání bývají třídní, jejich důležitým aspektem je poskytnutí prostoru pro navázání, obnovení a posílení osobních kontaktů.

Popisu činnosti jednotlivých škol uveřejněný v publikaci Školy obnovy venkova v ČR a na webových stránkách je pro nás zdrojem údajů o aktivitách, kterými školy naplňují své poslání. Je z něj patrné zaměření se na vzdělávání starostů a jiných zastupitelů samosprávy, které bylo nejvíce aktuální především v počátcích působení škol, a s neustálým vývojem a změnami politiky jsou nacházena vždy nová témata, jejichž vysvětlení je na místě. ŠOV pro tento účel využívaly především pořádání seminářů. Jak uvádí Jana Liberdová, manažerka ŠOV Třanovice: *„Hlavní náplní činnosti ŠOV se stalo vzdělávání, tj. podpora obnovy vesnice studiem realizovaným přímo na vesnici a poradenství v oblasti rozvoje venkova a obnovy vesnice. Vznikly tak školy s celostátní i regionální působností, propagující příklady dobré praxe, komunitní plánování, soužití na venkově, zachování kulturního dědictví, Agendu 21, aktivity programu LEADER, práci s mládeží i mezinárodní spolupráci při výměně a sdílení zkušeností z obnovy venkova.“* (Liberdová, 2006)

Rozmanitost škol se netýká pouze jejich forem zřízení, ale také tematického zacílení. Společné znaky je tedy na základě teorie obtížné nalézt. Spojujícím prvkem, který ŠOV v sebeprezentaci deklarují, je zaměření na témata relevantní pro obnovu venkova v ČR, jichž ovšem existuje široké spektrum. Prostředky, jež školy využívají k realizaci svých cílů, můžeme

rozdělit na pořádání seminářů a jiných vzdělávacích a osvětových akcí, a přímou podporu rozvoje občanské společnosti.

Dalším spojujícím znakem je financování škol, které je realizováno z projektů, zpočátku téměř výhradně z dotačního titulu č. 6 Programu obnovy venkova, poté z financí vyčleňovaných v rámci POV kraje a z podpory z evropských fondů.

Počet škol obnovy venkova v České republice se neustále mění, což je dáno částečně nejistým financováním těchto projektů, část škol také viděla svůj účel jako pomoc při transformaci venkova po změně režimu v roce 1989 a své poslání viděla jako splněné. V současnosti existuje přibližně 20 škol obnovy venkova, které nesou jak tento název, tak vykonávají nějakou činnost. Mezi školy obnovy venkova však bývají zařazovány i některé místní akční skupiny, svazky obcí a jiné organizace s podobnými cíli.

V závěru této kapitoly, která shrnuje poznatky, jež je možné po důkladném pátrání dohledat k tématu škol obnovy venkova, bych chtěla znovu zmínit cíl své práce, kterým je seznámit s činností škol obnovy venkova zmapováním tohoto fenoménu jak v teoretické rovině prostřednictvím rešerše dostupných pramenů, tak skrze empirický výzkum. Teoretické zmapování fenoménu bylo obohacováno v průběhu výzkumu, protože většina publikací vydávaných ŠOV není mezi veřejně dostupnou literaturou, významný zdroj cenných informací však představují např. předmluvy či zápisy z jednání či konferencí, které jsou otištěny právě v těchto publikacích. Otázky, které zůstávají na základě této kapitoly nezodpovězeny, jsou předmětem empirického výzkumu.

2.5.7.1 Zahraniční příklad obnovy venkova

Školy obnovy venkova v České republice vznikaly jako součást celého konceptu obnovy venkova, jako příklady dobré praxe měly své vzory nejčastěji v Bavorsku a Rakousku, ale za inspirací a zkušenostmi vyjížděli zakladatelé škol i do Francie, Anglie a dalších států. Příkladem dobré praxe v této práci je školy obnovy venkova z Bavorska. Poznatky pro tuto kapitolu čerpám z rozhovoru s představitelem Školy obnovy venkova Plankstetten Hansem Rosenbeckem, který se uskutečnil 28. listopadu 2008 v Berchingu v Horním Falcku.

Škola obnovy venkova Plankstetten, jinak také nazývaná Agentura pro obnovu vesnice a venkova nebo Škola dobré veřejné správy byla založena v roce 1991 někdejší starostou Albertem Löhnerem, který se později stal zemským radou. Tato škola sídlí v Berchingu, kde je

také centrum její působnosti, nicméně ve jméně nese jméno místa, kde na počátku realizovala většinu svých vzdělávacích aktivit.

Starosta Löhner viděl, že v rámci Berchingu – obce s rozšířenou působností – chybí jednotná koncepce budoucího vývoje, což vede k tomu, že jednotlivé obce prosazují každá svůj zájem a soupeří tak o peníze ze společného fondu. Stejně tak jednotlivé obce postrádají plán, jakým směrem by se měla obec vyvíjet, a nevyužívají jednoho z nejcennějších potenciálů svého rozvoje, participace obyvatel. Inicioval tedy vznik instituce, která by pomohla zastupitelům a občanům stanovit si pro svou obec cíle, kterých chtějí dosáhnout, a naučit se je realizovat.

Princip účasti veřejnosti na rozhodování byl na počátku 90. let v politice nový, ale jeho prosazení podporovala zkušenost, že realizace plánů a strategií, s nimiž se obyvatelé neztotožní, bývá málokdy úspěšná. Pan Löhner našel partnera pro realizaci svého nápadu v Úřadu pro rozvoj venkova Horního Falcka. V každém vládním obvodu³² Bavorska je tento úřad zodpovědný za obnovu vesnice a rozvoj venkova a poskytuje finance na tyto projekty. Současně tato myšlenka zaujala i vedoucího oddělení venkovského rozvoje na ministerstvu zemědělství, Holgera Magela, který stál u rozvoje celého konceptu obnovy venkova v Německu. V té době byla předělávána koncepce celé politiky podpory venkova, a bylo tedy rozhodnuto, že nově bude postavena právě na podpoře participace obyvatel na rozhodování obce.

Berching oslovil ještě opatství v Plankstetten, které hledalo využití pro své prostory, a získal tak místo, kde se mohou konat semináře, je zde zároveň možnost přespání i občerstvení v klášterní restauraci. Realizace záměru vytvořit školu obnovy venkova, někdy také nazývanou agenturou či školou dobrého vládnutí tedy mohla začít.

Úřadu pro rozvoj venkova se tento záměr zamlouval natolik, že působnost školy v Berchingu rozšířil na celé Horní Falcko a rozhodl se podpořit vznik dalších podobných organizací i v celém Bavorsku. V celé spolkové zemi tedy vznikly tři školy obnovy venkova: Plankstetten v Horní Falci, Thierhaupten ve Švábsku a Klosterlangheim v Horních Francích.

Cílem školy obnovy venkova Plankstetten je přesvědčit obyvatele, že mohou sami udělat mnoho věcí, pokud se spojí a budou prosazovat své záměry společně. Nevýhodou malých obcí vůči městům je jejich větší odtrženost od vysoké politiky, kde se rozhoduje o záležitostech, které se týkají obcí, a malá váha, která se přikládá hlasu každé malé obce. Pokud se však malé obce spojí v prosazování společného cíle, jejich vyjednávací postavení je mnohem silnější. Pokud

³² Německy Regierungsbezirk. V Bavorsku je 7 vládních obvodů: Horní Bavorsko (Oberbayern), Dolní Bavorsko (Niederbayern), Horní Falc (Oberphalz), Horní Franky (Oberfranken), Střední Franky (Mittelfranken), Dolní Franky (Unterfranken) a Švábsko (Schwaben).

zastupitelé navíc mají aktivní podporu ve svých občanech, je jejich hlas ještě výraznější a mohou požádat stát o podporu, konkrétně pomoc pro svépomoc. Pokud stát ví, že dává prostředky regionu, okresu či obci, která je schopná realizovat část projektu vlastními silami za účasti svých občanů, je mnohem ochotnější podpořit váš projekt, vysvětluje Hans Rosenbeck. Vizí školy obnovy venkova je tedy aktivní občanská společnost, ve které jsou lidé aktivně zapojeni do politických rozhodnutí a každodenního společenského života ve svém okolí, a tento cíl se snaží podporovat svou činností.

Jakým způsobem tedy ŠOV své cíle realizuje? Základem konceptu pomoci obcím, který školy začaly nabízet, bylo uspořádání semináře pro obce, které se chtějí zapojit do procesu obnovy venkova. Tento „produkt“ nese název Základní seminář obnovy venkova a má podobu komunitního plánování s jednou konkrétní obcí. Pokud se chce obec zapojit do procesu obnovy vesnice, kontaktuje Úřad pro rozvoj venkova a dostane se jí pokynů, jak se zapojit. Prvním krokem je zvolit radu, která bude přijímat rozhodnutí týkající se procesu obnovy vesnice. Jejimi členy jsou zástupce Úřadu pro rozvoj venkova, starosta a několik obyvatel obce.

Jednou z možností, které pak může obec v procesu obnovy využít, je právě nabídka seminářů školy obnovy venkova. Semináře jsou ze 70 % hrazeny Bavorským státem, ze 30 % jsou kofinancovány obcí, pro účastníky jsou bezplatné.

Před seminářem navštíví přihlášenou obec moderátoři semináře a setkají se se starostou, obyvateli a seznámí se s vesnicí, aby se mohli na seminář adekvátně připravit. Moderátoři jsou ideálně dva, jeden zástupce Úřadu pro rozvoj venkova a jeden urbanista či architekt, aby mohli obci nabídnout dva různé úhly pohledu. Neměli by být spojeni s obcí, pro niž je seminář pořádán.

Poté jsou zástupci obce pozváni na seminář do Plankstetten, jejich počet by neměl přesáhnout 20 lidí, ale musí být dostatečný na to, aby skupina opravdu reprezentovala zájmové skupiny v obci, tzn. zemědělce, ženy, mladé lidi, lidi dojíždějící za prací apod. Jejich účast je dobrovolná, závisí tedy na jejich zájmu.

První den je nejdůležitější částí programu provedení SWOT analýzy obce, na jejímž základě formulují účastníci cíle a vizi, jak by měla jejich obec vypadat za 20 let. Neméně významný je večer, kdy mají účastníci možnost probrat, čeho za daný den dosáhli a utřídit si tak myšlenky. Je proto důležité, aby se seminář konal mimo obec, pro niž je pořádán, aby účastníci neodcházel a naopak se soustředili na účel, za kterým na semináři jsou. Druhý den jsou hledány konkrétní kroky, které je třeba podniknout pro naplnění definovaných cílů. Malé skupinky se

pokoušejí vymyslet možné projekty na dílčí téma, které je jim zadáno. Na závěr celá skupina vybere jeden projekt, s jehož realizací začne, a stanoví si první kroky, které musí pro realizaci podniknout, stanoví odpovědné osoby a termíny, do nichž mají být konkrétní akce hotové. Účastníci tedy odcházejí ze semináře s konkrétním zadáním, které mají zpracované v dokumentaci semináře. Poté mají za úkol seznámit ostatní v obci, k čemu na semináři dospěli, a v procesu obnovy pokračovat sami. Seminář funguje k nastartování, Rada pro obnovu venkova se schází jednou za měsíc či dva, konají se pracovní skupiny na konkrétní témata a jsou realizovány aktivity. Proces obnovy venkova z pohledu Úřadu pro rozvoj venkova končí tehdy, kdy obec již nepotřebuje přímou podporu státu a realizuje další cíle vlastními silami, svépomocí.

ŠOV Plankstetten pořádá těchto seminářů přibližně šest za rok, velká část obcí v Horním Falcku jimi již prošla, Klosterlangheim a Thierhaupten jich realizují okolo 40 ročně.

Kromě základních seminářů nabízí škola obnovy venkova Plankstetten exkurze za příklady dobré praxe, na nichž jsou představovány pilotní projekty, jež by mohly být inspirací pro ostatní obce, a třetím způsobem, kterým školy pomáhají, je zprostředkování moderátorů, kteří umějí vést tento druh seminářů a naučit jeho účastníky používat stejné metody v samostatné práci. Protože najmout si kvalifikovaného moderátora může být pro obec finančně náročné, realizuje škola obnovy venkova pravidelně školení moderátorů. Obce tak mají možnost vybudovat si tuto kapacitu z vlastních občanů. Pro účastníky je tento kurz opět zdarma, protože na jeho financování se opět podílí Bavorský stát a zemský okres. Účastníci jsou vzděláváni v moderování, procesovém managementu, projektovém managementu a komunikačních dovednostech prostřednictvím čtyř dvoudenních setkání.

Na organizaci školy obnovy venkova se podílejí dva lidé na částečný úvazek, škola proto nemá kapacitu získávat zpětnou vazbu o úspěšnosti jednotlivých programů obnovy venkova v konkrétních obcích. Koncept pomoci, kterou nabízí, je podpora svépomoci v podobě startovacích seminářů.

Školy obnovy venkova v Bavorsku fungují podle jednotného konceptu, tím je pomoc konkrétní obci zapojit se do programu obnovy vesnice a rozvoje venkova prostřednictvím vstupního semináře. Tento seminář je realizován jako komunitní plánování, zároveň tedy předává i metodu, kterou je vhodné v další práci v obci využít. Podpora venkova je stabilní součástí regionální politiky Bavorska, školy jsou proto poměrně etablovanými institucemi, jejichž fungování může být plánováno v perspektivě delšího časového horizontu. Podpora obnovy

venkova i činnost škol jsou stále považovány za aktuální kvůli novým výzvám a tématům politiky související s venkovem.

2.6 Vědecký rámec výzkumu a existující literatura

Přestože má práce využívá poznatků několika vědních oborů, její jádro se odehrává na poli sociologického výzkumu. Svým obecným tematickým zaměřením se umísťuje na pomezí sociální ekologie a kulturologie.

Fenomén škol obnovy venkova není v teoretické literatuře pojednávající o obnově venkova popsán. Jediné publikace, které se mu věnují, jsou vydávány samotnými školami obnovy venkova, a v některých publikacích vydaných MMR o nich lze najít okrajové zmínky.

Literatura vztahující se obecně k obnově venkova je početnější. Tomuto tématu bylo věnováno několik konferencí a sborníky vydané na jejich základě jsou užitečným pramenem ke studiu směrů, kterým se ubírají úvahy o budoucnosti venkova, nebo jakým způsobem je interpretován jeho vývoj. Ve sbornících jsou nicméně publikovány pouze příspěvky z konferencí, které přirozeně nemají charakter shrnující monografie k tématu obnovy či rozvoje venkova.

Ke studiu tématu škol obnovy venkova byly proto nejvíce užitečné dokumenty popisující realizované aktivity škol, tzn. výstupy projektů, sborníky konferencí, zápisy z konferencí a seminářů, články mající polo odborný či osvětový charakter, publikované v tisku a dokumenty poskytnuté autorce samotnými školami obnovy venkova při osobním setkání.

Protože se tato práce vztahuje především k tématu venkova jako socio-kulturního prostoru, z existujících zdrojů pro ni byla nejvíce relevantní literatura pojednávající o venkovu z tohoto hlediska. V České republice se tématem obnovy venkova nejvíce koncepčně zabýval okruh lidí, který inicioval i vznik Programu obnovy venkova, s postupným rozvojem politiky obnovy venkova se tento okruh rozšířil a vyprofilovali se odborníci zabývající se jednotlivými tématy pro venkov významnými.

Za „myšlenkové vůdce“, iniciátory aktivit na poli obnovy venkova především v devadesátých letech 20. století (nepokouším se jmenovat autory a odborníky na jednotlivá témata pro venkov významná), pokud si dovolím některé z nich zde jmenovat, považuji Ivana Dejmalu, Bohuslava Blažka, Jana Krumla, Miroslava Bašeho a jejich spolupracovníky, jejichž práce byla zdrojem inspirace a citovaných podkladů i pro tuto diplomovou práci. Ve stručnosti představíme tematické zaměření každého z nich.

Ivan Dejmal byl především aktivním politikem, prosazoval tedy ekologická témata ve veřejném životě a v politice a byl iniciátorem vzniku různých hnutí, organizací a aktivit. Publikační činnosti se přímo nevěnoval, jeho texty jsou však součástí několika sborníků a zaměřují se na vývoj českého venkova v historickém a politickém kontextu. Práce Bohuslava Blažka vycházejí převážně z paradigmatu sociální ekologie a jeho texty tento přístup samozřejmě odrážejí, byl však také významným organizátorem a hybatelem celého hnutí obnovy venkova. Jan Kruml a Miroslav Baše byli povoláním architekti, z jejich prací proto byly čerpány poznatky především v oblasti urbanismu, územního plánování a architektury.

3 Empirická část

3.1 Design výzkumu

Empirickou část práce jsem pojala jako případovou studii. Vzhledem k nejednotnosti forem škol obnovy venkova by však zkoumání jednoho případu nebylo dostatečným podkladem pro pochopení tohoto fenoménu, proto jsem se rozhodla provést vícenásobnou případovou studii.

Studium sociologické literatury s cílem najít nejvhodnější metodu pro vlastní empirický výzkum mě vedlo následujícím směrem. Mým odrazovým můstkem byla skutečnost, že nemám dostatečnou předběžnou znalost, která by byla spolehlivou bází pro formulaci pracovních hypotéz (Majerová, Majer, 2007), naopak potřebuji zjistit poznatky šetřením v terénu a z nich dovodit souvislosti, významy a implikace významné pro teoretický koncept fenoménu škol obnovy venkova. Tento přístup, tedy na základě pozorování, popř. zjištění formulovat teorii nebo vyvodit souvislosti s již existující teorií, je klasickým induktivním přístupem práce s poznatky.

Použití induktivního přístupu je charakteristické pro kvalitativní výzkum, jak popisuje Disman (2007: 287): „... kvalitativní výzkum používá induktivní logiku. Na začátku výzkumného procesu je pozorování, sběr dat. Pak výzkumník pátrá po pravidelnostech existujících v těchto datech, po významu těchto dat, formuluje předběžné závěry a výstupem mohou být nově formulované hypotézy nebo nová teorie.“ Cílem kvalitativního výzkumu je porozumění určitému fenoménu. Z těchto důvodů jsem si rámeček, v němž je empirická část mé diplomové práce realizována, jednoznačně vymezila na pole kvalitativního výzkumu.

Mezi přístupy, jakými kvalitativní výzkum zkoumá sociální realitu, jsem zvolila jako nejvhodnější případovou studii, s uvážením výhod i nevýhod tohoto přístupu. Yin (2003: 13) v krátkosti definuje případovou studii jako *„empirické bádání, které zkoumá aktuální fenomén v reálném kontextu, obzvláště když hranice mezi fenoménem a kontextem nejsou zcela zřetelné. Jinými slovy, případovou studii použijete tehdy, když chcete do výzkumu záměrně zahrnout i související okolnosti – protože věříte, že by se mohly velmi úzce vztahovat k fenoménu, který studujete.“*

Případová studie byla v minulosti často podrobována kritice, mezi nejčastějšími výhradami je uváděna obtížná generalizace získaných poznatků. Těmto námitkám zastánci případové studie poměrně úspěšně oponovali, jak dokládá opět Yin (2003: 10): *„... případové studie, stejně jako experimenty, jsou zobecnitelné na teoretické předpoklady a nikoli na populaci*

nebo universum. V tom smyslu není případová studie stejně tak jako experiment ‚vzorek‘ a cílem vypracování případové studie je rozšířit nebo vytvořit teorii (analytické zobecnění), nikoli vyčíslit pravidelnosti (statistické zobecnění).“ Stejně tak charakteristiky každé školy obnovy venkova analyzované v této práci jsou výsledkem působení celé řady specifických faktorů a jsou tedy relevantní v daném kontextu, prostřednictvím analýzy jsou z nich však extrahovány vztahy a vazby, které jsou do určité míry nezávislé na zasazení do konkrétních významových souvislostí. Analytické zobecnění případových studií v této práci spočívá v postihnutí, jak školy obnovy venkova definují svou roli v konceptu obnovy venkova a jaké strategie vyvíjejí pro realizaci svých cílů.

Na tomto místě je vhodné zmínit problém reliability a validity výzkumu. Disman (2008) vykládá pojem validního měření jako měření toho, co jsme opravdu měřit zamýšleli. Reliabilní měření se vyznačuje tím, že při opakovaném provedení dává shodné výsledky³³. Kvalitativní výzkum se obecně vyznačuje nízkou reliabilitou, protože standardizace postupů kvalitativního výzkumu je malá, ze stejného důvodu však má potenciálně vysokou validitu.

Pro zajištění validity mého výzkumu napomohlo jasné určení cílů práce, k nimž jsem se neustále vracela a porovnávala, zda je s nimi postup výzkumu v souladu, a průběžně jsem hodnotila míru jejich dosažení. Dalším použitým nástrojem byla triangulace metod, která „...*spočívá v současné aplikaci několika metod, takže výchyly způsobené jednou metodou mohou být vyrušeny ostatními výchyly*“ (Seale, 2002: 20. odst.). Provedení rozhovorů doplněné studiem dokumentů má zajistit oddělení spolehlivých informací od nespolehlivých a pomoci tak získat validní obraz studovaného fenoménu.

Případová studie je dnes nepochybně jedním z významných nástrojů sociologického výzkumu. Její úskalí spočívá v tradičně nejslabším místě kvalitativního výzkumu, v analýze a interpretaci dat. Jak uvádí Bryman (2008: 57): „*Kritická otázka není, jestli zjištění mohou být zobecněna na širší soubor, ale jak dobře výzkumník vytváří ze zjištění teorii (Mitchell 1983; Yin 2003)*“. Analýza se ukázala být klíčovým momentem také v mé práci. Kde to bylo možné, čerpala jsem zkušenosti ze zpracované metodologické literatury, abych si ověřovala správnost vlastních postupů v analýze dat, při postupech specifických pro konkrétní práci jsem pak neustále revidovala vyvozované souvislosti, vztahy a přijímané závěry.

Případová studie totiž nemá vlastní postupy, jakými analyzovat velké množství dat, které nashromáždí. Analytické techniky si vypůjčuje z jiných výzkumných designů, např. z postupů

33 Toto platí ovšem pouze za podmínky, že se stav pozorovaného objektu mezitím nezměnil (Disman, 2008).

zakotvené teorie. Přesto je tento výzkumný design velmi často využíván, protože poskytuje mnoho výhod. Nejvýznamnější z nich je schopnost podat problém v kontextu, čímž se snižuje redukce reality a zvyšuje se validita výzkumu.

Mou motivací k jejímu využití byl především důvod uvedený Yinem (2003), tedy nejasnost vymezení fenoménu od jeho kontextu. Školy obnovy venkova jsou velmi provázané s dalšími opatřeními realizovanými pro obnovu venkova a není tedy jasné, jaké pole působnosti si pro svou činnost vyhrazují a co považují za prostředí, v němž působí, a za podmínky, které ovlivňují jejich provoz. Školy obnovy venkova jako instituce také velmi vhodně odpovídají pojetí „případu“ v případové studii. Obecně je případ jednotka, která je objektem analýzy a o níž sbíráme informace. Bryman (2008) uvádí, že pojem „případ“ spojuje případovou studii nejčastěji s konkrétním místem nebo organizací, které podrobujeme zkoumání. Za klíčový je při tom považován výběr případu.

Od počátku výzkumu bylo mým záměrem zkoumat několik škol obnovy venkova, abych zjistila, co jsou společné definiční znaky tohoto fenoménu. Z tohoto důvodu jsem se rozhodla provést vícenásobnou případovou studii. Její výhoda spočívá v poskytnutí pevnějšího základu pro vyvozená zjištění, některé argumenty však výhody vícenásobné případové studie problematizují. Bryman zmiňuje argument amerických výzkumníků Wilkense a Dyera, že při tomto přístupu podléhá výzkumník tendenci věnovat méně pozornosti specifickému kontextu jednotlivých případů a spíše se zaměřuje na možné způsoby, v jakých se případy odlišují a mohou být srovnávány. Tohoto rizika jsem se pokusila vyvarovat důkladným popsáním jednotlivých případů a až poté jsem se při analýze zaměřila na vzájemné porovnání výsledků mezi případy.

3.2 Metody sběru dat

Design případové studie využívá kombinaci několika způsobů, jak nahlížet na zkoumaný fenomén a dobrat se informací o studovaném jevu. Tradičními technikami sběru dat v případové studii jsou analýza dokumentů ve spojení s přímým pozorováním či interview (Velký, 1996). K výběru metody sběru dat jsem přistupovala majíc na mysli Chenailovu otázku: „*Jaká data je třeba shromáždit, aby mi pomohla odpovědět na mé otázky?*“ (Chenail, 1998: 33) Protože zkoumám organizace, jejichž chod nejčastěji řídí či zajišťuje jedna osoba, jejíž činnost a názorové zakotvení ovlivňuje podobu a aktivity celé organizace, je mnou provedený výzkum postavený především na rozhovorech s těmito lidmi, tj. s představiteli škol obnovy venkova. Druhým pramenem poznatků bylo studium dokumentů, především materiálů, které o své činnosti vydala

konkrétní škola obnovy venkova – stanov sdružení, výročních zpráv, závěrečných zpráv realizovaných projektů, informačních bulletinů a dalších publikací.

Rozhovory byly připraveny jako polostrukturované, způsob vedení rozhovoru byl však podle konkrétní situace upraven; nejčastěji jsem vyzvala informátora, ať začne o „své“ škole hovořit, popř. aby definoval, co je posláním „jeho“ školy obnovy venkova. Tímto postupem jsem chtěla zajistit, že v informátorově výpovědi bude zahrnuto, co sám považuje tématu za podstatné. Měla jsem však připravené tematické okruhy, na něž jsem chtěla získat odpověď. Jejich seznam je přílohou č. 1 této práce. U informátorů, kteří se spontánně rozhovořili, jsem sledovala, jestli ve své výpovědi již mé otázky zodpověděli, u ostatních jsem otázky přímo kladla. Obsah rozhovoru byl rozvíjen doplňujícími otázkami na témata, která se v rozhovoru ukázala být významná. Soupis připravených otázek uvádím v příloze č. 1.

Informátoři byli osoby, které „představují“ školu obnovy venkova, to znamená buď ji založili, nebo organizují její aktivity a projednávají záležitosti školy, tedy ji zastupují. Tyto představitele škol budu dále nazývat jen „informátoři“. Rozhovor byl zaznamenán na digitální mp3 přehrávač a tento audiozáznam byl přepsán do textové podoby, která je přílohou č. 3. Během rozhovoru jsem si dělala poznámky do záznamového archu. Jednalo se především o poznámky ke stylu komunikace, hovoru, neverbální komunikaci. Místo rozhovoru, datum a čas byly zaznamenávány do terénního deníku.

3.3 Popis výzkumného souboru

Metody výběru konkrétních případů zahrnutých do výzkumného souboru byly podřízeny cíli výzkumu, kterým bylo prozkoumat fenomén školy obnovy venkova v jeho motivacích, vzniku, dynamice a funkčnosti. Konkrétní výběr se proto uskutečnil kombinací metody výběru samovýběrem a metody účelového výběru. Princip výběru souboru samovýběrem je založený na dobrovolnosti, tj. respondentům je nabídnuto aktivní zapojení se do výzkumu (Miovský, 2006). V případě této diplomové práce bylo osloveno 19 organizací, které byly uvedeny jako školy obnovy venkova na webových stránkách Evropského vzdělávacího fóra pro rozvoj venkova, které zveřejňuje dostupné údaje o všech činných ŠOV. Jejich zástupci byli osloveni elektronickou poštou, princip aktivního zapojení se a metoda samovýběru tedy spočívala v jejich odpovědi na výzvu o účast ve výzkumu. Výhodou této metody pro mnou provedený výzkum bylo získání souboru aktivních škol obnovy venkova, které jsou ochotné prezentovat svou činnost, což je pro zpracování případové studie zásadní požadavek. Současně do této kategorie vstupují i zdánlivě triviální požadavky na možnost uskutečnit rozhovor v dobu vymezenou na provedení výzkumu,

konkrétně několik respondentů nebylo do výzkumného souboru zařazeno pro zaneprázdněnost v době provádění výzkumu.

Na takto zúžený soubor byla poté aplikována metoda účelového výběru. Výzkumník si při ní stanoví určité kritérium, podle něhož cíleně vyhledává vzorek tak, aby respondenti dostali stanoveným požadavkům (Miovský, 2006). Základním kritériem v mém výzkumu byl požadavek, aby školy obnovy venkova byly stále aktivní. Druhým požadavkem bylo získat rozmanité přístupy k problematice, aby v souboru byly zahrnuty různé přístupy a nebyl vynechán možný protichůdný koncept. Toto kritérium bylo posuzováno na základě prezentace škol na webových stránkách Evropského vzdělávacího fóra pro rozvoj venkova. Představitelé vybraných ŠOV byli ochotní se sejít a hovořit o „své“ škole obnovy venkova v době do ukončení výzkumu v červnu 2009.

Konečný soubor informátorů tvořily čtyři školy obnovy venkova, jejichž případové studie byly zpracovány, a to Škola obnovy křivoklátského venkova, ŠOV Podblanicka, Středočeská škola obnovy venkova v Letech a Škola obnovy venkova Liběšice, původně ŠOV Libčeves. Rozhovory byly sice uskutečněny se sedmi informátory, dva počáteční rozhovory však byly krátké a přes mé úsilí se v nich nepodařilo postihnout všechny aspekty potřebné pro zodpovězení výzkumných otázek. Jako nedostatečně signifikantní proto nebyly zahrnuty do dalšího výzkumu, ale sloužily především k předporozumění a ověření ucelenosti připraveného souboru okruhů pro rozhovory s informátory. Kapacitní možnosti výzkumníka pro zpracování mnohonásobné případové studie byly naplněny čtyřmi zkoumanými organizacemi. Tyto dva pilotní rozhovory však byly na závěr výzkumu porovnány s výzkumným souborem s cílem ověřit, jestli informace, které nesou, nejsou protichůdné s těmi obsaženými ve výzkumu. Protože se významná odlišnost v pojetí neukázala, považuji výsledky studií zařazených do výzkumného souboru za konzistentní s vyvozenými závěry a tudíž za validní. V kvalitativním výzkumu se validity dosahuje především tím, že výzkumník porozumí výpovědi o zkoumaném fenoménu v plné šíři jeho zjevných i skrytých významů, a zajistí tak úplnost významové domény jevu (Disman, 1998). Nelze tedy nevyjádřit se k případným protichůdným konceptům, které nepotvrzují formulované závěry.

Sedmý rozhovor byl uskutečněn se zástupcem školy obnovy venkova Libčeves, dnes ŠOV Liběšice. Tato škola v průběhu své historie prošla značným vývojem, kdy se její představitelé zcela obměnili, a sídlo organizace bylo přeneseno z Libčevsi do obce Liběšice a podle toho byl také změněn název školy. V tomto případě byl proto dotazován jak představitel původní školy,

tak představitel současné podoby školy. Rozhovory, včetně dvou pilotních, nezahrnutých do dalšího výzkumu, se uskutečnily v rozmezí od prosince 2008 do května 2009.

3.4 Průběh rozhovorů a zpracování dat

Všechny rozhovory jsem provedla osobně na pracovišti informátorů, pouze v případě ŠOV Podblanicka u informátorky Renaty Vondrákové doma. Rozhovor s představitelkou Školy obnovy křivoklátského venkova, Vlastou Čepičkovou, se uskutečnil v kanceláři místostarostky obecního úřadu ve Lhotě, rozhovor s Vladimírem Glaserem, představitelem Středočeské školy obnovy venkova, se odehrál v sídle jeho firmy v Ořechu a rozhovory s představiteli Školy obnovy venkova Libčeves/Liběšice rovněž na jejich pracovištích. Michal Pospíšil, zástupce zakladatelů ŠOV Libčeves v době rozhovoru pracoval na Ministerstvu zemědělství ČR, se zástupci současné školy, tedy ŠOV Liběšice, kterými byli vedoucí projektu Alena Šnýdlová a předseda správní rady Libor Kudrna, jsme se sešli v kanceláři ŠOV v Mostě. Všichni informátoři souhlasili s nahráváním rozhovoru. Míra otevřenosti při rozhovoru byla dána osobními vlastnostmi informátorů, časem, který jimi byl pro rozhovor vyměřený, a také náhodnými faktory. Jednotlivé rozhovory se proto liší jak v délce rozhovoru, tak v množství informací i způsobu jejich prezentace.

Přepis nahrávek tvoří 5 textů pro kvalitativní analýzu. K analýze sebraných dat jsem použila techniku otevřeného kódování, které bylo vyvinuto v rámci zakotvené teorie³⁴, ale, jak uvádějí Švaříček a Šedová (2007: 211), „... díky své jednoduchosti a zároveň účinnosti je použitelné a používané ve velmi široké škále kvalitativních projektů“. Cílem kódování je abstrahovat z daného textu významy, které se v něm skrývají. Kódování tedy „představuje operace, pomocí nichž jsou údaje rozebrány, konceptualizovány a složeny novým způsobem. Při otevřeném kódování je text jako sekvence rozbit na jednotky, těmto jednotkám jsou přidělena jména a s takto nově pojmenovanými (označenými) fragmenty textu potom výzkumník dále pracuje“ (Švaříček, Šedová, 2007: 211). V konkrétní podobě je kód „... slovo nebo krátká fráze, která nějakým způsobem vystihuje určitý typ a odlišuje jej od ostatních.“ (Lee a Fielding, 2004, in Švaříček, Šedová, 2007: 212)

Technikou otevřeného kódování výzkumník tedy vytvoří soubor termínů, které mu pomohou interpretovat získaná data (Bryman 2008), se kterými je ale třeba dále pracovat, aby z nich mohly vzejít nějaké teoretické koncepty. Pro další postup jsem použila axiální kódování. Jak popisuje Majerová a Majer (2007: 9): „V něm jsou původní kategorie, které jsme si vytvořili

³⁴ Kvalitativní výzkumná metoda vypracovaná Barneyem Glaserem a Anselmem Straussem a publikovaná v roce 1967 v knize The Discovery of Grounded Theory.

při úvodním kódování, přeorganizovány, přeskupovány a skládány do nových celků, z hlediska jejich vzájemných vztahů.“ V takto přestrukturovaném textu pak výzkumník hledá klíčovou, ústřední kategorii, která ve zkratce vyjadřuje základní myšlenku, bez níž nelze zkoumanému problému porozumět. Tato fáze se nazývá kódování selektivní. Své závěry pak výzkumník prezentuje v podobě analytického příběhu, v němž podává problém popisem a vysvětlením hlavních analytických kategorií a dimenzí studovaného fenoménu. (Majerová, Majer, 2007).

Kódy jsem nejprve formulovala ad hoc, aby každý označil co nejvýstižněji významovou jednotku textu. Tyto kódy jsem podrobila revizi a sdružila podobné kódy pod jeden název. Výsledkem byl soubor kódů, z nichž každý označoval různou škálu dimenzí pro jednu ŠOV. Následovalo seskupení kódů do kategorií podle jejich významů a významových vztahů mezi nimi. Související kódy tak vytvořily jednotlivé kategorie, ve kterých se ŠOV vymezuje. Seznam kódů rozčleněných do kategorií je přílohou č. 2 této práce.

Každý případ, tj. každá škola obnovy venkova, je zpracována zvlášť podle analytických kategorií, v nichž jsou představeny hlavní dimenze školy obnovy venkova na základě zachycených vztahů a významů, s uvedením citací z rozhovoru. Cílem každé dílčí analýzy a „analytického příběhu“ případové studie bylo prostřednictvím selektivního kódování najít klíčový motiv každé ŠOV, postihnout strategii, kterou ŠOV přijala pro obnovu venkova.

Analýze byly podrobeny také dokumenty ke každé škole obnovy venkova, které byly kódovány stejným způsobem jako transkripty rozhovorů. Nejčastěji se jednalo o stanovy, závěrečné zprávy z projektů, výroční zprávy či jiné dostupné výstupy činnosti. Informace získané jejich studiem byly srovnávány s těmi získanými z analýzy rozhovorů a profil školy byl vytvořen na základě kombinace těchto zdrojů. Zatímco o školách obnovy venkova Podblanicka, Křivoklátska a Libčevsi/Liběšic bylo možné dopátrat se dokumentů o jejich činnosti, o Středočeské škole obnovy venkova v Letech existuje velmi málo dostupných pramenů, vesměs články o profilu školy obnovy venkova a informace o činnosti od ostatních informátorů..

Informátoři jako představitelé škol obnovy venkova promítají do své práce vlastní názory na svět a mají tedy možnost jimi prostřednictvím ŠOV ovlivnit další aktéry venkovského života. Zázemí hodnot, které informátor ctí, a postojů, které zaujímá ve vztahu ke světu a především k venkovu, se významnou měrou promítá do podoby a charakteru organizace, kterou vybudoval, vede, nebo je její součástí, protože školy obnovy venkova jsou organizace stojící na několika málo osobách. U každé případové studie proto uvádím několik osobních údajů o informátorech, které jsou o nich dostupné v rámci veřejně přístupných údajů.

3.5 Případové studie

3.5.1 Škola obnovy Křivoklátského venkova aneb Vytváření občanské společnosti

Škola obnovy křivoklátského venkova je součástí fenoménu vzájemně propojených spolků a sdružení navázaných na obec Lhota nedaleko Kladna. Tento fenomén je výstižně popsán v publikaci vydané nadací Open Society Fund o úspěšných projektech, které podpořila:

„Na Křivoklátsku působí čtyři vzájemně se prolínající entity: obec Lhota, Regionální sdružení Křivoklátsko, Škola obnovy křivoklátského venkova a Centrum rozvoje občanské společnosti a českého venkova. Připomínají siamská čtyřčata, která jednají každé za sebe, ale některé důležité orgány mají společné. Jejich dokonalé oddělení by nejspíš bylo možné, ale ne prospěšné.“ (Kroupa, Ledvinka, 2001: 89)

Všechna tato sdružení stojí na iniciativě několika lidí v centru s Vlastou Čepičkovou, zakladatelkou Školy obnovy křivoklátského venkova, bývalou starostkou obce Lhota a současnou místostarostkou, a jejího syna Ladislava Čepičky. Tyto dvě osoby jsou oním spojovacím článkem všech zmíněných organizací.

Škola obnovy venkova ve Lhotě byla založena v roce 1997 a byla jedním ze tří pilotních projektů škol obnovy venkova, jejichž vznik podpořilo Ministerstvo pro místní rozvoj ČR. ŠOV tedy byla v tomto roce včleněna do struktur napomáhajících rozvoji křivoklátského regionu. Okolnosti vzniku ŠOV popisuje Ladislav Čepička:

„V roce 1997 připravila pracovní skupina, složená ze zástupců obce Lhota, Regionálního sdružení Křivoklátsko a Archeo Art Studia za vedení Doc. PhDr. Vlasty Čepičkové, CSc., projekt ‚Škola obnovy křivoklátského venkova‘. Již od počátku je základním předpokladem pro činnost školy princip partnerství vyjádřený devizou, že ‚výchozím předpokladem úspěchu je aktivní občan + úspěšný podnikatel + kvalitní státní správa a samospráva‘. Od roku 2000 jednotlivé aktivity Školy obnovy venkova realizuje a naplňuje Centrum rozvoje občanské společnosti a českého venkova, o.p.s.“ (Regionální, 2006: 74)

O Škole obnovy křivoklátského venkova existuje poměrně dostatek pramenů, které vydává obec Lhota sama nebo prostřednictvím některé ze „spřátelených organizací“, jak budu nazývat sdružení, která jsou organizačně, myšlenkově a osobnostně provázána s osobností Vlasty Čepičkové a jejích spolupracovníků. Stejně tak byla Lhota poměrně úspěšná v prosazení se do médií regionálních i celostátních. Představitelka ŠOV, paní Vlasta Čepičková, s níž byl uskutečněn rozhovor, ochotně poskytla veškeré dostupné výstupy – výroční zprávy, vydávané

publikace o činnosti sdružení, Lhotecký občasník i kopie zveřejněných článků – k prostudování či je přímo darovala.

Rozhovor s Vlastou Čepičkovou se uskutečnil 13. května 2009 v budově obecního úřadu ve Lhotě. Informátorka je velmi silná osobnost, která umí prezentovat své aktivity a během rozhovoru bylo poznat, že o činnosti „svých“ spolků a „své“ obce již referovala častokrát a je na podobné rozhovory zvyklá. Rozhovor byl ve velké míře narací podávající podrobný popis vývoje školy obnovy venkova v kontextu vývoje obce. Velký prostor byl informátorkou věnován vymezení vlastní sociální role, ztotožnění se s rolí starostky obce a její reflexi místními obyvateli. Klíčovou kategorií analýzy je strategie, jakou ŠOV přijala pro obnovu venkova, a to budování občanské společnosti. Analytický příběh je vystavěn na kategoriích INICIÁTOR, OBČANSKÁ SPOLEČNOST, PROSTŘEDKY, FAKTOR DOBY a VYMEZENÍ MOTIVACE A PRINCIPŮ. Tyto kategorie odpovídají na otázky Kdo, Co, Jak, Kdy a Proč, tedy kdo inicioval vznik školy obnovy venkova, co se snažil vytvořit, jakými prostředky, v jaké době a z jakých důvodů.

3.5.1.1 Kdo: Iniciátor

Hybatelem, který inicioval založení školy obnovy venkova a dalších sdružení na Křivoklátsku a přesvědčil místní občany k účasti na veřejném životě, byla Vlasta Čepičková, docentka a někdejší vedoucí katedry na pedagogické fakultě Univerzity Karlovy, která se s manželem přistěhovala do obce Lhota na důchod. Na výzvu místních obyvatel však kandidovala roku 1994 do zastupitelstva obce a byla zvolena starostkou.

Informátorka definuje svou roli jako „nevenkovan“, protože vyrostla a žila v Praze. Tím vymezuje svou počáteční pozici, na níž zdůrazňuje svůj odstup od prostředí, do něhož vstoupila, neangažovanost v místních vztazích a také neznalost místních podmínek.

„... já tedy nejsem odtud, já jsem se sem přistěhovala, když jsem skončila na fakultě, tak jsem odešla sem do důchodu, tady jsme zvedli z trosek takový dům, otevřela jsem si tu poradnu a začala jsem prostě pro tu vesnici dělat psychologickou poradnu.“

Vymezení pozice Vlasty Čepičkové jako nové starostky obce Lhota bylo zásadním krokem pro ni, protože jí přijala zodpovědnost za vývoj obce. Sama vymezila také rozsah činnosti, které se hodlá věnovat, velmi širokým záběrem a zapojením se do všech aktivit, jež by mohly obci přinést rozvoj a jejím občanům užitek. Potřeba „dát se poznat“ byla stejnou měrou podstatná i pro občany Lhoty. Otevřenost a transparentnost veškerých kroků starostky a úřadu byla rozhodující pro navázání a kvalitu vzájemného vztahu.

Paní docentka definuje výchozí přístup místních obyvatel k veřejnému prostoru jako čistou neochotu investovat do obce. O počátečním postoji místních občanů „své“ obce se vyjadřuje velmi kriticky, stejně jako o veškerém „materiálu“, se kterým jí bylo dáno pracovat, tzn. na obecné rovině o obci, stavu venkovské krajiny i přístupu obyvatel.

„Lidé s pocitem, že investovat do obce je škoda, naopak z obce je potřeba co nejvíce získat, a ta mentalita ta tady teda hodně dlouho přetrvávala. Já když jsem nastoupila, tak jsem se s tím samozřejmě nechtěla smířit, nevěděla jsem vůbec, do čeho jdu, a zjistila jsem, že do hrůzy.“

„... tady prostě nic nikdo nechce, nic nepotřebuje, vždycky to tak bylo, co mi tady budem, to jsou takový dvě základní sentence a já jsem to obrátila: všechno se dá ještě zlepšit, jen to nejlepší je dobré, takže takhle jsme to asi praktikovali, no a ty lidi se chytli a začali za mnou jít.“

Na počátku svého působení, než získala pro svou práci podporu místních občanů, se proto paní Čepičková obracela pro pomoc na přátele z Prahy, kteří ji podporovali a projevovali o její působení na venkově zájem. Z celoživotních kontaktů v Praze čerpala také pro napojení se na existující iniciativy pro oživení venkova.

„... jezdila jsem na Spolek pro obnovu venkova, protože zase: jsem byla Pražák a z toho minulého režimu jsem se znala s Dejmalem, znala jsem se s Blažkem, znala jsem se s těmadle lidma, tak se mi to trošku dělalo... V podstatě mi tady ze všeho nejvíc pomáhali moji pražští kamarádi, moji bývalí studenti a kamarádi mého syna, to je historik...“

Škola obnovy venkova tedy byla založená ženou z města, která neměla předchozí zkušenosti s prací ve veřejné správě, ale využívala svých zkušeností z práce na univerzitě a spojení se zázemím přátel v Praze.

3.5.1.2 Co: Občanská společnost

Po zvolení starostkou zahájila Vlasta Čepičková v obci činorodou práci, kterou postavila na zapojení místních do péče o obec.

Aby zjistila, jakou práci může v obci a pro obec udělat, a zároveň aby se ztotožnila s rolí starostky, cítila paní Čepičková potřebu porozumět obci v kontextu jejího historického vývoje. Udělala si proto podrobnou rešerši pramenů pojednávajících o regionu, aby se s její pomocí připravila na roli, která ji čeká. Předpokladem pro práci v obci je mít představu nebo vizi toho, „co“ by se mělo dělat nebo „co“ by měl venkov být. Otázku na původ svých představ o venkovu zužuje informátorka na region Křivoklátska a původ svých představ vidí právě ve studiu historie regionu. Interpretací dějin spolu s určitým mimoděčným stanovením potřeb venkovského

obyvatelstva a obecnou představou o venkovu, kterou popisuje jako „intuitivní záležitost“, pak získává jakousi interní vizi pro vývoj křivoklátského regionu.

„Pro mě je to taková intuitivní záležitost, ale zároveň taky analýza toho života tady, analýza té historie, života těch obcí, my jsme se tomu... Já jsem k tomu přišla tím, že jsem ji dostala na starost, já osobně. A když něco dostanu na starost, tak to prostě chci udělat. No tak jsem to studovala. Co je vesnice, co jsou tradice v té vesnici, pozorovala jsem, co je změnitelné, co není, co trvá, udělala jsem si to na celém tom regionu, teď jsem viděla život těch lidí...“

Rodící se koncept občanské společnosti ve Lhotě však vzešel více než z rešerše pramenů z hledání odpovědi na otázku, jak je možné přiblížit se vizi budoucího venkova. Vlasta Čepičková vnímala jako zásadní východisko získat místní občany pro spolupráci. Svůj postup odvozuje ze své profese psychologa.

„Takže jsem si řekla – já jsem psycholog – takže si musíš nejdřív ty lidi dát nějak dohromady. Takže jsem pozvala – jak jsem to nazvala – báby mého věku, dědky mého věku, děti, rodiče, podnikatele a co zbyde, takže jsme se asi na šestkrát sešli tady v takový zasedací místnosti, vysvětlila jsem jim, co chci, co bysme asi mohli udělat, co se dá dokázat...“

Prostředek pro uskutečnění vize venkova, tedy zapojení místních obyvatel do plánování a rozhodování o budoucím vývoji obce, se sám o sobě stal nejsilnější stránkou celého regionu a je klíčovým prvkem úspěchu obnovy křivoklátského venkova.

Zapojení občanů do rozhodování je dnes obecně uznávaným principem fungování demokratické společnosti, přesto ani dnes není uplatňován se samozřejmostí. Vlasta Čepičkové ve Lhotě však postavila svou práci právě na několika obecných hodnotových zásadách. Tyto principy se v analýze ukázaly jako zásadní prvek Školy obnovy křivoklátského venkova, protože jsou důvodem, proč byla strategie této školy zaměřena na budování občanské společnosti.

Principy uplatňované v činnosti školy obnovy venkova vycházejí z osobních hodnot Vlasty Čepičkové. Důraz na hodnoty jako základní kámen veškeré práce i základní kámen venkova si sama informátorka vykládá jako odkaz, který si s sebou nese z rodiny, spolu s praxí učitele na vysoké škole.

„Možná je to tím, že je ve mně ta kantorská profese, anebo taky tím, že já ještě pamatuju tu dobu do 48. roku, takovou tu noblesní první republiku, tu válku a tu dobu na malým městě, ve velkém městě, protože jsem měla zase tady v Unhošti babičku, my jsme tu měli lékárnu, než nám to vzali, takže zase takový způsob života, který se mi zdál bejt, že je krásnej, tak jsem se snažila...“

Principem, který se promítl do všeho konání ve Lhotě, bylo přesvědčení, že důvěra kultivuje a poskytnutí úcty, ocenění práce a svěřením pravomocí s sebou nese odpovědnost, která je přijímána svým způsobem jako vyznamenání. Zároveň starostka docílila toho, že občané začali „to veřejné“ v obci považovat za „své“ a tím pádem o to i náležitě pečovat a vážit si dosažených úspěchů. Lhotě se podařilo dosáhnout bodu, kdy jsou občané ochotni si vlastní obec sponzorovat, investovat do ní vlastní peníze. Informátorka popisuje, jak vyhlásili v obci sbírku v situaci, kdy obec neměla dostatek peněz na spoluúcast k dotaci na vybudování čistírny odpadních vod.

„... tak jsme vyhlásili: Pomáhej obci, pomůžes sobě, no a jestli by lidi nepůjčili obci na to, abychom mohli dát svůj díl na tu čističku, co dostaneme dotaci. No tak jsme vybrali tři čtvrti miliónu korun, někteří věnovali, někteří půjčili, všichni se vzdali úroků, takže jsme tu čističku dokázali dobudovat. Ale mezitím jsme dokázali vybrat na dvě asfaltky, koupit si staré budovy, to všechno tady prostě jsme si udělali.“

Informátorka tak ze své pozice starostky vlastně rozšířila svou morálku na občany Lhoty a docílila toho, že některé hodnotové zásady přijali za své. Z morálního zázemí Vlasty Čepičkové vycházela většina prosazovaných principů, ne však všechny. Prvkem, se kterým Vlasta Čepičková mohla pracovat již při svém příchodu a vnímá jej jako výraznou podporu pro svou činnost, byla hodnota, kterou se venkov vyznačoval po celou dobu své existence. Tou hodnotou je neanonymita prostředí daná menší koncentrací osídlení a provázaností jednotlivých obyvatel venkova. Principem, který z této hodnoty vyplývá, je fakt, že neanonymita utváří morálku.

„Tady je prostě nesmírná hodnota v té neanonymitě. Ať je to chování dětí, ať je to zdravení, ať je to potkávání, prostě ty lidé se znají, takže – i když jim to třeba někdy není vhod – tak se tak musí chovat. Morálka je to, co přijmete. Takže jestliže nějaký úzus tady platí, tak platí, a ta babička to řekne tomu vnoučeti, a ta máma to zas řekne tomu dítěti, a ono prostě ví, že má pozdravit... Takže já si myslím, že tyhle hodnoty, které prostě k tomu soužití patří, tak ty v těch lidech zůstaly, a že se i dál kultivují, přestože to dneska není v módě.“

Neanonymitu považuje informátorka za definiční znak venkova v rovině sociální. Venkov jako celek vymezuje jako venkovský prostor a vztahy, tedy krajinu, jejíž údržbu zajišťovalo tradičně venkovské osídlení.

Při vymezení venkova není opominuto zmínění dichotomie města a venkova, protože ta je informátorkou vnímána jako stále podstatný komponent ve vztazích obyvatel města k obyvatelům venkova. Vlasta Čepičková nadnáší problém nároku venkovských obyvatel na

kvalitu života a životní úroveň rovnou městu, a to z jiného úhlu pohledu než v jakém je pojednán v kapitole Poměšťování venkova.

„Městskej člověk – vždycky ho někdo obsloužil. Vždycky. Tady nikdo, tady tekly splašky, krajina byla ruinovaná, děs. A pořád se o tom uvažuje, že to tak má být. Když chce venkovan kanalizaci, je blázen. Plyn – no co by chtěl? Ať si zatopí dřívím, ať si na něj dojde... Takže on nemá vlastně na nic nárok. Venkovský člověk si dům postaví, o dům se stará, stará se o zahradu, a když přijdou dotace na topení pro domácnost, tak je dostane ten, kdo žije v paneláku. Já tady na ty lidi nedostanu. Sociální služba na venkově – neexistuje. Ať se o bábu postarají. Ve městě? Takže to máte cokoliv... Prostě venkov je na tom nepředstavitelně hůř. Já to dneska prostě vidím. Dneska jsem prostě tady. Víím, jaká je to hrůza, a hlavně mě štve, jak se na ty venkovany ty lidi dívaj.“

Za příčinu většiny problémů, kterými je venkov poznamenaný do současnosti, označuje informátorka devastaci komunismem. Období prosazování socialismu s sebou podle ní přineslo likvidaci hodnot, na kterých venkovská společnost stála, a rozvrátilo tak základní princip jeho existence.

Z tohoto kontextu také Vlasta Čepičková odvozuje potřebu obnovy venkova jako obnovu toho poničeného, narušeného nepřírozeným vývojem. Na obnovu v informátorčině pojetí navazuje rozvoj, vnímaný ovšem především v kvalitativním rozměru tohoto pojmu.

3.5.1.3 Jak: Prostředky

Mezi prostředky, kterými Vlasta Čepičková utvářela ve Lhotě občanskou společnost, byla podpora sdružování se do spolků a zájmových organizací, skrze něž se pak sami občané starají o realizaci určitých veřejně prospěšných zájmů. Především však poskytla občanům Lhoty prostor pro vyjádření se ke každodenní práci úřadu, jejich názory respektovala a tím budovala jejich sebevědomí.

Nová starostka projevila velké osobní nasazení a zahájila obrovské množství aktivit. K nejdůležitějším krokům však patřilo přesvědčit místní obyvatele o jejich smysluplnosti a získat jejich spolupráci. Paní docentka proto uskutečnila několik setkání se „zájmovými skupinami“ místních obyvatel tak, aby žádnou neopomněla, a od začátku dávala občanům Lhoty najevo, že v rozhodování o společných záležitostech stojí o jejich názor a vyjádření. Účast místních občanů na rozhodování viděla jako základní východisko pro plodnou práci, která přinese výsledky. Od začátku svého působení tedy zavedla přístup, kterým budovala v občanech zodpovědnost za přijatá rozhodnutí a stavěla tak základní kameny občanské společnosti.

Přístup přenesení části rozhodovací pravomoci na občany se vyplatil, protože občané Lhoty přijali zodpovědnost a „vzali záležitosti obce za své“ a po počáteční nedůvěře k nové starostce se zapojili do veřejného života obce a postupně se s novým „režimem“, jak informátorka označuje nově zavedená pravidla, ztotožnili.

„... no tak se báli, jaký tady najednou bude režim, protože tady se v podstatě nic nedělalo. No a najednou zjistili, že vlastně je to baví. Že to je režim, kterej se jim líbí, že teprve teď něco dělají, že se jenom neseká ta tráva...“

Vlasta Čepičková po převzetí úřadu starosty mapovala možnosti podpory z veřejných zdrojů, dozvěděla se o Programu obnovy venkova a rozhodla se do něj zapojit. Když byl poté vypsán dotační titul na podporu projektů obcí na vzdělávání v podobě škol obnovy venkova, ucházela se Lhota s vypracovaným projektovým záměrem o podporu z MMR a uspěla. Škola obnovy křivoklátského venkova je projektem obce, její provoz je prací nad rámec povinností představitelů obecního úřadu. Vzdělávání probíhá především formou seminářů, které mají dvě cílové skupiny. Některé akce jsou primárně určeny pro zastupitele obcí z regionu, jimž pomáhají zvládat lépe jejich povinnosti starosty nebo jiného představitele samosprávy, sem patří semináře vysvětlující opatření přijatá na vyšších úrovních správy, dotační programy a semináře učící projektové činnosti. Některé semináře však oslovují veškerou veřejnost, protože je na nich prezentováno téma, které je atraktivní pro všechny obyvatele obce. Přednášejícími jsou, jak uvádí Vlasta Čepičková, „špičkoví lektori“, odborníci na dané téma v celé ČR, které informátorka často oslovuje z pozice osobní známosti ze života v Praze.

Cílem školy obnovy venkova v počátku bylo především budování absorpční kapacity regionu. ŠOV tedy učila starosty, jak „dělat projekty“, tzn. jak aktivně ovlivňovat zdroje pro vlastní obec a zajistit tak její rozvoj.

„... cílem práce té školy – tam je to vymezeno – bylo naučit ty lidi, že venkov má cenu, stát se kvalifikovanými mluvčími venkova, naučit se dělat projekty, nebát se mluvit, získat sebevědomí, takže takhle jsme je všude pořád ty lidi tahali. No a jim se to začalo docela líbit...“

Potřeba nových kompetencí vyvstala v devadesátých letech spolu se změnou financování samospráv a celkovou změnou společnosti. Schopnost orientace v politice, kterou Vlasta Čepičková má, dala Lhotě komparační výhodu a Škole obnovy křivoklátského venkova možnost naučit něco ostatní, což je informátorkou zdůrazněno.

„To byl začátek druhého volebního období po revoluci, takže vlastně začínal pátý rok nějaké změny společnosti, a ti starostové si jako ještě se spoustou věcí nevěděli rady.“

„... ti lidé mi třeba říkali: Mě by v životě nenapadlo prostě pozvat si někam poslance, kterýho neznám, jet za ministrem, kterého jsem nikdy předtím neviděla. Protože z toho socialismu byli zvyklí jenom kde je někde nějaký známý, tak tam se může dostat. A my jsme je tohleto naučili.“

Náplní činnosti ŠOV bylo a je především vzdělávání zastupitelů obcí. Posun v tematickém zaměření je dán proměněnými potřebami. Zpočátku bylo významnější utváření kompetencí, např. naučit se projektové činnosti a komunitnímu plánování, v současnosti mají témata spíše rozměr vysvětlení určitého aktuálního problému.

Díky pravidelné a trvalé činnosti ŠOV se podařilo vytvořit na Křivoklátsku síť venkovských aktérů, kteří jsou účastníky vzdělávání školy obnovy venkova a sdílejí jakési společné know-how, jak vytvářet občanskou společnost a aktivizovat obyvatele.

Finanční zdroje pro aktivity ŠOV získává obec Lhota z dotací, především z ministerského Programu obnovy venkova, spoluúčast hradí obec. Široká paleta spolků a sdružení má však také širokou základnu finanční podpory z nejrůznějších programů evropských i republikových, státních i jiných.

Jako velmi významný faktor vidí informátorka dobrovolnost a neziskovost činností spolků a sdružení a vyjadřuje přesvědčení, že „peníze kazí občanskou společnost“. Hájí tak práci nad rámec povinností a fungování škol obnovy venkova jako dobrovolné činnosti obce.

Finanční prostředky jsou informátorkou řešeny jednak na úrovni financování ŠOV, jednak celé obce. U obou těchto dimenzí vyjadřuje Vlasta Čepičková přesvědčení, že „venkov potřebuje daně, ne dotace“. Nespravedlivé rozpočtové určení daní je označeno za hlavní současný problém venkova, který je potřeba odstranit.

3.5.1.4 Kdy: faktor doby

Významnou roli v činnosti na obnově venkova přisuzuje informátorka tzv. faktoru doby, jak v této studii nazývám podmínky společenského klimatu, které podle informátorky působily v počátcích ŠOV k podpoře fenoménu sdružování a občanské společnosti a přibližně od roku 2002 působí proti němu.

Někdejší ochota úředníků, se kterou se informátorka setkávala v devadesátých letech, se vytratila spolu se změnou politického klimatu. Zatímco začátky svého působení v samosprávě

vnímá Vlasta Čepičková jako nepolitické, pozoruje postupnou politizaci aktivit a narůstající despekt úředníků k venkovu jako k méněcennému, nezajímavému partneru.

Prvních osm let práce od roku 1998 bylo podle informátorky charakteristické vzájemnou podporou aktérů, kteří ovlivňují venkovskou politiku, spoluprací mezi venkovskými starosty, zájmem občanů pořádat akce a především spoluprací úředníků veřejné správy, kteří byli ochotni se sejít a pomoci řešit problémy.

Změnu politického klimatu a aroganci vnímá jak z chování úředníků při jednání se samosprávou, tak z ochladnutí zájmu o neziskové aktivity, do nichž byli dříve všichni starostové v regionu zapojení. Větší úsilí je podle Vlasty Čepičkové dnes věnováno napojení se na politiky, kteří ovlivňují přidělení peněz podle osobních zájmů. Opad zájmu pozoruje především v Regionálním sdružení Křivoklátsko, které bývalo vyjádřením principu sdružování regionu a symbolem jeho pospolitosti. Informátorka vyjadřuje jistou rezignaci způsobenou situací, v níž se aktuálně nachází obec Lhota, která nemá splacený dluh za čističku odpadních vod a nemá perspektivu v blízké době finance na uhrazení dluhu získat.

„... dneska ty lidi nepociťují, že má pro ně ten význam, který mělo předtím. Dneska mají poslance. Který za ně lobbujou.“

„... je to doba, o které vám říkám, která prostě žije tak, že kde máš známý, tam máš výhodu. Ty lidi nemají pocit, že jejich vzdělání jim pomůže k tomu, aby vesnice lépe fungovala. Ne. Proto říkám, že už je to dneska za vodou, je to jinak, kdo to nepochopil, buď je smutnej, anebo toho musí nechat... Já jsem dneska prostě před situací, kdy uvažuji o zrušení Regionálního sdružení Křivoklátsko. Protože mi prostě neplní tu funkci, kterou plnilo, a ti lidé, kteří to dělají, si neumí vymyslet něco jinýho. Já už to teď nevedu... a to jméno si myslím, že tam už nemá být, už to takhle nemá fungovat. Takže školu obnovy, tu pořád ještě dokážeme udržet, ale to sdružení...“

Současný přístup prosazovaný v politice informátorka nazývá „berte, žádejte, berte“ a cítí, že velmi narušuje fungování občanské společnosti, protože je protichůdný k jejím principům. Je podporováno spoléhání se na protekci politiků a pasivita. Následkem je také neochota protestovat proti případným nepopulárním krokům politika nebo strany, od které přicházejí peníze, aby obec neztratila podporu.

3.5.1.5 Proč: vymezení motivace a principů

V přístupu, který Vlasta Čepičková prosazuje ve své práci ve veřejném životě, se odráží praxe kantora na vysoké škole, analytický přístup a v obecné rovině zodpovědnost. Informátorka si je svých motivů a osobnostního založení vědoma a obojí ve své výpovědi reflektuje.

Svou motivaci popisuje Vlasta Čepičková jako logický příspěvek k místnímu životu a povinnost podílet se na životě v místě, kde bydlí.

„... říkala jsem si: když tady chceš bydlet a myslejí, že jim tady můžeš pomoci, tak to udělej. Já jsem z takové mecenášské rodiny a můj muž taky, takže máme prostě pocit, že se má pořád něco dělat.“

Tato motivace vychází z hodnot, v jejichž platnost informátorka věří a na jejichž základě jedná. Odvodila od nich principy pro vlastní práci v obnově venkova i obecně platné v mezilidských vztazích. Tyto své hodnoty spojuje s rodinným zázemím, v němž byla vychovávána.

„... já si myslím, že to je prostě tak nějak v člověku, já celý život jsem aktivní, myslím si, že věci se mají dít nějak v rámci obecně platných morálek, tak jak to asi fungovalo, křesťanské morálky, to k tomu patří, že prostě máte dělat to, co je třeba, a vést ještě další, pokud jsou ochotni na tom s vámi spolupracovat.“

Vlasta Čepičková vidí příčiny úspěchu Školy obnovy křivoklátského venkova a strategie, kterou ŠOV prosazovala v regionu, v příznivé době, kdy bylo specifické politické klima a celý veřejný sektor byl ochoten se učit, a občané měli chuť podílet se na veřejných aktivitách. Pro člověka s vizí proto byla práce v tomto prostředí nacházením pochopení a otevřených dveří.

Rozhodnutí, které informátorka popisuje jako zaměřit se na region a pozvednout ho, bylo hlavním cílem všech aktivit a všech spolků a sdružení založených nebo spoluzaložených Vlastou Čepičkovou. Paní Čepičková chápala zásadní význam přístupu zdola nahoru, snažila se proto nejprve vytvořit společenství ve vlastní obci. Veškerou činnost začala nejprve vyjasněním osobních vztahů mezi občany a vytvářením důvěry k zástupcům veřejného života. Největší roli sehrálo morální zázemí informátorky a její „morální bezúhonnost“ a schopnost vcítit se do místních lidí.

Z rozhovoru vyplývá velké uspokojení z realizované činnosti a vědomí si vlastní role v aktivitách, kterou však informátorka nechce vyzdvihovat, protože chce dát vyniknout spíše úspěchu své práce – občanské společnosti a obyvatelům, kteří se aktivně zajímají o dění

v regionu. Vlasta Čepičková se snažila vybudovat „aparát“, který bude fungovat i poté, co odejde z vedení obce. Škola obnovy venkova ve Lhotě byla jakýmsi inkubátorem občanské společnosti.

3.5.2 Škola obnovy venkova Podblanicka aneb Mladí na venkově

Škola obnovy venkova Podblanicka vznikla v roce 2004 jako partnerský projekt občanského sdružení Podblanickem a města Vlašim. Ve stanovách Podblanickem je uvedena jako jeden z prostředků, kterými chce sdružení naplňovat své cíle.

„Posláním Školy obnovy venkova Podblanicka je společné hledání cest k řešení konkrétních problémů života na venkově. Vzájemné setkávání, společné vzdělávání a sdílení zkušeností chápeme jako prostředek k posílení sebevědomí a schopností obyvatel venkova. Naším cílem je upevnění pocitu sounáležitosti a hlubší pochopení hodnot, které tvoří venkov – náš domov.“ (Stanovy o.s. Podblanickem, 2004: 2)

ŠOV působí ve středních Čechách, její sídlo je v Buchově v okrese Benešov stejně jako sídlo občanského sdružení, kterého je součástí. Občanské sdružení Podblanickem bylo založeno v roce 2003 skupinou mladých aktivních lidí, kteří chtěli využít svůj potenciál k obnově venkova. Klíčovým motivem přístupu, který zakladatelé přijali pro obnovu regionu, byl důraz na ztotožnění se s venkovem jako svým domovem, kde chtějí žít a pracovat. Za své cíle vyhlásilo sdružení plnohodnotný život na venkově, pozitivní vztah občanů k regionu a tolerantní a multikulturní atmosféru regionu. Široce formulované poslání je zúženo prostřednictvím sledování činnosti sdružení. Podblanickem se zaměřuje na práci s mládeží, především středoškoláky a vysokoškoláky v regionu i v celé České republice, dále na spolupráci s venkovskou samosprávou, zpracování a vedení projektů, organizaci vzdělávacích akcí a praktickou realizaci činností vedoucích k obnově tradic či hledání variant života na venkově. (Regionální, 2006)

Za aktivní členy občanského sdružení Podblanickem bylo v době výzkumu označeno informátorkou pět členů sdružení, ředitelkou organizace je Renata Vondráková.

Při výzkumu nebylo snadné odlišit jednotlivé aktivity školy obnovy venkova od ostatních aktivit sdružení, protože rozlišování mezi nimi je vedeno v podstatě pouze na formální úrovni, především z účetních důvodů, obsahově i organizačně nejsou tyto subjekty informátorkou významově oddělovány. Výjimku tvoří případy, kdy vysvětluje možnost čerpání financí z prostředků určených školám obnovy venkova a způsob vedení účetnictví podle jednotlivých projektů. Důvod této propojenosti logicky vyplývá z organizační struktury sdružení, kdy jsou

projekty vymyšleny a realizovány těmi samými lidmi, a potřeba vydělovat školu obnovy venkova jako zvláštní subjekt s vlastní strukturou a aktivitami nevzniká.

Z tohoto důvodu také jedna z nejvýraznějších akcí o. s. Podblanickem, každoroční seminář Studenti pro venkov, nebyl organizován pod hlavičkou školy obnovy venkova, přestože plně naplňuje její koncept. Sama informátorka sice na několika místech zmínila, že Studenti pro venkov byli formálně projektem Podblanickem a nikoli školy obnovy venkova, na úrovni cílů a témat naopak projekt Studenti pro venkov se ŠOV ztotožnila. Proto pro účely této práce přijímám za směrodatnou logickou sounáležitost Studentů pro venkov a školy obnovy venkova a nerozlišuji zařazení této aktivity podle formální struktury organizace.

O škole obnovy venkova Podblanicka jsem hovořila s Renatou Vondrákovou, ředitelkou o. s. Podblanickem, dne 24. března 2009. Povaha rozhovoru byla neformální, protože s informátorkou jsem se již předtím setkala při své práci pro Zpravodaj Spolku pro obnovu venkova a spojilo nás také studium stejného magisterského oboru. Renata Vondráková, rodným jménem Knotková, se narodila v Praze roku 1980, vystudovala katedru sociální a kulturní ekologie FHS UK, od roku 2002 je osobou samostatně výdělečně činnou – zpracovává žádosti o dotace. Roku 2006 se stala starostkou obce Slověnice, z níž pochází její rodina a kam se také její rodina společně vrátila, když bylo Renatě 14 let. Slověnice je obec nedaleko Vlašimi se čtyřiceti obyvateli, funkce starosty je zde neuvolněná³⁵.

Případová studie je popsána podle analytických kategorií ORGANIZACE ŠOV, SDÍLENÍ NADŠENECKÝCH IDEJÍ, PŘESUN TĚŽIŠTĚ AKTIVIT, PRÁCE NA VENKOVĚ A PRINCIPY VENKOVA. Příběh Školy obnovy venkova se odvíjí od založení organizace, které je vnímáno jako Mládí, přes Dospívání, během něhož dochází k přesunu těžiště činností, po Dospělost, jak je vnímána práce na venkově, po Definici principů venkova. Klíčovou kategorií je sdílení nadšeneckých idejí, které vystihuje strategii Školy obnovy venkova Podblanicka přivést na venkov mladé lidi.

³⁵ Obecní zastupitelé mohou být pro výkon veřejné funkce dlouhodobě uvolněni ze svého pracovního poměru, takoví jsou zkráceně označováni jako „uvolnění“ zastupitelé a za výkon své funkce dostávají pravidelnou odpovídající mzdu. Neuvolnění členové zastupitelstva vykonávají svou funkci vedle svého pracovního či jiného obdobného poměru a za výkon funkce jsou placeni pouze tehdy, pokud tak rozhodne zastupitelstvo obce. Výše odměn pro neuvolněné členy zastupitelstva je omezena, její maximální hodnoty jsou uvedeny v nařízení vlády č. 37/2003 Sb.

3.5.2.1 Organizace ŠOV

Škola obnovy Podblanicka byla založena z popudu Jana Floriana z Ministerstva pro místní rozvoj, kde informátorka Renata Vondráková v roce 2002 několik měsíců pracovala. Spolupráci s ing. arch. Florianem, který působí v obnově venkova řadu let a inicioval v této oblasti mnoho projektů a aktivit, popisuje jako směrodatnou pro svou další činnost.

Vznik ŠOV Podblanicka do jisté míry odpovídá vzniku celého fenoménu škol obnovy venkova, jehož okolnosti byly velmi neformální, jak informátorka popisuje na základě své zkušenosti z práce na MMR.

„Tak ty školy vznikly spontánně – kdybys věděla, jak to funguje, nebo jak to fungovalo: na Ministerstvu pro místní rozvoj je nebo bylo pár takových lidí, kteří se o rozvoj venkova zasloužili, někteří už bohužel umřeli, jako Blažek, a mezi nima je třeba Florian a Florian jednou vymyslel, že školy obnovy venkova budou moct čerpat – to se vždycky takhle spustila nějaká vlna aktivity – vymyslel, že bude dotační titul na ministerstvu, kde budou čerpat na projekty škol obnovy venkova. A tím vznikly školy obnovy venkova. A jemu už bylo jedno, protože on je velmi inteligentní, jak jsou založený nebo nezaložený. Jemu šlo o ty projekty a o ty školy.“

Tato citace zároveň vyjasňuje absenci formálních požadavků na instituci škol obnovy venkova, které byly předmětem pátrání v preempirické části mé práce.

Škola obnovy venkova byla tedy zařazena do aktivit vznikajícího občanského sdružení Podblanickem, které Renata Vondráková spolu s několika přáteli zakládala. Jako součást neziskové organizace však ŠOV nebyla oprávněným žadatelem v žádostech o dotaci např. z někdejšího nejvlivnějšího zdroje podpory pro školy obnovy venkova, z Programu obnovy venkova. Škola proto vždy musí najít vhodného partnera – žadatele, jehož jménem může podat žádost o dotaci. Tento oficiální nositel projektu – nejčastěji město Vlašim, sdružení obcí nebo přímo některá obec z regionu – po přidělení dotace zadá realizaci projektu Škole obnovy venkova Podblanicka. Formálně je tedy ŠOV dodavatelem, u něhož si buď obec nebo svazek obcí, tedy žadatelé oprávnění, objednávají např. pořádání semináře pro starosty.

Zároveň ŠOV potřebuje získat prostředky na finanční spoluúčast, pro školu je tedy zásadním požadavkem úzká spolupráce se samosprávami v regionu. Tento aspekt je silnou stránkou sdružení Podblanickem, protože v průběhu své činnosti přesvědčilo další subjekty v regionu, že je silným a spolehlivým partnerem, z jehož spolupráce mají prospěch všichni partneři.

ŠOV funguje na principu setkávání, tzn. dává dohromady lidi, kteří se mohou vzájemně obohatit a pokusit se společně udělat kus práce. Renata Vondráková popisuje fenomén škol obnovy venkova jako aktivní lidi, kteří jsou ochotni bez vidiny zisku věnovat své nápady, svou práci a čas nějakému společnému veřejnému projektu. Naopak vymezuje činnost ŠOV proti komerčním firmám, které poskytují poradenství a pořádají semináře a kurzy. Problém, který informátorka spojuje s jejich působením, spočívá v rivalitě o stejné „zákazníky“. Renata Vondráková označuje semináře komerčních firem vesměs jako neužitečné, a takové semináře často odradí potenciální účastníky seminářů škol obnovy venkova, jejichž semináře jsou vnímány jako praktické, od dalšího vzdělávání se. Některé školy obnovy venkova jsou informátorkou hodnoceny stejně kriticky jako komerční firmy, tzn. vznikly pouze za účelem využít poskytované dotace, ale jejich působnost a vliv na venkov nebyly míněny, aby přetrvaly.

Renata Vondráková tak významně rozlišuje trvalé školy obnovy venkova, které měly a mají koncepční přístup, mezi něž řadí i „svou“ školu, a ostatní, tj. jak komerční firmy poskytující školení, tak některé subjekty nesoucí název školy obnovy venkova, jejichž činnost však byla omezená na realizaci projektu, v jehož rámci vznikly, a dál v činnosti nepokračovaly. Obecně hodnotí činnost škol obnovy venkova velmi pozitivně.

„... když se to dělalo pro školy obnovy venkova, tak se opravdu dělaly potřebný klasický věci, to, co zajímalo ty starosty. Protože to vymyslel starosta, bylo to pro starosty, přizval tam další starosty a řešily se konkrétní věci. Takovýhle semináře už dneska nejsou, abych já se dozvěděla v uvozovkách ‚takovou blbost‘ jak přihlásit občana a takovýdle věci, který ale řeším.“

Činnost škol obnovy venkova je informátorkou vnímána jako utlumená, tj. školy obnovy venkova již nejsou stejně aktivní, jako bývaly dříve, zároveň však nadále vnímá jejich působení jako aktuální. Konec éry škol obnovy venkova spojuje Renata Vondráková jednak s převedením Programu obnovy venkova do kompetence krajů, jednak s nedostatkem času zastupitelů malých obcí. Starostové malých obcí, to je ti, kteří by nejvíce využili dalšího vzdělávání a obohacení o poznatky i rady, jak se zorientovat v některých nepřehledných situacích, které s sebou práce v samosprávě přináší, tihle potenciální účastníci seminářů škol obnovy venkova jsou přetěžováni a zahlcováni množstvím povinností na ně kladených, takže na vzdělávání jim nezbývá čas. Sama Renata Vondráková v roli starostky vnímá obojí, jednak nedostatek času, jednak pociťuje nedostatek užitečných praktických informací, které byly předávány na seminářích různých ŠOV. Z tohoto důvodu spolu s omezením podpory z ministerského POV vyvozuje Renata Vondráková domněnku, že činnost ŠOV upadá, přestože by měla být stále aktuální.

„...myslím, že už nejsou tolik aktivní, což je asi daný tím, že skončil ten ministerskej program, a že aktuální by to bylo, ale teď je těch požadavků na nás jako na starosty furt čím dál tím víc, tak vůbec nevím, jestli by na to měli ty starostové čas tam pořád chodit.“

Informátorka velmi pravděpodobně projektuje situaci vlastní školy obnovy venkova, která je ve fázi hibernace, do obecné situace škol obnovy venkova. Částečně je tedy její soud ovlivněn touto projekcí, částečně však vyplývá ze zkušeností o provozu ostatních škol.

Mezi aktivity Školy obnovy venkova je zahrnováno pořádání konferencí, seminářů a dalších vzdělávacích akcí, v nedávné době je zmiňován především společný projekt Regionální škola rozvoje venkova realizovaný ve spolupráci se Středním odborným učilištěm v Horkách nad Jizerou, Centrem rozvoje venkova v Poděbradech a s jedním ze sdružení založených na Křivoklátsku Vlastou Čepičkovou a jejím synem Ladislavem Čepičkou, konkrétně Centrem rozvoje občanské společnosti a českého venkova. Všechny organizace, které se na tomto projektu podílejí, jsou také školami obnovy venkova, kromě organizace z Poděbrad, která je propojená s Ekogymnáziem Poděbrady. Tento projekt je společnou školou obnovy venkova s působností na celý Středočeský kraj. V rámci této společné ŠOV byly realizovány konference, pilotní e-learningový kurz pro starosty a byl zřízen komunitní vzdělávací web pro starosty, který má sloužit jako platforma pro sdílení zajímavých aktivit, podnětů, výměnu zkušeností a pozvánek na akce a také důležitých dokumentů.

Všechny aktivity vlastní školy obnovy venkova a sdružení jsou Renatou v sebereflexi hodnoceny jako úspěšné, nejčastěji se vrací k aktivitě podle vlastních slov „nejduchovnější“, k pravidelnému semináři Studenti pro venkov.

3.5.2.2 Sdílení nadšeneckých idejí – Mládí

Sdílení nadšeneckých idejí je vyjádřeno v semináři Studenti pro venkov, který je zacílený na studenty, zároveň však v počátcích označoval samotné zakladatele jako studenty, kterými stále částečně byli. Proto je tato kapitola interpretována jako mládí. Jako klíčový je pro tuto kapitolu chápán občasný seminář, jehož průběh je dále podrobně popsán.

Seminář Studenti pro venkov je informátorkou vnímán jako vlajková loď vzdělávacích aktivit, které se v rámci školy obnovy venkova a činnosti Podblanickem uskutečnily. Důvodem k tomu je nepochybně jeho pravidelnost, seminář se konal jedenkrát za rok či půl roku, zároveň je jeho autorkou právě Renata Vondráková, spolu s dalším zakladatelem sdružení Podblanickem – Petrem Zapletalem. Především je však tento seminář vyjádřením principů, které škola obnovy

prosazovala: aktivní zapojení mladých lidí do dění na venkově, spolupráce s aktéry venkovského života nad konkrétními úkoly prostřednictvím komunitního plánování a poukázání na to, že venkov je perspektivní místo pro život.

Semináře se konají pravidelně od roku 2003, jejich scénář zůstává v podstatě stejný jako v době vzniku. Jedná se o čtyřdenní seminář určený mladým lidem do 30 let, středoškolákům či vysokoškolákům, kteří hradí účastnický příspěvek 400 Kč na ubytování a stravu. První den odpoledne přijedou studenti do sídla sdružení v Buchově nebo do Spolkového domu ve Vlašimi, seznámí se s aktivitami sdružení, mezi sebou navzájem a jsou seznámeni s programem. Další den navštíví vždy jednu obec Mikroregionu DŽBÁNY a jednu obec svazku obcí CHOPOS. Ve vybraných obcích stráví půl dne, kdy jsou zapojeni do činnosti obce. Náplň tohoto času domlouvá organizátor semináře se starosty obcí na základě principu, že musí být přínosem jak pro studenty, tak pro starostu. Starostovi jsou studenti k dispozici např. pro účast na komunitním plánování nebo zpracování záměru budoucího projektu, studentům se nabízejí nové zkušenosti, ukázka realizovaného projektu nebo nové informace ze strany starosty.

Sobotní program se odehrává ve Vlašimi. Dopoledne je věnováno přednáškám na téma semináře, které jsou otevřené široké veřejnosti. Atraktivními je činí účast známých odborníků na témata venkova. Odpolední program je věnován účasti na projektech města Vlašim, podobá se tedy předchozímu dni v obcích. Přestávku v práci tvoří oběd, který nejčastěji probíhá u hnutí Hare Kršna v Městečku u Chotýšan a ukazuje možnost alternativního způsobu života na venkově.

Neděle je zasvěcena reflexi průběhu semináře a možnosti představit vlastní aktivity a navázat neformální kontakty.

Nastavení semináře tak, aby přinesl obohacení jak zástupcům samosprávy, tak účastníkům semináře, se ukázalo jako velmi úspěšný model a díky němu tradice tohoto semináře trvá. V říjnu 2010 se seminář uskuteční již po jedenácté.

Tato aktivita o. s. Podblanicem byla zároveň vyjádřením, předáním i přijetím nadšeneckých idejí mladých lidí a kromě bezprostředního přínosu bylo jejím cílem i vytvořit jakousi síť aktivních lidí se zájmem o venkov, motivovat mladé lidi k přestěhování a aktivnímu životu na venkově.

„Oni se stěhují na venkov postupně, ono to není jako teď jsem přijel na Studenty a za půl roku mám barák, děti a bydlím na venkově, ale teď jsem přijel na Studenty a třeba za pět let se najednou někde potkáme o on řekne: „Jo, hele, tak bydlím támhle támhle, něco opravujem,

rodím doma, joo, ty taky rodiš doma? To je jedna věc, druhá věc je, že s některýma jsme spolupracovali dost intenzívně i pracovní, a třetí věc je, že se mi pak třeba občas i ozvou, že je to nějak ovlivnilo, že jim to něco dalo, to se vždycky povedlo.“

Seminář přinesl nové podněty i organizátorům a byl vnímán jako povzbuzení k další práci. Na jeho zajištění se podíleli vždy alespoň dva členové Podblanickem, kterými byla Renata Vondráková doplněná vždy nějakým kolegou či kolegyní, dva facilitátoři, celkem přibližně pět osob, studentů se účastnilo od dvanácti do osmnácti.

Celkově je informátorkou hodnocen seminář jako obrovský přínos, čemuž odpovídá i jeho spontánní připomínání v rozhovoru. Zpočátku se semináře účastnil celý tým sdružení Podblanickem, postupně však jednotliví členové začali své činnosti diferencovat a zaměřovat je i mimo organizaci.

3.5.2.3 Přesun těžiště aktivit – Dospívání

Přechod od práce v neziskovém sektoru, které je partnerem veřejné správě, k účasti na veřejné správě je Renatou vnímán jako proces dospívání. Tímto dospíváním je odůvodněno utlumení aktivit Školy obnovy venkova Podblanicka i celého sdružení Podblanickem.

„A teď už, jak by řekl Petr, Podblanickem jsme docela uspali, já jsem víceméně i Studenty pro venkov převedla na ČSOP Benešov a už to nedělám teďka, první rok letos to nebudu dělat, protože prostě už to dělat nemůžu a už jsem z toho taky tak trochu vyrostla, abych řekla pravdu. Protože to, proč jsme to dělali, byla taková ta vize obnovy venkova, jak se bydlí na venkově a takový to sdílení těch nadšeneckých idejí a v zásadě se nám to všechno povedlo, vyplnilo, pracujeme, bydlíme, máme děti na venkově, už jsme trochu přerostli studenti, takže jsem to předala zase dál, protože pro mě už to je hrozně práce – efekt teda vždycky dobrej, ty studenti, když se sejdou, tak je to fajn, ale už teď dělám starostu.“

K tomuto procesu vedl skutečný proces dospívání do životní fáze plánování rodiny a usazování se a zároveň příležitost uplatnit své schopnosti na hlavním „bojišti“, kterým se pro Renatu Vondrákovou stalo vedení obce, kde byla zvolena starostkou.

„Ale my jsme začali postupně odpadávat, tak jak se nám začaly postupně rodit děti a začali jsme se usazovat a už jsme na to neměli prostě čas, tak jsme... A navíc se nám poved i ten cíl sehnat práci na venkově, takže my teď zpracováváme žádosti o dotace a tý práce je docela hodně, k tomu máme ty děti a zákonitě prostě už nemůžeš ty neziskové aktivity dělat. Ale já

dělám starostu, Petr píše zpravodaj pro Postupice, už jsme se jakoby spíš těma aktivitama přesunuli do těch svejch obcí. To je přirozený.“

Vytíženost povinnostmi starosty vnímá informátorka jako enormní, a práce v občanském sdružení ji na ně dokázala připravit jen částečně, potýkání se s touto rolí proto představuje významnou část rozhovoru, v níž informátorka definuje problémy venkova ze změněné pozice. Tento přechod se zdá být klíčový pro postoj, který Renata Vondráková zaujímá k obnově venkova a perspektivě venkova obecně. Na základě vlastní zkušenosti vyvozuje také možné příčiny odlivu aktivního zájmu představitelů veřejné správy o další vzdělávání. Staví tak fenomén škol obnovy venkova do pozice potřebné, ale často nedosažitelné služby, kterou „není čas“ využít.

3.5.2.4 Práce na venkově – Dospělost

Tato kapitola ukazuje osobní motivaci informátorky k práci na venkově a zodpovídá tak otázku, jak školu obnovy venkova ovlivňuje klíčová osobnost. Současně jsou zde formulovány některé z problémů současného venkova tak, jak je vnímán jedním z významných aktérů venkovské politiky, starostou na malé obci.

Práce starostky v malé obci je informátorkou vnímána jako mimořádně náročná, protože každá obec bez ohledu na velikost a počet členů obecního úřadu musí zajišťovat tentýž velký komplex funkcí.

„To je problém ten, že my jako malý starostové na malých obcích držíme nad sebou milión úředníků, který si vymýšlej furt nový a nové povinnosti, úkoly a dotazníky a struktury a já nevim kdesi co všechno, aby my jsme to pro ně plnili. A my za to nejsme vůbec placený, ale my pak to všechno vykonáváme. Oni si vymyslej nějakou vyhlášku, on umí jenom tu jednu vyhlášku, jeden zákon, ale já tady mám umět všechno a všemu odpovídat a to je jasný...“

Přesto práci vykonává a je přesvědčena o její smysluplnosti. Její postoj můžeme charakterizovat jako zodpovědnost za venkov. Od zodpovědnosti se odvíjí pocit povinnosti aktivně ovlivňovat veřejné dění, který informátorku přivedl jak k založení občanského sdružení, tak do samosprávy. Přesto, že informátorka vyjadřuje přesvědčení o smysluplnosti své práce, na jiných místech si jí naopak není jistá. Částečně tedy přesvědčuje samu sebe, že ideály, v něž věří, mají smysl i pro ostatní obyvatele obce.

„Cítím, že to má smysl, to samozřejmě, pro sebe si to určitě nedělám... přijde mi, že je to moje povinnost víceméně, ovšem potřebovala bych vystřídat teď po těch čtyřech letech aspoň.“

Při práci však necítí podporu od místních občanů, kteří jsou víceméně pasivní a dosud se nepodařilo je ve větší míře aktivizovat. Renata Vondráková na jedné straně vyjadřuje potřebu zpětné vazby ke své práci, na druhou podle vlastních slov ocenění nečeká. Dostávají se u ní do konfliktu důvěra v principy obnovy venkova a udržitelného způsobu života a každodenní namáhavost prosazování této udržitelné cesty bez podpory místních občanů.

„Tady je prostě jakoby problém ten, že těch aktivních lidí schopnejch ještě ke všemu – to nemyslím špatně vůči těm ostatním – ale schopnejch na počítači atd. atd. je tady na určitý kilometry málo. Takže já jsem spoluzakladatel mateřského centra, občanský sdružení, starosta, ještě ve všech možnejch aktivitách tady dalších angažovaná, a kdyby se tady pořádal masopust, tak ještě budu chodit v masce.“

„Tady v obci panuje momentálně názor, že když dělám tolik věcí, tak jsem blbá a je to moje věc a ať si to teda zvládnou, ale oni mě s tím pomáhat nebudou. Protože oni by nic nepotřebovali. Já jim třeba nabízela včera, že za 500 000 opravíme budovu obecního úřadu a oni mi řeknou: ‚A co bys tady opravovala, vždyť je tady všechno v pohodě.‘ A maj tam ještě starý zásuvky hliníkový a kdesi cosi, ale jim to stačí. Že za rok zjistěj, že už to nefunguje, to je věc druhá.“

Důsledkem přístupu, kdy informátorka jako starostka realizuje většinu aktivit sama, je vymezení se proti občanům obce, a pochybnost o „trvanlivosti“ či „udržitelnosti“ realizovaných aktivit.

„Na druhou stranu je otázka, jak moc trvale udržitelný je tenhle způsob života náš, protože je to prostě pětsetkrát těžší. A já když tu chci něco dělat, tak tu musím dělat starostu, což pro mě obnáší milión povinností, milión všeho... Nebo jsem tady dělala územní plán tak, aby to mělo nějaký regulativy, tohle, támhleto... A je to udržitelný, je to určitě ta cesta, je to určitě ta vize, je to určitě správně, ale stojí to strašně energie a hrozně málo lidí touhle cestu jde a ve finále člověk zjistí, že si to snad dělá sám pro sebe, nebo jestli ta doba ještě přijde... nechápu.“

3.5.2.5 Principy venkova

Život na venkově přivedl Renatu Vondrákovou k vlastní definici venkova a principů, na nichž vidí stát venkovskou identitu. Jako základ venkova vidí jeho sociální složku, tedy společenství lidí vyznačující se velkou mírou sounáležitosti. Tato sounáležitost má podle informátorky pramenit z vícegeneračního bydlení, které propojuje obyvatele sídla vzájemnými svazky a příbuzenskými vazbami.

„Já mám teď úplně novou teorii, že to, co tvoří venkov venkovem, nebo tvořilo, byla ta komunita... ale základem není to, že dělali na poli atd., ale základem je to, že bydleli vícegeneračně, pohromadě. A to tvořilo tu sounáležitost atd. A byli jsme si tady ve Slověnicích všichni příbuzní atd. A to tvoří venkov venkovem... A to by mělo být pořád... k tomu je potřeba jakoby se trošku vrátit.“

Venkov by podle informátorky měl být alternativou k městu, měl by si tedy uchovat rozdíly, které ho od města odlišují, a budovat své sebevědomí na hodnotách, na nichž vznikl, a které přetrvávají, tedy především na pocitu sounáležitosti mezi občany a zároveň na sounáležitosti s místem. Venkov poskytuje výhodu plynoucí z malého počtu obyvatel vesnice, a tou je relativně snadnější přístup k rozhodování o vývoji obce, větší váha jednoho hlasu a možnost podílet se na správě místa, které je člověku domovem. Rozdíl mezi venkovem a městem rozlišuje informátorka právě na této úrovni.

„Rozdíl je v tom, že máš možnost tady velmi ty věci ovlivnit v místě, ten způsob života a komunitu atd. A v tý Praze nebo prostě ve městě už je to všechno odcizený atd. Já v tom vidím rozdílů dost, ale ne v lidech. Na venkově můžou žít ty samý kvalitní nebo nekvalitní lidi jako ve městě, tak bych to asi řekla. A tady spíš ještě funguje taková nějaká – po včerejšku teda... ale jo – sounáležitost, určitě.“

Z rozhovoru s Renatou Vondrákovou je patrné odhodlání pokračovat v cílech, které byly vytyčeny pro školu obnovy venkova i pro celé sdružení Podblanicem, realizuje je však již ne prostřednictvím neziskové organizace, ale přímým působením ve veřejné správě.

Občanské sdružení Podblanicem, a potažmo i školu obnovy venkova, tvoří vzdělání mladí lidé, kteří tak vytvářejí dynamické prostředí podporujících se nápadů a aktivismu. Využití neotřelých nápadů a vnesení nových podnětů se v regionu setkalo s pochopením, bylo hodnoceno příznivě díky komunitnímu přístupu, kterým sdružení prosazovalo své cíle. Svě fungování založilo na partnerství s nejvýznamnějšími aktéry veřejného života v regionu, tedy s vedením samospráv, města Vlašim, mikroregionů CHOPOS a Džbány, starosty místních obcí a dalších, a mělo jim zároveň co nabídnout. Schopnost orientace v dotační politice EU, zpracování projektových žádostí a zvládnutí technik jako je komunitní plánování a jiná podpora účasti veřejnosti na rozhodování měla politickou podporu a klíčovými hráčům územní samosprávy chyběla, partnerství tedy bylo prospěšné oběma stranám.

Z Podblanicem se stala profesionálně vedená organizace, která navázala trvalé kontakty v místě působení a má velmi dobrou vyjednávací pozici a sílu.

Její vývoj však sledoval přirozený trend podobných projektů mladých lidí, kteří si postupně najdou uplatnění v existujících strukturách, do nichž se jednotliví členové zapojili. Neziskový sektor postupně opustili pro povinnosti vážící je jinde, spojené buď se založením rodiny nebo s jinou profesí. Renata Vondráková tuto skutečnost vnímá jako splnění cílů, o které sdružení usilovalo: našli práci na vesnici, jsou schopni na venkově žít i pracovat. V současné době jsou proto projekt občanské sdružení Podblanickem a jeho škola obnovy venkova „uspané“. Jejich možné zapojení do současných aktivit jednotlivých členů zatím není plánováno, ale zůstává jako možnost k využití.

Pravidelné či dlouhotrvající aktivity nebyly zrušeny, ale byly převedeny na spolupracující organizace, které zajišťují jejich organizaci a s nimiž jsou si členové Podblanickem myšlenkově blízcí, mají tedy možnost se na nich nadále spolupodílet a sledovat jejich vývoj.

3.5.3 Středočeská škola obnovy venkova

Středočeská škola obnovy venkova vznikla v obci Ořech, dnes sídlí v obci Lety. Její původ je ve vzdělávacích aktivitách obce Ořech, které byly poprvé podpořeny v roce 1994 Ministerstvem zemědělství. Tyto obecní aktivity byly postupně sloučeny a převedeny do uceleného projektu škola obnovy venkova.

Vznik školy inicioval Vladimír Glaser jako reakci na nedostatek informací o možnostech obnovy vesnice a rozvoje venkova, který pociťoval ve funkci starosty na počátku devadesátých let 20. století, kdy se mnoho obcí osamostatnilo a formovala se nová demokratická společnost.

„Původ té školy venkova byl vlastně v roce 94, kdy jsem ještě dělal starostu a ostatní starostové taky měli málo informací a vzájemnejch výměň zkušeností, tak jsme přes Spolek obnovy venkova se snažili tlačit na to, aby bylo nějak podporovaný vzdělávání, tak vlastně v tom roce 94 byly uvolněný 2 dotace pro vzdělávání, jedna byla do východních Čech a jedna byla určená pro školu obnovy venkova tehdy tady v Ořechu a protože to nebylo vlastně – nemohlo to jít do veřejný správy, do pokladny obcí rovnou, tak jsem si kvůli tomu musel založit i živnosták, abych tu dotaci mohl dostat já a vzdělávat, udělat ty setkání, sehnat ty lidi, který teda o tom povídali.“

V roce 1994 nenesl tento vzdělávací projekt název škola obnovy venkova, ten získal až v roce 1997, kdy byla tato forma vzdělávání institucionalizována, jak vyplývá z rozhovoru s informátorem.

Po skončení práce v samosprávě Ořechu bylo Vladimírem Glaserem sídlo ŠOV přeneseno do nedaleké obce Lety, jejíž starosta měl o fungování organizace zájem a umožnil její převedení pod svou obec. Tím se stal oficiálním představitelem Středočeské školy obnovy venkova Jiří Hudeček, starosta Let, chod školy však nadále řídí a zajišťuje Vladimír Glaser jako výkonný manažer ŠOV.

„Nositelem školy obnovy venkova jsou teď Lety. S nima samozřejmě spolupracujeme, protože oni jsou ti, kdo schvalují a podávají žádost, rozpočet, vyhodnocení atd. Oni jsou na druhou stranu zase upřímně ti, který se nejčastěji účastní všech těch vzdělávacích akcí, tudíž mají těch informací nejvíc. Ale jinak spolupracujeme se zastupitelstvy všech, kdož chtějí.“

Informátorem o Středočeské škole obnovy venkova byl Vladimír Glaser, hlavní organizátor celého projektu. Rozhovor se uskutečnil 20. května 2009 v penzionu U barona Prášila, který pan Glaser provozuje a kde má také kancelář jeho firma na projektovou činnost. Informátor se nerozhovořil sám od sebe, ale nechal si pokládat otázky, které poté poměrně vyčerpávajícím způsobem rozvedl. Samotná ŠOV také neshromažďuje výstupy své činnosti v obsáhlém archivu, naopak se snaží množství nutné administrativy a archivace omezit na minimum, proto nemá k dispozici materiály o své činnosti. Kromě rozhovoru tedy byly dalšími prameny společná publikace o školách obnovy venkova vydaná Školou obnovy venkova Třanovice v roce 2004, informace veřejně dostupné na webovém portálu obce Ořech a Lety a informace uvedené ostatními školami obnovy venkova a dalšími aktéry venkovského života o činnosti Středočeské ŠOV.

Středočeská škola obnovy venkova je popsána v kategoriích FUNGOVÁNÍ ŠOV, SDÍLENÍ ZKUŠENOSTÍ, FENOMÉN ŠOV, SEBEREFLEXE a JAK ŠOV VIDÍ VENKOV. Nejprve představím, jakým způsobem škola obnovy venkova funguje, poté následuje klíčová kategorie Sdílení zkušeností, která je vyjádřením strategie Středočeské ŠOV, v kapitole Fenomén ŠOV jsou interpretovány zkušenosti o ostatních školách obnovy venkova, Sebereflexe postihuje osobní zkušenosti představitele ŠOV a poslední analytická kategorie shrnuje, jakým způsobem si informátor konceptualizuje venkov.

3.5.3.1 Fungování ŠOV

Organizaci ŠOV charakterizuje Vladimír Glaser jako vzdělávací program, který není vázaný na kamennou budovu a není institucí s pevnou strukturou, jež by měla zaměstnance a ředitele, čímž zdůrazňuje neformálnost této aktivity, její přenositelnost a také odkazuje k názvu organizace, v níž může slovo škola vyvolávat představy o institucionálním charakteru projektu.

Organizace, které svou podstatou naplňují cíle a činnost ŠOV, mohou nést i jiné jméno, jak se informátor přesvědčil v České republice i za hranicemi země.

„Otázka je, jestli jsou to vysloveně školy, anebo jestli jsou to řeknu svazky obcí nebo nějaký sdružení obcí, který si dělá vzdělávání samo pro sebe, aniž by tomu vlastně říkalo škola. V Čechách to občas, nebo hodně často se plno lidí ptá: A kde je ta vaše škola, kde má budovu, kdo je ředitel, takže... tenkrát se ten název zaved, tak to tak je, a asi je správněj, ale těžko... a ty, se kterýma my jsme spolupracovali, tak si neuvědomuju, že by někdo z nich měl vysloveně název „škola“, ale měli svůj vzdělávací projekt, program, v jehož rámci přijeli oni sem nebo my tam, ať už sami něco povídat, přednášet nebo něco ukázat nebo udělat nějaký seminář.“

Jak předznamenal již důvod vzniku ŠOV, škola se zaměřila především na vzdělávání pro představitele územní samosprávy. Cílem bylo poskytnout jim zázemí informací, podnětů a inspirace pro kvalitní a odpovědné zastupování veřejnosti. Cílová skupina však není omezena pouze na pracovníky obecních úřadů, ale na všechny aktéry venkovské politiky a veřejného života.

„Cílem školy je celkově vyvážený rozvoj středočeského venkova. K cíli se blížíme postupnými krůčky, drobnými akcemi, které mají konkrétní praktický přínos jak pro starosty, zastupitele a pracovníky OÚ, tak i pro občanská sdružení a obyvatele středočeského venkova.“
(Školy, 2004: 12)

Celkový koncept Středočeské školy obnovy venkova je vzdělávat skrze výměnu zkušeností. Vychází z přesvědčení, že ukázat problémy a jejich řešení na příkladech je nejefektivnějším způsobem, jak motivovat obecní zastupitele a poskytnout jim podněty k realizaci vlastních projektů a programů pro obnovu vesnice a rozvoj venkova.

„... v podstatě je to projekt, kterej se táhne už těch 15 let, 15 let vlastně se snažíme jednak vzdělávat, tím, že hlavně si vyměňují zkušenosti ty lidi všichni, takže to je jedna věc, a druhá věc je řeknu dávat ty lidi dohromady na venkově, tzn. když už děláme nějaký setkání a povídání, seminář pro starosty a má to návaznost třeba na turistiku, tak tam pozveme třeba podnikatele nebo provozovatele turistickéjch zařízení a podobně. Takže ta druhá je dávat je dohromady, kdy se bohužel často nedaří ani v rámci jedny obce, aby spolupracovali, tak tady aby spolupracovali vždycky na větších celcích.“

Častým tématem ŠOV jsou proto úspěšně realizované projekty obcí, svazků obcí a dalších organizací na venkově působících. Semináře tak mají nejčastěji podobu výjezdů do míst, kde

mohou vidět právě tyto příklady dobré praxe spolu s komentářem místních, kteří se na projektu podíleli. Pořádané akce mají kromě odborných exkurzí nebo studijních cest za příklady dobré praxe také podobu vzdělávacích seminářů a jiných forem setkávání aktérů rozvoje venkova. Ačkoli je škola primárně zaměřená na Středočeský kraj, některé její akce oslovují širší okruh účastníků, kteří o ně mají zájem, a je tedy otevřená i jim. Středočeská ŠOV je poměrně etablovanou organizací, která je mezi aktéry venkovské politiky známá a její aktivity mají značné renomé. ŠOV totiž klade důraz na propojení s ostatními aktivními sdruženími, organizacemi, spolky, obcemi a svazky obcí, a také vznik několika podobných projektů iniciovala. Má také mnoho partnerů v zahraničí.

Druhým důvodem, z něhož pochází renomé Středočeské školy obnovy venkova, je způsob práce z počátku činnosti ŠOV. Původní koncept práce školy spočíval v dopravování informací přímo za posluchači, tzn. Vladimír Glaser vypracoval jakýsi univerzální seminář, jehož podobu přizpůsobil konkrétní obci, zajistil lektory a s nimi objížděl jednotlivé obce ve Středočeském kraji, které měly zájem se tímto způsobem vzdělávat. Tématem byla architektura na venkově, obnovitelné zdroje energie, financování projektů a případná další aktuální témata. S tímto „repertoárem“ a lektory, odborníky na jednotlivá témata, objížděl Vladimír Glaser v letech 1998 a 1999 asi 10 obcí, v nichž zajišťoval pomoc se zapojením se do Programu obnovy venkova.

„Úplně původně jsme dělali to, že jsme měli pomalu v každém okrese nějaký seminář, aby ty lidi nemuseli jezdit; to byli takový ty základy, kdy se propagoval Program obnovy venkova, soutěž Vesnice roku a všechno, ty lidi o tom dostávali informace, tak tehdy jsme to dělali všude, teď od té doby si už v rámci těch mikroregionů a dalších si dělá plno lidí nějaký vzdělávací akce sami, takže zaplatpánbůh, my děláme jenom některý, protože časově by se to nedalo dost dobře stihnout.“

Posun v zaměření byl způsoben především časovou náročností realizace tohoto typu semináře, postupně také určitým naplněním poslání propagovat Program obnovy venkova. Současně Vladimír Glaser svou činnost do jisté míry profesionalizoval poté, co ukončil práci na obecním úřadě v Ořechu a v roce 1998 se stal osobou samostatně výdělečně činnou se zaměřením na projektovou činnost. Koncept ŠOV se tedy obrátil z principu „seminář za účastníky“ v princip „účastníci za seminářem“. Zpracovávaná témata prošla podobnou proměnou, z původního koncepčního podání tématu obnovy venkova v aktuální témata platná pro současné potřeby obcí.

Provoz školy obnovy venkova nadále zajišťuje Vladimír Glaser, organizace Středočeské ŠOV je v podstatě jednou položkou v portfoliu jeho firmy. Škola obnovy venkova v rámci firmy řeší pouze vzdělávání, ostatní aktivity jako realizace konkrétních projektů či organizace komunitních plánování nejsou zahrnuta do její činnosti, ale jsou řešena a nabízena jako jedna z činností firmy Vladimír Glaser.

„Otázka je, víte co, tady se trošičku kříží všechny ty aktivity, a my jsme se v podstatě snažili z hlediska tý školy dělat jenom vzdělávání, tzn. my jsme se snažili naučit je, aby teda komunitně plánovali spolu, pohromadě, aby věděli, co to je, k čemu to vede, jaký to má úskalí a obrovský výhody. Takže to jsme se snažili a na druhou stranu zase to komunitní plánování fyzicky, který proběhly všechny, ani jediný nebylo jakoby pod hlavičkou tý školy, ale buďto teda jsme to řešili my jako firma nebo si to řešily ty obce a my jsme jim pomáhali s tím.“

Chod Středočeské školy obnovy venkova tedy zajišťuje Vladimír Glaser spolu s pěti svými spolupracovníky ve firmě. Finanční prostředky na realizaci školy jsou získávány z dotací a grantů národních, evropských, jednak z programů administrovaných státem, jednak z projektů a nadačních fondů neziskových organizací. Provoz školy obnovy venkova díky způsobu organizace – zařazení mezi jiné činnosti, jejichž kombinace umožňuje souvislou činnost – se víceméně odvíjí od získaných prostředků na činnost školy, její existence však není na těchto prostředcích přímo závislá.

3.5.3.2 Sdílení zkušeností

Jak je již uvedeno v předchozím textu, Vladimír Glaser inicioval vznik dalších projektů podobných Středočeské škole obnovy venkova v Letech. Patří k nim ŠOV v Čermné nad Orlicí, Lukách nad Jihlavou, Sudoměřicích, Nečtinech a další. Tyto školy na roli Vladimíra Glasera pro vznik jejich ŠOV odkazují. Spolupráce s některými z nich je trvalá, nejvíce rozvinutá je s Regionální školou obnovy a rozvoje venkova v Čermné nad Orlicí. Pro tuto školu zajišťuje agentura pana Glasera realizaci seminářů, nejčastěji akcí kombinujících seminář v Ořechu s výjezdní exkurzí za realizovanými projekty. Spolupráce Josefa Bezdíčka, starosty Čermné nad Orlicí, s Vladimírem Glaserem trvá již od počátku existence obou škol obnovy venkova, a je založena na vzájemném obohacování a sdílení zkušeností. Vladimír Glaser a jeho agentura mohou nabídnout bohaté zkušenosti s realizací mnoha projektů, přínos spolupráce s Čermnou vnímá Vladimír Glaser jako kontakt s více venkovským prostředím a tudíž i odlišným pohledem na problémy.

Strategie, na níž je založená činnost Vladimíra Glasera, spočívá v navazování kontaktů, sdílení zkušeností a udržování vztahů mezi významnými aktéry venkovského života, kteří se mohou vzájemně obohatit. Spolupráce se neomezuje jen na Českou republiku, naopak, inovativní přístupy a zkušenosti získává a zprostředkovává ŠOV i ze zahraničí, nejvíce z německého Leuben-Scheinlitz, francouzského Nuits-Saint-Georges a irského West Corku. Podněty, které přináší zahraniční spolupráce, spočívají často v inspiraci ze zkušeností, že evropské země procházejí podobným vývojem, který se však někde odehraje dříve a někde později, je možné se tedy poučit z chyb i úspěchů způsobů, jakými byly problémy řešeny.

Vladimír Glaser zdůrazňuje právě užitečnost poukázání na slepé uličky.

„... to já mám hlavně rád a snažím se všem lidem zdůraznit, co něco povídaj, aby řekli: tudy ne, tohle se nám nepovedlo, tady jsme si nabili drážku. Tak to je to, co je pomalu nejvzácnější na těchhle těch sezeních, vždycky se všichni snaží ukázat jenom to kladný a já si myslím, že ty slepý uličky ukázat lidem je docela důležitý, že si ušetřej plno času a práce, že vidí, že alespoň si mají dát bacha, když tamtudy vůbec chodit.“

Přínos setkávání se na vzdělávacích akcích je viděn nejen v získání informací, ale v samotném setkání, kdy se sejdou lidé, kteří si mají co říci, protože se zabývají podobným tématem, ale mají rozdílný přístup z hlediska osobnostního založení i zkušeností i prostředků, se kterými pracují. Na osobní kontakt klade informátor velký důraz a vidí ho jako základ práce a úspěchu školy obnovy venkova.

3.5.3.3 Fenomén ŠOV

Vladimír Glaser na základě svých zkušeností ze spolupráce s mnoha ŠOV posuzuje i koncept a potřebu škol obnovy venkova obecně. Současný přístup obcí ke vzdělání hodnotí jako jeho mírné podceňování. Na základě toho nevěří, že by představitelé samosprávy byli ochotni platit si za vzdělávání poskytované školami obnovy venkova v plné výši, tyto projekty proto potřebují být i nadále financovány částečně z veřejných prostředků.

„Protože ty obce si zaplatěj něco za to vzdělání, to jako jo, ale kdyby měly platit celý ty náklady, tak by to vzdělání bohužel, jak je v republice zvykem, utlumily.“

Perspektiva škol obnovy venkova je tedy závislá na veřejných prostředcích poskytovaných z rozpočtu krajů, státu či Evropské unie.

Vladimír Glaser současně sleduje vývoj na poli vzdělávání ve venkovském prostoru a pozoruje, že subjektů poskytujících vzdělávací služby přibýlo. Podobné činnosti jako školy obnovy

venkova realizují svazky obcí, místní akční skupiny a další. Rozdíl mezi nimi a ŠOV vymezuje informátor působností těchto organizací. Školy obnovy venkova podle Vladimíra Glasera oslovují širší okruh účastníků než pouze obce spojené ve svazku obcí nebo členy místní akční skupiny, jsou tedy šířeji zaměřeny především svým územním dosahem.

3.5.3.4 Sebereflexe

Vlastní školu obnovy venkova hodnotí informátor jako úspěšnou, jako projekt, který inspiroval vznik dalších podobných organizací a pomohl naučit ostatní důležitým kompetencím potřebným pro působení ve veřejném životě na venkově.

Díky této činnosti získala Středočeské škola obnovy venkova jméno, které zajišťuje zájem o její aktivity i v současnosti. Principem úspěšných akcí je zájem o zpětnou vazbu účastníků seminářů a snaha vyhovět jejich požadavkům a poskytnout jim co nejpřínosnější zkušenosti, z nichž mohou čerpat inspiraci pro vlastní práci.

Motivace Vladimíra Glasera je stejná, jakou vnímá od účastníků seminářů ŠOV. Inspirace pro vlastní práci, obohacení, které může modifikovat a použít jiným způsobem. Obohacení vnímal Vladimír Glaser jako potřebné jak v roli starosty, tak v současné práci při psaní a realizaci projektů, protože každý vývoj je postavený na inovacích, stejně tak rozvoj venkova.

3.5.3.5 Jak ŠOV vidí venkov

Činnost Středočeské školy obnovy venkova ovlivňovala podobu Středočeského kraje a díky spolupráci s dalšími školami obnovy a jinými subjekty i další území České republiky, je tedy na místě popsat, jak si klíčová osoba této ŠOV konceptualizuje venkov.

Vladimír Glaser je zastáncem přístupu vyjádřeného v Programu obnovy venkova, jako zásadní vidí tedy kvalitu vztahů na venkově a jako druhotnou vybavenost materiálními statky.

„Nejdůležitější na tom venkově je to, aby ty lidi žili pospolu. Aby řeknu táhli za jeden provaz a aby věděli, že jeden dělá to a druhej to, vzájemně se na sebe spolehli, dělali ty věci spolu a znali se a tak. To je asi tak nejdůležitější. Samozřejmě pak jsou důležité takový věci jako zastavěnost, architektura, vybavení a podobně, ale my jsme se vždycky snažili v první řadě udělat to, aby ty lidi teda nějakým způsobem se dali dohromady a šli něco dělat spolu a aby to dělali tím komunitním způsobem.“

Jako vhodný prostředek pro venkovskou politiku vidí využití komunitního plánování, tzn. zapojení místních občanů do rozhodování v obci. Venkov tímto způsobem využije svých specifík,

tedy menších obcí, kde je možnost oslovit všechny obyvatele a dosáhnout tak konsenzu na vizi, jakou bude obecní samospráva prosazovat.

Tímto způsobem je třeba vypořádávat se i s trendy, které se ve venkovském prostoru prosazují a které jsou obzvláště aktuální ve vesnicích okolo Prahy, jako je Ořech a Lety, které zažívají obrovský příliv městských obyvatel, jež nezvládají zapojovat do života v obci.

Pomocí sdílení zkušeností mezi zahraničními i českými partnery v obnově venkova je tedy možné hledat odpovědi na možnost řešení i těchto aktuálních problémů.

3.5.4 Škola obnovy venkova Libčeves/Liběšice

Škola obnovy venkova byla oficiálně založena jako obecně prospěšná společnost v roce 1997 tehdejší starostou obce Libčeves, Michalem Pospíšilem, a Bohuslavem Blažkem. Tento rok je uváděn téměř ve všech pramenech, s výjimkou rozhovoru s Michalem Pospíšilem z roku 1998, v němž uvádí rok 1995. Tato nesrovnalost je dána předchozím úsilím o vznik ŠOV, které bylo prosazováno přes Spolek obnovy venkova dále na legislativní úroveň. V roce 1997 pak byl projekt Školy obnovy venkova Libčeves podpořen spolu s projekty ŠOV v Modré a ve Lhotě z MMR ČR.

„Škola obnovy venkova vznikla při Spolku pro obnovu venkova za duchovního otcovství Mgr. Bohuslava Blažka v roce 1995 po zkušenostech z některých západoevropských zemí. Další dva roky nám ovšem trvalo, než jsme přesvědčili poslance parlamentu, že je potřeba podstatně zvýšit finanční částku určenou na vzdělávání ve Spolku, z níž by se financoval provoz této školy a dalších tří v Modré, Křivoklátě a Ořechu, které mají ovšem poněkud jiné zaměření než ta naše. Nakonec se vše podařilo a my jsme mohli v roce 1997 začít s výukou a po dvou letech skončit v říjnu její první běh.“ (Veřejná správa, 46/1998)

Škola obnovy venkova byla tedy koncepčně připraveným projektem, který deklaruje inspiraci v Bavorsku a Rakousku. ŠOV Libčeves své záměry publikovala v člancích v regionálním i celostátním tisku, její organizátoři zajistili projektu značnou publicitu. Autorem většiny článků popisujících cíle a koncept ŠOV je Bohuslav Blažek. Tyto texty byly později sebrány a v roce 1997 spolu s dalšími Blažkovými eseji a studiemi o venkovu uveřejněny v knize Problémy a výhledy českého venkova. Prvotní záměry ŠOV byly vyjádřením ideálů obnovy venkova, které dosud nebyly ověřeny v praxi, a z dnešního pohledu mohou být vnímány jako nerealistické. Ne všechny také byly v praxi realizovány. Reflexí činnosti ŠOV se budu zabývat v dalších kapitolách případové studie.

Hlavním záměrem ŠOV bylo vzdělávání občanů se zájmem o venkov v klíčových tématech obnovy venkova v prostředí venkova, do něhož měli být účastníci v průběhu seminářů co nejvíce zapojeni.

Bohuslav Blažek formuloval záměr koncepce ŠOV, „... která by měla být první v České republice a jež přitom vědomě navazuje na své předchůdce s patnáctiletou zkušeností, nejstarší školy tohoto druhu v Bavorsku a Rakousku: ubytování účastníků seminářů nebude v žádné centrální rekreačce, tedy v neanonymním prostoru, ale po jednotlivých obcích u těch místních obyvatel, kdo dokáže včas upravit a pak za rozumnou cenu nabídnout svou Zimmer frei. Studenti tam nebudou jen pasivně přespávat, ale škola je bude vyzývat, aby vedli rozhovory s těmito místními lidmi, prohlubovali své poznání tohoto kraje a sami pro sebe si vytvářeli nové poznání tím, že tyto poznatky využijí jako komparativního rámce pro diferencovanější pohled na svou vlastní obec a její okolí.“

V pojetí obnovy venkova je velmi výrazný kontrast mezi postoji, které jsou formulovány představiteli ŠOV v počátcích působení a které jsou vyvozeny z textů publikovaných během prvních let existence ŠOV, a mezi postojem, který verbalizuje Michal Pospíšil ve své výpovědi. Zatímco z počátečního fungování ŠOV vystupuje důvěra v ideje obnovy venkova a jejich prosazování, v rozhovoru s Michalem Pospíšilem o 12 let později jsou tyto ideje do jisté míry zpochybňovány, především je k nim však zaujat distancovaný postoj. Přesto informátor minulou práci nezpochybňuje, pouze se k ní staví rezervovaně.

Škola obnovy venkova v Libčevsi dnes již nefunguje pod stejným názvem, protože se úplně vyměnili její představitelé a její sídlo bylo přeneseno do obce Liběšice, škola změnila svůj profil a ačkoli nové organizaci zůstala oficiální historie organizace, funguje ŠOV jako zcela jiná organizace. Tento vývoj považuji za zajímavý, protože je možné na něm ukázat trend, kterým školy obnovy venkova procházejí, a způsob, jakým se vypořádávají se změněnými požadavky „doby“. Protože se však jedná o dvě odlišné organizace s jinými představiteli, rozpadla se tato případová studie na dvě dílčí části. Byly uskutečněny dva rozhovory, které byly analyzovány separátně a jsou popsány jako dvě etapy vývoje jedné organizace.

Rozhovor o škole obnovy venkova v Libčevsi proběhl s jediným žijícím zakladatelem školy, Michalem Pospíšilem 17. února 2009 v jeho kanceláři na Ministerstvu zemědělství, kde v době rozhovoru pracoval. Informátor nezačal o škole obnovy venkova hovořit spontánně, ale nechal si zpočátku klást otázky, rozhovořil se až po určité době. Po celou dobu rozhovoru si

zachovával velkou míru rezervovanosti a odstup od tématu rozhovoru, ale byl ochoten vyjádřit se ke všem tematickým okruhům.

Představiteli navazující organizace, ŠOV Liběšice, byli Alena Šnýdlová, která působí ve funkci vedoucí projektu ŠOV, a Libor Kudrna, předseda správní rady obecně prospěšné společnosti Škola obnovy venkova, který je zaměstnancem Regionální rozvojové agentury Ústeckého kraje. Rozhovor proběhl 27. května 2009 v kanceláři ŠOV v Mostě. Byl dohodnutý pouze s Alenou Šnýdlovou, připojil se k němu však i Libor Kudrna a respondenti se v odpovědích doplňovali podle toho, v jakém tématu se který z nich cítil kompetentní.

Případová studie Školy obnovy venkova v Libčevsi je popsána v kategoriích JAK ŠOV FUNGUJE, v níž představím provoz školy a její aktivity, THINK TANK, klíčová kategorie, která vystihuje strategii ŠOV v obnově venkova, SEBEREFLEXE, kde je zpětně hodnoceno působení školy a dopady její činnosti, OSOBNÍ ZKUŠENOSTI, které postihují vymezení pozice informátora, a konečně v poslední kategorii JAK ŠOV VIDÍ VENKOV je ukázáno pojetí venkova představitelem Školy obnovy venkova v Libčevsi.

3.5.4.1 Jak ŠOV funguje

Libčeveská škola obnovy venkova chápala jako svůj vzor koncept obnovy venkova vyvinutý v Bavorsku a Rakousku. Výhodou existence vzorového přístupu je možnost poučit se z jeho chyb a přejmout úspěšné modely činnosti. Jak jsem uváděla v preempirické části práce, celý koncept obnovy venkova v České republice byl inspirován přístupem našich nejbližších západních sousedů. Škola obnovy venkova se k tomuto konceptu hlásí a za své pole působnosti vymezuje jednu z institucí, jež západní hnutí obnovy venkova vyvinulo, funkci venkovského kurátora.

Jeho profil vymezuje Bohuslav Blažek (1997) odbornými kompetencemi pro rozvoj obce, tzn. ovládat metody fund-raisingu, schopnost vypracovat dokumentaci potřebnou pro čerpání prostředků, schopnost vytvořit koncepci vývoje obce a zapojit do vytváření klíčových dokumentů místní občany, tzn. realizovat komunitní plánování. Kromě toho by měl mít kurátor kompetence facilitátora, měl by napomáhat při řešení místních konfliktů, navazovat partnerství a podporovat vznik spolupráce na nejrůznějších úrovních. Blažek (1997: 83) shrnuje hlavní požadavky na osobu kurátora: *„Znalosti – například potřebných zákonů a předpisů nebo práce s počítačem – si každý snadno doplní. Důležitější je, aby měl silnou motivaci, přirozenou autoritu u místních lidí, mimořádné schopnosti komunikovat a organizovat a potřebu si stále prohlubovat své znalosti z mnoha oborů, které se problémů venkova dotýkají.“*

Škola obnovy venkova Libčeves si za svůj cíl stanovila vzdělávat obyvatele, kteří mají zájem stát se těmito kurátory. Původní koncept kurzu kurátorů, jak byl prezentován ještě před jeho pilotní realizací, byl dvouletý kurz, v každém roce se měly realizovat 3 semináře. První seminář byl zaměřený na participaci obyvatel a způsoby, jak oživit pospolitý život, druhý seminář učil účastníky systémovému přístupu, aby byli budoucí kurátoři schopni identifikovat problémy, vytvořit vizi směřování a navrhnout projekt realizace aktivit, kterými stanovené vize dosáhne. Třetí seminář se věnoval urbanismu a krajinářství včetně územně plánovací dokumentace. V druhém roce byl plánován seminář na ekonomiku, zaměstnanost, služby a dopravu, seminář o zdravotnictví, školství a kultuře a poslední seminář na téma duchovní dimenze venkovského života.

Michal Pospíšil uvádí, že kurzy byly dosud realizovány třikrát. Účastníky byli mladí architekti, studenti, občas i starostové, kdokoli se zájmem o téma venkova a obnovy venkova. Kurzy byly pro účastníky zadarmo, finance byly získávány z veřejných programů podpory.

Účastníci byli učeni stejným přístupem, který měli sami dále prosazovat, tedy pomocí souboru interaktivních technik, které vyvinul Bohuslav Blažek spolu s Jiřinou Olmrovou.

Kurzy venkovských kurátorů, aktivita, které škola obnovy venkova věnovala nejvíce pozornosti a kterou informátor označil jako gró činnosti ŠOV, je informátorem zmiňována pouze okrajově a na přímý dotaz neprojevil ochotu toto téma rozvinout. Jeho motivaci je věnována kapitola Osobní zkušenosti.

Důraz klade Michal Pospíšil na celkový cíl školy obnovy venkova, který formuluje jako vytvoření jakéhosi think tanku³⁶ lidí, kteří jsou významnými aktéry venkova a ovlivňují jeho podobu. Cílem tedy bylo spojit tyto lidi a využít jejich vědomosti a schopnosti pro zasvěcení dalších zájemců o venkov, účastníků kurzů školy obnovy venkova.

3.5.4.2 Think tank

Michal Pospíšil sám používá termínu think tank pro označení sítě lidí, kterou se snažila ŠOV vytvořit pro obohacení myšlenkové platformy obnovy venkova a pro rozšiřování povědomí o obnově venkova. Tento cíl vidí informátor jako naplněný.

³⁶ Think tank je anglický termín, který označuje instituce zabývající se výzkumem či analýzou společenských problémů. Think tanky fungují často jako mosty mezi akademickou oblastí a politikou, jsou zdrojem koncepcí a nápadů v oblasti veřejné správy, vytvářejí síť expertů a přispívají ke kultivaci debaty o veřejném sektoru a artikulaci veřejného zájmu.

„... když jsme to zakládali, tak jsme to v podstatě zakládali kvůli tomu, že jsme chtěli udělat dohromady takový think tank lidí, kteří se shlukují okolo venkova a který by mu mohli dát nějaký směr nebo nějaký nápad, myšlenku, co pro ten venkov je dobrý a jak by se k němu mělo přistupovat, jak ho pochopit, jak mu pomoci, tak aby nebyl závislý na nějakých dotacích, aby v podstatě mohl existovat nějakým způsobem svébytně... To byl takový cíl, kterej se víceméně chytil, někde více, někde méně úspěšně, řada lidí si z toho udělala jenom tahák na dotace anebo základ, platformu pro to, že se tam pořádají školení, vzdělávací kurzy.“

Jádro tohoto think tanku vzniklo v Libčevsi při práci na územním plánu obce. Michal Pospíšil jako starosta obce chtěl formulovat vizi budoucího rozvoje obce a promítnout ji do územního plánu. Pro spolupráci našel architekta Aleše Brotánka. V tomto momentě, kdy se jako nově zvolený starosta pokoušel zakotvit vizi venkova do územního plánu, vidí informátor počátek spolupráce, která vedla k založení školy obnovy venkova.

„Jo, tehdy jsem začal přemýšlet, co udělat pro tu vesnici, a jednou z věcí, kterou má mít asi každá vesnice, je nějakou vizi, nějakou představu, koncepci, která se vlastně kumuluje nebo koncentruje do toho územního plánu, a tak jsme začali dělat územní plán a já měl tu kliku, že jsem našel Brotánka, který už to dneska nedělá, dělá jinou architekturu, ale v té době dělal územní plány a on spolupracoval už tehdy s Blažkem a Dejmalem, tak tam přišli všichni tři a nějak jsme si tak kápli do noty a něco jsme udělali.“

Informátor do celé výpovědi promítá hodnocení činnosti školy obnovy venkova, která je na vědomé úrovni i ve vyjádřeních zakódovaných v textu hodnocena pozitivně, jako úspěšný model.

3.5.4.3 Sebereflexe

Reflexe působení ŠOV je informátorem prezentována v několika úrovních.

Nejprve je reflektován přínos školy obnovy venkova, její schopnost dostat cílům, které si stanovila. Informátor vnímá, že cíle byly naplněny, protože se podařilo vytvořit portfolio lektorů, kteří předávali své vědomosti a zkušenosti dalšímu okruhu lidí.

„My jsme měli portfolio asi 80 lektorů, kde byli všichni ti, kteří na venkově něco znamenali nebo kteří o něm nějakým způsobem věděli a byli experti ve svém ranči, takže ten think-tank se nám podařilo dát dohromady, takže v podstatě na volné bázi ty lidi tam jezdili přednášet a jezdili tam školit těch osm deset lidí, kteří se přihlásili...“

Informátor také zdůrazňuje primát vlastní školy obnovy venkova mezi jinými, který ze školy udělal vzor pro ostatní. Přestože jádro činnosti, tj. pořádání kurzů pro kurátory, trvalo krátce, škola si za tu dobu stačila vybudovat jméno, které získalo pozornost obci.

Ukončení činnosti školy obnovy venkova přišlo postupně, když Michal Pospíšil zůstal na organizaci ŠOV sám po onemocnění a smrti Bohuslava Blažka. Tento faktor způsobil silnou demotivaci a „uspání“ činnosti školy, který byla poté obměnou představenstva obecně prospěšné společnosti předána jiným představitelům.

Další úroveň sebereflexe informátora probíhá na obecné rovině všech škol obnovy venkova. Michal Pospíšil nedefinuje žádná specifika této organizace, protože je přesvědčen, že každá škola obnovy venkova je ze své podstaty jiná, protože ji tvoří jiní lidé, kteří dávají škole podobu, jakou chtějí. Škola obnovy venkova je tedy vždy specifickým projektem. Tento přístup informátorovi sedí, vyjadřuje se proti přílišné organizovanosti z obavy, aby neomezovala tvůrčí přístup k realizaci obnovy venkova.

„To nemělo takový obecný charakter. Každý si založil něco svého, pojmenoval si to po svém a začal si dělat ten program po svém, až potom někoho napadlo, že by mohl vyčerpát nějakou dotaci na konferenci škol obnovy venkova a sezvat je na jedno místo, tak si řekl o dotaci a sezval je na jedno místo a tam se pak domlouvali, co by se dalo a nedalo, ale nikdy to k žádnému formálnímu charakteru nedošlo.“

Třetí úroveň reflexe, která vychází z rozhovoru s Michalem Pospíšilem, je reflexe předání školy obnovy venkova do jiných rukou.

„To bylo předané Regionální rozvojové agentuře v Mostě, která měla portfolio svých podniků, a do toho jim chyběl venkov a ta škola obnovy venkova když nic jiného, tak se tady to jméno nějakým způsobem usadilo, doteďka se to nějakým způsobem používá... Tak to byla normální o.p.s, tak výměnou v správní radě si tam sedli jiní lidé a mělo to jiný směr. Protože Blažek zemřel, ty lidi – ta opéeska má jednu nevýhodu, že tam je tříletý období jenom, takže každý tři roky se musí vyměnit někdo a my jsme dojeli na to, že vlastně to pak nemá tolik lidí na výměnu. Takže se vyměnila správní rada, vyměnila se dozorčí rada, dosadili se tam lidi z té Regionální rozvojové agentury a bylo. Bylo to předané.“

Informátor srovnává koncepty obou škol, staré a nové. Nová ŠOV se podle informátora odklonila od směru nastaveného zakladateli ŠOV, informátor vnímá, že ŠOV Liběšice je dále

vedena jako firma, nehodnotí to však ani kladně, ani záporně, protože opět zaujímá postoj odtrženosti od dění a pojetí ŠOV jako uzavřené kapitoly svého života.

3.5.4.4 Osobní zkušenosti

Michal Pospíšil ihned na počátku rozhovoru vymezil svou pozici jako odtrženost od dění ve školách obnovy venkova, protože ve škole nepůsobí od roku 2005 a další vývoj ŠOV nesleduje. Poslední skutečností, kterou reflektuje, je předání školy obnovy venkova, které hodnotí jako změnu původního záměru a činnosti.

Informátor se distancuje od aktivismu, s jakým byla ŠOV vedena ve svých začátcích. Z jeho promluvy je patrná rezignace na tento druh aktivit. Etapa školy obnovy venkova pro Michala Pospíšila skončila pravděpodobně spolu s ukončením činnosti starosty po volbách v roce 2002, tento aspekt však Michal Pospíšil vůbec nezmiňuje. Zmiňuje však nemoc a smrt Bohuslava Blažka, svého hlavního partnera v činnostech ŠOV. Nemoc neumožňovala Bohuslavu Blažkovi věnovat se se stejným nasazením práci ve škole obnovy venkova, Michal Pospíšil tedy zůstal ve vedení školy sám a jak uvádí, přestalo ho to bavit. Dnes již rozvíjí své činnosti jiným směrem.

„Já už se školami obnovy venkova nemám nic společného. Jediné, co mě s nimi spojuje, je to, že poté, co zemřel Bohuslav Blažek, tak figuruju jako jediný zakladatel na škole obnovy venkova v Libčevsi, což už teď není škola obnovy venkova v Libčevsi, ale má sídlo v Liběšicích a je někde úplně jinde. Ani už nevím, co přesně dělá, nemám tušení. Rozhodně nedělá to, co jsme původně mysleli, že by ty školy obnovy venkova mohly dělat.“

Svou činnost ve škole obnovy venkova vidí jako uzavřenou životní etapu, spojenou s činností v obecní samosprávě. Tuto etapu však vnímá jako obohacení vzácnými životními zkušenostmi a kontakty. Práci v územní samosprávě však vnímá jako náročnou na nové myšlenky a nápady, kterou je obtížné vykonávat delší dobu, tj. více než jedno volební období.

„Na tom venkově je to prostě tak, že buď to dělá někdo, kdo je trvale aktivní, jako pan Kovářik v Modré, a založí si na tom svůj byznys a nebo to chvíli táhnete a pak vás to přestane bavit, Blažek z toho vypad, jak onemocněl, takže pak nás to přestalo bavit a už jsme to nedělali ty kurzy.“

3.5.4.5 Jak ŠOV vidí venkov

Rezignace na ideály se projevuje i ve vymezení venkova. Michal Pospíšil se vyhrazuje proti představám o idylickém venkově, které promítají do venkovského prostoru někteří lidé z města, a interpretuje venkov jako místo, které „není pro chudý“, protože klade větší nároky na

mobilitu, do níž musí obyvatelé venkova investovat více peněz než v propojeném městě. Individuální doprava zároveň podle informátora dělá venkov dostupným, tzn. že tam mohou žít i lidé, kteří chtějí trvale pracovat ve městě. Venkov je interpretován jako volba životního stylu.

„Když se někdo ptá, co ten venkov a kdo ho nejvíc ovlivňuje, tak rostě ten, kdo tam žije. Ten, kdo tam vnese nějaký prvek, a je úplně jedno, odkad' přijde, a kdo je. Dneska se hodně lidí odstěhovalo na venkov z města. Takže ten venkov, to je věc volby: někdo bydlí ve městě, někdo na venkově.“

Strategií Školy obnovy venkova Libčeves bylo koncepční vzdělávání klíčových osob na venkově, kteří se měli uplatnit při samosprávách ve veřejné správě jako nositelé klíčových kompetencí pro rozvoj venkova. Škola za tímto účelem vytvořila základ, portfolio odborných lektorů, kteří zformovali think tank pro podporu konceptu obnovy venkova. Myšlenka venkovských kurátorů či manažerů pro venkov je ve společnosti stále aktuální, jak jsem uváděla v kapitole Iniciativy zaměřené na vzdělávání. Tento odkaz byl využit i následovníkem ŠOV Libčeves, Školou obnovy venkova Liběšice.

3.5.4.6 Škola obnovy venkova Liběšice – pojetí firmy

Noví představitelé školy obnovy venkova hodnotí převzatou organizaci jako „spící“ subjekt, který mezi lety 2002 – 2005 utlumil svou činnost a omezil ji na poradenství při tvorbě strategií mikroregionů a realizaci příležitostných projektů, což potvrzuje v rozhovoru i představitel původního projektu Michal Pospíšil.

Nové vedení školy obnovy venkova Liběšice je propojené s fungováním Regionální rozvojové agentury Ústeckého kraje na základě uzavřené mandátní smlouvy z roku 2006. Novou etapu vývoje společnosti prezentuje ŠOV od roku 2006.

„Činnost v roce 2006 lze charakterizovat jako ozdravení, aktivizace a dokončení stabilizačního procesu ve společnosti. Přestože více jak půl roku bylo nutné řešit účetní nesrovnalosti z minulých let, které významným způsobem ochromily činnost a akceschopnost společnosti, podařilo se stěžejní problémy v průběhu měsíce září vyřešit a společnost mohla zahájit svoji činnost v souladu se svým posláním. Činnost ŠOV v roce 2006 mohla být zajišťována díky významné materiální, technické a finanční podpoře Regionální rozvojové agentury Ústeckého kraje, a.s., a to v souladu s Mandátní smlouvou, která byla v roce 2006 mezi oběma organizacemi uzavřena.“ (Výroční zpráva za rok 2006, Školy obnovy venkova Liběšice, o.p.s.)

V roce 2007 bylo sídlo společnosti přesunuto do obce Liběšice v okrese Litoměřice, jejíž starostka měla zájem se ŠOV spolupracovat. Přestože je oficiální sídlo v Liběšicích, není tam vytvořeno žádné pracovní místo, provozní kancelář školy je umístěna v Mostě. Pracovní tým školy představují 2 zaměstnanci na plný úvazek, v případě potřeby je tento tým nárazově posílen o další spolupracovníky.

Kromě rozhovoru s Alenou Šnýdlovou, jednou ze dvou vedoucích projektu školy obnovy venkova, a Liborem Kudrnou, předsedou správní rady, jsem pro vypracování této studie čerpala z výročních zpráv společnosti z let 2006 – 2008, zakládací smlouvy obecně prospěšné společnosti Škola obnovy venkova, jejích stanov a zápisu z jednání správní a dozorčí rady z roku 2008.

Škola obnovy venkova Liběšice je popsána na základě analytických kategorií VYMEZENÍ TRHU A POZICE NA TRHU, REFLEXE FUNGOVÁNÍ a ZTOTOŽNĚNÍ SE S FIRMOU. Základní strategií, kterou ŠOV Liběšice přijala pro obnovu venkova, je nabídka profesionálních služeb aktérům venkovské politiky. Centrální kategorií je proto VYMEZENÍ TRHU A POZICE NA TRHU, protože je vyjádřením strategického přístupu ke škole obnovy venkova.

3.5.4.6.1 Vymezení trhu a pozice na trhu

Škola obnovy venkova Liběšice se profiluje jako komerční subjekt, který realizuje projekty pro různé aktéry venkovského života. Školy je tak dodavatelem odborných kompetencí do venkovského prostoru a její provoz zajišťují zakázky na realizaci konkrétních objednaných aktivit. Její provoz je tedy zprostředkovaně financován především z veřejných prostředků určených na podporu rozvoje venkova.

Záměrem školy obnovy venkova Liběšice je prosadit se v Ústeckém kraji, informátoři však zdůrazňují svou nevyhraněnost jak územní, tak v nabídce svých služeb. Jako firma se ŠOV snaží co nejvíce rozšířit svou působnost a dosáhnout co největší míry univerzálnosti v rámci tématu obnovy venkova.

Za překážku pro etablování se na trhu služeb pro obnovu venkova označují informátoři zaplněnost trhu. Přerušением své činnosti ŠOV podle interpretace informátorů ztratila kontakt s klíčovými hráči v regionu a přišla tak o potenciální klienty. Domnívám se, že na pozadí sdělení informátorů je přesvědčení, že škola mohla mít výsadní postavení na trhu, kdyby nepřerušila svou činnost v klíčové době vstupu do EU. Protože se tak však stalo, možní klienti si zajistili služby, které ŠOV dnes nabízí, jiným způsobem.

„To znamená, že vlastně my poskytujeme služby, které si dokážou obce anebo ti, kterým máme sloužit, už vyhledat někde jinde. To znamená vyvinuli si svoje vlastní mikroregiony se svým ústředím a podobně, prostě máme obrovský skluz.“

V době rozhovoru považují informátoři svou školu stále za etablovanou organizaci, která se pokouší obnovit ztracené kontakty, navázat novou spolupráci s partnery v regionu i mimo něj a zajistit si tak pevnou pozici na trhu obnovy venkova.

Ke spolupráci ŠOV oslovuje instituce, organizace a spolky aktivně působící ve venkovském prostoru. Spolupráci se snažila navázat i s dalšími školami obnovy venkova, avšak neúspěšně. Libor Kudrna jejich postoj popisuje jako odmítavý, možné důvody si vysvětluje jako konkurování si ve společné činnosti. Z pozice výzkumníka, který měl možnost hovořit se zástupci několika škol obnovy venkova, interpretují postoj ostatních ŠOV jako odmítnutí principu firmy, který ŠOV deklaruje. Ten je v rozporu s principem dobrovolnosti, na němž část škol vidí tento fenomén stát, či kterému se není možné na poli obnovy venkova vyhnout. ŠOV Liběšice je vnímána, pokud to vyjádřím metaforou, jako „měšťák na venkově“: není přímo angažovaná ve venkovském dění, ale chce jej ovlivňovat, což je do určité míry vnímáno ostatními školami jako nepatřičné.

Škola obnovy venkova tedy za své pravděpodobné partnery označuje spíše místní akční skupiny, s nimiž již spolupráci do určité míry navázala, a oslovuje další MAS nejen v Ústeckém kraji.

ŠOV Liběšice nabízí odbornou asistenci a servis při zpracování projektových žádostí do programů podpory venkova, poradenství při vyhledávání vhodných finančních zdrojů, od dotací po sponzory, organizaci různých setkání v podobě seminářů či konferencí nebo různé formy výměny zkušeností.

Jako příklad její činnosti uvádím organizaci interaktivní kurzu venkovských kurátorů, který se uskutečnil v Liběšicích od října 2008 do února 2009. Obec Liběšice byla příjemcem projektu z Programu rozvoje venkova a na základě výběrového řízení zadala realizaci projektu právě ŠOV Liběšice. Kurz se obsahovým zaměřením do jisté míry podobal někdejšímu vzdělávání kurátorů ŠOV Libčeves, nebyl v něm však akcentován duchovní rozměr venkova.

„Kurs byl zaměřen na tzv. kurátory venkova, tedy osoby se zájmem o rozvoj především své vesnice, v níž žijí, proto se také neorientoval na specifickou skupinu účastníků... Největší zájem byl zaznamenán z řad zástupců veřejné správy. Své zástupce v menšině však měly i neziskové organizace a fyzické osoby, které se aktivně zapojují do činnosti obcí nebo na venkově

působících organizací. Náročná obsahová náplň zahrnovala teoretický náhled do praktických stránek života na venkově ze všech možných úhlů pohledů. Výukové bloky doplňovali sami účastníci zejména prostřednictvím tematických dialogů zahrnujících pojmenování společných problémů a praktických návrhů na jejich řešení včetně výměny již získaných zkušeností. Řešeny byly především otázky spojené s územním plánováním, vzhled a urbanismus venkovských sídel, dotčena byla ekonomická role venkova, pojednávalo se o národních i evropských dotačních titulech, řízení projektů, prakticky probíhalo zpracování projektových záměrů.“ (Výroční zpráva za rok 2008, ŠOV Liběšice o.p.s.)

3.5.4.6.2 *Reflexe fungování*

Ve fázi prosazování se na trhu bylo informátory za nejdůležitější krok považováno vyvinutí strategie, jak na svou činnost upozornit a zajistit si trvalé místo na poli obnovy venkova. ŠOV oslovuje potenciální klienty nabídkou poradenství, které je zpočátku neplacené, a pokud se ukáže jako prospěšné oběma stranám, může se z něj rozvinout déletrvající spolupráce.

„... takhle se snažíme jakoby vejít do povědomí a samozřejmě, když je navázán ten kontakt, tak očekáváme, že se rozpoutá nějaká vzájemná spolupráce, která dejme tomu může být i později placená. Důležité je prostě, aby o nás věděli.“

Principy, na nichž stojí fungování školy obnovy venkova Liběšice, jsou informátory definovány jako:

- profesionální přístup
- zásobník lektorů pro vzdělávací akce
- spolupráce s nejrůznějšími aktéry venkovského života.

Koncept profesionality vlastní ŠOV je informátory vnímán jako dobře nastavený, ale dosud nedostatečně oceněný venkovskými aktéry a především nedostatečně podporovaný politickými představiteli, kteří nastavují pravidla poskytování veřejné podpory a určují, kdo je oprávněným žadatelem v dotacích a grantech. Nedostatečnou politickou podporu vidí informátoři jako ohrožení existence škol obnovy venkova.

„Nebude-li zájem zvnějšku, tak to prostě nebude, tak školy obnovy venkova prostě fungovat nebudou a jestli budou fungovat, tak budou jakýmsi takovým dobrovolnickým sdružením, který bude připravovat pálení čarodějnic někde na návsi. Asi tak. Ale prostě v současné chvíli škola obnovy venkova nemá žádnou politickou moc.“

Zároveň informátoři vyzdvihují problém spojený se způsobem financování škol obnovy venkova. Prostředky na činnost jsou nejčastěji získávány z dotací a grantů, v současné době nejvíce z prostředků Evropského společenství, jejichž čerpání bude v roce 2013 omezeno. Alena Šnýdlová v tom spatřuje velký problém a naznačuje, jak obtížně se plánuje využití potenciálu organizace postavené na projektové činnosti.

„... na místě je lehká obava z toho, že jakmile skončí dotační tituly někde v roce 2013, tak to bude prostě boj o život, zejména tam, kde teda ten kraj se za šovku působící v jeho regionu nepostaví a nějakým způsobem ji finančně nepodpoří, protože šovky jako takové v podstatě nemají, alespoň podle mého úhlu pohledu, šanci sáhnout si na služby výdělečný, který v tuhle chvíli třeba zaštiťují nebo dělají státní organizace nebo státní správa, takže de fakto my nemáme možnost vymyslet parketu, kterou bysme mohli do budoucna opatřovat.“

Libora Kudrnu vede zhodnocení situace na trhu obnovy venkova k závěru, že ve společnosti není o fungování instituce školy obnovy venkova zájem.

„V současné chvíli, mluvím zase jenom za nás, za naši zkušenost, není společenská poptávka po službách školy obnovy venkova.“

Skepsis informátorů k možnostem rozvoje školy obnovy venkova vychází částečně z analýzy aktuální situace v regionální politice, z části je ovlivněna momentální nevytížeností ŠOV Liběšice, kdy organizace ukončila jeden projekt a aktuálně neměla žádnou zakázku. To může být činitelem ovlivňujícím jejich aktuální postoj k reflexi fungování školy.

Uvedené problémy se týkaly všech škol obnovy venkova. Vedle nich zmiňují informátoři několik specifických problémů „své“ školy. Celkově definují několik faktorů znevýhodňujících ŠOV Liběšice mezi ostatními školami obnovy venkova. Je to samostatné postavení organizace bez napojení na obecní úřad, které neumožňuje zajištění každodenního provozu administrativními pracovníky obce, za další „faktor nevýhody“ je vnímáno přerušení činnosti před převzetím ŠOV, které vedlo ke ztrátě důležitých kontaktů, a jako nevýhodné označují informátoři i působení v Ústeckém kraji, kde není velký zájem o aktivity rozvoje venkova.

Přes vyjádřenou skepsi k rozvoji činnosti školy obnovy venkova jsou jednotlivé aktivity hodnoceny informátory jako úspěšné a jako pozitivní si vykládají i zpětnou vazbu účastníků pořádaných akcí.

Princip škol obnovy venkova vyjadřují informátoři na závěr rozhovoru a formulují v něm nutnost dvojí podpory školy obnovy venkova, jednak zezdola, z občanské iniciativy, která funguje částečně, a zároveň podpory shora, kterou necítí.

„Důležité je, aby prostě za školou obnovy venkova stáli klíčoví lidé, dokázali školu obnovy venkova podpořit, propagovat a za těmito klíčovými lidmi musí stát občanská iniciativa. To je jeden pramen činnosti školy obnovy venkova a druhý pramen je potom ta podpora svrchu, to znamená z těch z té centrální úrovně... Ti klíčoví lidé, to jsou právě Ti starostové, Ti kteří dokáží jakoby přetransformovat ten požadavek těch lidí a škola obnovy venkova se postará o to, co oni chtějí, ať už je to, to pálení čarodějnic nebo nějaký kurz vyšívání, to už je jedno. A v našem případě tenhle druhý zdroj funguje, ale ne příliš dobře a teď bychom rádi přivítali ještě ten druhý zdroj. Té podpory, jakousi společenskou pobídku.“

3.5.4.6.3 Ztotožnění se s „firmou“

Tato kapitola je podstatná pro interpretaci vyjádřených postojů informátorů k fungování školy obnovy venkova a jejich náhledů na téma obnovy venkova.

Postoje a názory vyjádřené informátory v rozhovoru nepochybně vycházejí ze zkušenosti práce ve škole obnovy venkova, ale současně také z jejich osobního zázemí, motivace k práci a ztotožnění se s cíli obnovy venkova. Oba informátoři pracují v Mostě, kde má ŠOV kancelář. Ani jeden z informátorů se ve své předchozí činnosti tématy venkovy nezabýval. Alena Šnýdlová pracovala dříve v podnikatelské sféře, Libor Kudrna je zaměstnancem Regionální rozvojové agentury Ústeckého kraje³⁷, kde se zabývá projektovou činností. Libor Kudrna je předsedou správní rady školy obnovy venkova od října roku 2007. Alena Šnýdlová je zaměstnancem ŠOV od července 2008.

Oba informátoři se v tématu nejprve museli zorientovat a nalézt se v něm. Svou motivaci pro práci ve škole obnovy venkova nemají oba informátoři zcela vyjasněnou, protože je jimi vnímána čistě jako práce. Téma venkova jim nebylo nijak zvlášť blízké a práci v tomto oboru nevyhledávali, spíše ji dostali přidělenou jako pracovní náplň. Spíše než motivaci proto vyjadřují právě „nacházení se v tématu“. Libor Kudrna osvětluje svůj přístup k práci ve škole obnovy venkova na obecné úrovni, jako zdroj poznání.

³⁷ Regionální rozvojová agentura je organizace, která chce svou činností napomáhat rozvoji standardního podnikatelského prostředí a s níž je ŠOV Liběšice organizačně propojena..

„No, tak já jsem zaměřenej velice pragmaticky a pesimisticky. Takže mě jste tou otázkou zaskočila, prostě já nevim, jestli mám vůbec nějaké, jakékoli ambice, protože ve většině případů mám prostě pocit, že je to marný boj, ale když jste se mě zeptala na můj osobní zájem pracovat ve škole obnovy venkova, tak je to zejména protože to beru jako zdroj poznání. Mám pocit, že se dozvídám o spoustě věcí úplně jiným způsobem než jste třeba zvyklá ze školy. Je to zajímavý vidět přirozenou inteligenci lidí, která se nezabývá tím, že by se prostě choulila nebo si dávala nějakou masku image, prostě je to skutečně prakticky využitá informace a prakticky se předává.“

Alena Šnýdlová nachází obohacení z působení ve škole obnovy venkova v práci s venkovskými obyvateli, především starosty.

„A to, co mě na tom zajímá, je právě práce s těma lidma a to, co vyvolává takovej obdiv je to, že zpravidla jak na postech těch starostů a představitelů těchhle organizací, který jsou dle mého názoru ze strany státu lehce opomíjené, je to, že oni se tím nenechají otrávit. Oni si prostě bojují za to svoje, jako v nějakým vyhrazeným teritoriu a musím říct, že při tom prokazují asi nejenom trpělivost a houževnatost, ale i jsou to osoby, který prostě oplývají řadou znalostí, vědomostí, zkušeností, což je z toho mého úhlu pohledu prostě u jiných lidí nepřítomno. Oni jsou prostě osobnostmi silnými a jejich přímočarost v některých chvílích je mi strašně blízka. Takže, já bych řekla, že pro mě jsou největší motivací právě ty osobnosti.“

Na základě vymezení osobní pozice informátorů má smysl interpretovat i jejich představu o venkovu a obnově venkova.

Obnova venkova je informátory chápána na základě významu slova „obnova“ jako obnova funkcí, které plnil rurální venkov, a přenesení ekonomicky výdělečného života zpět do venkovských obcí. Obnova je ztotožněna s rozvojem, informátoři mezi těmito pojmy nevidí významový rozdíl. Jako základ pro ni je pojmenována motivace obyvatel žít na venkově, která může být podpořena občanskou vybaveností venkovských sídel.

Při vymezení samotného venkova se Libor Kudrna přidržuje negativního vymezení, tj. jaký by venkov neměl být.

„Neměl by být takový, jaký je teď, to znamená, že se posuzuje funkce venkova jako kus urbánního prostoru, kde se vytváří, jakýsi, takový ty řady těch hrozných domečků, kde každý ze střední vrstvy si zahypotékuje na příštích dvacet let svého života a myslí si, že provozuje zemědělství když si tam nasadí mrkev a jezdí se sekačkou po dvorku. No, to je pro mě prostě příšerná vize venkova, ke který je přístupováno. Jo, prostě tady, jako funkce bydlení na venkově

vždycky byla, ale aby venkov se stal monofunkční prostě jakýmsi sídlem to je prostě pro mě přílišná vize, jo na vesnici se musí především pracovat musí tam být pracovní místa.“

Škola obnovy venkova Liběšice převzala již existující organizaci, Školu obnovy venkova Libčeves, a její koncept uzpůsobila podle představ o profesionální organizaci, která bude schopným partnerem klíčovým aktérům venkova. „Profesionalita“ je zajištěna dvěma stálými zaměstnanci, současně je také vystavěna na osobní neangažovanosti v zájmech venkovských aktérů. Tento přístup je dosud v tématu venkova nový a nezažitý, proto u potenciálních partnerů, např. dalších škol obnovy venkova, vzbuzuje nedůvěru, žít se na realizaci činností vedoucích k obnově venkova je vnímáno jako nepatřičné. Cíl ŠOV Liběšice stát se fungující firmou není informatory vnímán jako naplněný a jeho dosažení vidí jako ohrožené řadou faktorů působících proti rozvoji organizace. Přesto Škola obnovy venkova existuje v tomto modu již čtyři roky a její hospodaření nebylo ve výročních zprávách vyhodnoceno jako ztrátové.

4 Závěr

Koncept školy obnovy venkova vytýčený v teoretické části práce se potvrdil u všech zkoumaných ŠOV a má tuto podobu: škola obnovy venkova je instituce, jež funguje ve spojitosti s venkovskou obcí, vysvětluje potřebu obnovy venkova a vzdělává především obecní zastupitele a úředníky na seminářích, na nichž se mohou setkat s odborníky na klíčová témata venkova.

Na základě provedeného empirického výzkumu jsem popsala čtyři pojetí školy obnovy venkova, která představují čtyři možné strategie, jež ŠOV přijaly pro obnovu venkova. Škola obnovy křivoklátského venkova (dále ŠOVK) postavila svou strategii na budování občanské společnosti, Škola obnovy venkova Podblanicka (dále ŠOVP) na využití nadšení mládeže, Středočeská škola obnovy venkova (dále ŠOVS) zvolila strategii síťování starostů, výměny zkušeností a prezentaci příkladů dobré praxe. Původní strategií poslední ŠOV, Školy obnovy venkova Libčeves, bylo koncepční vzdělávání o venkovu, po předání organizace se novou strategií školy, přejmenované na ŠOV Liběšice (společně dále ŠOVL), stala strategie profesionalizace služeb do podoby firmy.

Ač srovnávané školy vznikly odlišnými způsoby, je zajímavé, že prodělaly svým způsobem podobný vývoj.

Vznik ŠOV: všechny ŠOV cítí potřebu demokratické občanské společnosti utvářené zdola, všechny však zároveň cítí potřebu aktivizace venkovského společenství zevně, „shora“. Ve dvou případech (ŠOVK a ŠOVS) plně a v jednom (ŠOVL) částečně je iniciátorem politik, ve čtvrtém (ŠOVP) iniciátor do aktivní municipální politiky v následující životní etapě vstoupí; vznik ŠOV iniciuje ve všech případech vysokoškolsky vzdělaný člověk („intelektuál“; ŠOVK, ŠOVP, ŠOVS, nebo dokonce minispolečenství vzdělaných lidí, jež všechny tématika venkova z různých důvodů přitahuje [ŠOVL]). Jednání všech iniciátorů je vedeno potřebou koncepčního přístupu k venkovu.

Náplň a provoz ŠOV: ve všech případech hledají iniciátoři formu společenství a její kořeny (mělo by jít o „obnovu“). V případě ŠOVK jde o sounáležitost jednak místní (známe se, důvěřujeme si, nejsme anonymní), jednak funkční (veřejné zájmy by měly být skutečně společnými zájmy, prostor soukromého a prostor veřejný by se měly prolínat). Zatímco „fyzická“ struktura je na venkově (Křivoklátsku; jsou pomínuty satelitní vsi a venkov pozměněný předměstskou zástavbou) zachována, vlastní aktivizaci lze zajistit jen restaurací tradičních kulturních a mravních hodnot.

Samozřejmost tradičních hodnot může být zachována a vzkříšena návratem k tradičnímu vícegeneračnímu bydlení a soužití. Restaurace pozitivního lze dosáhnout „shora dolů“: zhodnocení a ocenění venkova či přehodnocení osobních priorit na základě (nevyřčené) celospolečenské nebo dokonce globální krize může u mladých aktivních lidí vést ke změně životního stylu, která pak spolu s explicitním angažmá nejaktivnějších jedinců může vést k proměně celého společenství. (ŠOVP)

ŠOVL ve své původní podobě dokonce předpokládá zachovanou rozdílnost venkovského a městského prostoru a jejich společenstev (částečně nespecifikovaně, částečně vysloveno a obsaženo v myšlení a publikační činnosti Bohuslava Blažka) a předpokládá, že ve vzájemném dialogu může být zdroj vzájemného, nikoli jen jednostranného obohacení. Oboustranný, byť asymetrický dialog je motorem školy. Podobně ŠOVS chápe ŠOV jako v zásadě nehierarchickou síťovou strukturu, v níž je výměna zkušeností a příkladů dobré praxe srovnatelně důležitá jako „školení“ (a i ono je do značné míry jen opakovaně akumulovanou kolektivní zkušeností).

Všechny ŠOV proto zákonitě a víceméně jako samozřejmost oceňují a částečně provozují nebo učí komunitní plánování. Méně již řeší v konceptuální rovině teoretičtější a obtížněji uchopitelné problémy, jakými je spolupráce a vyvažování místního a celospolečenského zájmu, laicity, „amatérismu“ a místní nezaměnitelné zkušenosti na jedné a odborného pohledu včetně „odbornictví“ a tunelového vidění na straně druhé. Všechny však v různé míře znají nebo i praktikují strategické plánování.

Velmi silným a spojujícím prvkem, byť v několika podobách, je pro všechny ŠOV spontánní důraz na *vzájemnost*: města a venkova, veřejného a soukromého, starých a mladých, „zkušených nevzdělaných“ (místních politiků) a nezkušených studentů. Důležité je, že většinou skutečně nejde o jednostrannou solidaritu, ale o vzájemné obohacení.

V oblasti praxe panuje výrazná míra shody. Vztah město – venkov je v ekonomické a sociální rovině pociťován jako nespravedlivě asymetrický nikoli jen v přerozdělování, ale především v rovnosti příležitostí. Zásadní je nejen rozpočtové určení daní, ale i (ne)přirozená asymetrie plnění stejných povinností s potřebou obdobně širokého spektra znalostí a dovedností s nesrovnatelně kvalitativně i kvantitativně menším lidským kapitálem. Tato asymetrie způsobuje závislost venkova na městu jako centru rozhodovacích pravomocí a politické vůle. Nedostatečná podpora venkova k „osamostatnění se“ od závislosti na podpoře „zvenku“ (kraj, stát, Evropská unie) je pociťována jako umělé udržování venkova ve stavu žadatele čekajícího na rozhodnutí „mocných“, tj. představitelů celostátní politiky. Při trvajícím

nedostatku politické vůle venkov nelze na základě dotačních a grantových programů obnovit. Tento problém se odráží v dynamice ŠOV, jejich vývoj je proto víceméně zákonitý: buď (dočasná) hibernace (první fáze ŠOVL, ŠOVP) nebo profesionalizace ve firemním smyslu, která se neobejde bez podpory z vnějších zdrojů (všechny ŠOV).

Ve výpovědích všech informátorů lze kromě reflexe vzniku, provozu a fungování, která tvoří dimenzi významů **Jak ŠOV vidí sebe**, rozlišit další dvě podobné dimenze: **Jak ŠOV vidí venkov** a **Osobní hodnoty představitelů ŠOV**.

Jak ŠOV vidí venkov: Venkov je tématem, místem působnosti a příjemcem aktivit ŠOV. Každá ŠOV si vytvořila určitou pracovní definici venkova, od níž odvozuje vlastní činnost. Tato definice je promítnuta v cílech a poslání ŠOV.

Srovnáme-li všechny výpovědi souhrnně s teoretickým vymezením pojmu, jak jsem jej pracovně vytvořila v teoretické části práce, jsou nápadné dvě odlišnosti. Všechny ŠOV zdůrazňují rozdílnost venkova a města a proti městu se vymezují. Všechny však kladou výrazný důraz v popisu venkova³⁸ obecně na socioekonomickou strukturu nebo dokonce na politické a správní uspořádání. Méně jsou zdůrazňovány prostorové, fyzické odlišnosti (sídelní struktura; bydlení) a překvapivě nejméně environmentální nebo ekologická rovina (venkov jako prostor převládajících alespoň částečně zachovaných ekosystémů a přírodních procesů). Je otázka, jaký obraz venkova by vyvstal při výslovném zaměření na tyto základy rozdílu město – venkov, ale i při prvotním zaměření na téma ŠOV jednoznačně převládá pojetí venkova jako spontánně vzniklého společenského produktu nebo dokonce konstruktů, akcent na ekologickou rovinu je výrazně zastoupen pouze u první fáze ŠOVL skrze myšlenky Bohuslava Blažka. Důraz na sociální rovinu částečně vyplývá z logiky zaměření ŠOV na vzdělávání klíčových osob v kompetencích „správců venkova“. Zkreslení způsobené cílovou skupinou obecních úředníků a zastupitelů, kteří se ve své práci obrací především ke společenství občanů, vede k dominantnímu socioekonomickému pojetí venkova a vysvětluje možné potlačení jiných aspektů v interpretaci venkova.

Venkovské společenství je chápáno jako specifické. Specifika se utvářela na principu vzájemnosti, společného vícegeneračního bydlení (ŠOVP, částečně ŠOVK), malého rozměru sídla, kde vládne mocnější sociální kontrola vyžadující dodržování určitého kodexu chování (ŠOVK). Do interpretace venkova jsou zahrnuty taktéž silné stránky venkova v podobě snadnějšího přístupu

³⁸ Struktura vztahu venkova a města je definována podle schématu: nespravedlnost – současný stav; rozdílnost – historický vývoj; prostředky obnovy – pomoc města (dotace, fondy) nebo náprava nespravedlnosti (daně).

k rozhodování (ŠOVP, ŠOVK, částečně ŠOVS). Všechny ŠOV se vyhrávají proti nežádoucím trendům, které vnášejí na venkov cizorodé prvky předměstského a městského původu a chápou venkovská sídla jako monofunkční. Vyslovují se pro zachování multifunkčnosti venkovských sídel. Základní podmínka pro obnovu vesnice a rozvoj venkova je definována jako udržení obyvatel v obci skrze nabídku pracovních příležitostí (ŠOVL, ŠOVP).

Osobní hodnoty představitelů ŠOV: Iniciativy vedoucí k založení ŠOV vzešly z aktivních představitelů samosprávy či již existujících sdružení tematicky se zabývajících venkovem. Zakladatelé měli každý vlastní představu o tom, čeho chtějí skrze ŠOV dosáhnout, formovali proto svou ŠOV odpovídajícím způsobem. Významy, hodnoty a normativní koncepty, které si zakladatel (vedoucí osobnost) ztotožňuje s venkovem, jsou tedy pro ŠOV určující, z nich vychází strategie přijatá pro obnovu venkova. Všechny ŠOV spojují svou představu venkova s tradičním rurálním venkovem, tyto hodnoty jsou relativizovány pouze představitelem původní ŠOVL. Přestože představitelé ŠOV pocházejí z odlišného zázemí, je jim společná „odpovědnost za venkov“ (ŠOVK, ŠOVP, ŠOVS). Role „správce venkova“ je vymezena těmi ŠOV, jejichž představitelé byli či jsou aktivnímu politiku, ŠOV je pak chápána jako prostředek k naplňování cílů. Osobní hodnoty jsou reflektovány jednak vědomě jako základ vize ŠOV (ŠOVP, ŠOVK), jednak jsou interpretovány jako hodnoty obecné, zakotvené v teoretických konceptech a strategických dokumentech (nástupnická ŠOVL).

Analýza čtyř škol obnovy venkova ukázala, že školy obnovy venkova reprezentují širší spektrum funkcí než pouze zprostředkování vzdělání. To je klíčovou, nikoli však jedinou funkcí ŠOV. ŠOV jsou často součástí širě zaměřené instituce, kde je vzdělávání chápáno jako podpůrná funkce umožňující rozvoj ostatních dimenzí: u obcí napomáhá rozvoji kompetencí obecních zastupitelů a úředníků, u neziskové organizace či firmy logicky doplňuje nabídku služeb. Tento způsob organizace, kdy ŠOV je jednou z aktivit širšího celku, zároveň usnadňuje provoz ŠOV a činí jej udržitelnější.

Fenomén škol obnovy venkova prošel největším rozvojem v průběhu devadesátých let 20. století, kdy byl zvláště významný pro budování kompetencí představitelů venkovské samosprávy, od té doby je činnost škol obnovy venkova na ústupu. Potřeba vzdělávání aktérů venkovské politiky je stále aktuální, pro její uspokojení je však nabízeno mnohem více možností než v době vzniku ŠOV, v současnosti jsou ŠOV vnímány jako do velké míry zastupitelné jinými subjekty působícími v regionální politice.

Z provedených případových studií vyplývá **několik obecných závěrů pro praxi škol obnovy venkova**. Subjektů nabízejících vzdělávání v projektové činnosti a strategickém plánování je mnoho, nicméně poměrně málo komerčních firem je zaměřeno na venkov, toto specifikum stále náleží školám obnovy venkova, popř. uskupením s podobným zaměřením, které byly popsány v teoretické části práce. Činnost škol obnovy venkova je tak stále aktuální, protože starostové, k nimž v určité době patřili informátoři všech škol obnovy venkova³⁹, stále cítí nedostatek kvalitních praktických informací v odpověď na otázky, které vznikají spolu s novými předpisy a povinnostmi samosprávných celků.

Ukázala se potřeba nově uchopit formální podobu a organizaci škol obnovy venkova, protože současný provoz zajišťovaný na základě dotační politiky není dlouhodobě udržitelný, především s omezením čerpání prostředků z Evropského sociálního fondu v roce 2013.

Jak vyplývá z výzkumu, venkov se potýká s nedostatkem zkušených lidí schopných vykonávat finančně-administrativní výkony, které jsou pro fungování obecních úřadů zásadní. Vzniká tak potřeba tuto kompetenci budovat, což je jedním z dlouhodobých cílů škol obnovy venkova. Vzdělat dostatečný počet obyvatel venkova v této kompetenci však vyžaduje dlouhodobou práci a lidé s tímto vzděláním často využívají příležitosti najít si lépe placenou práci ve městě, což vede k trvalé poptávce po finančně a administrativně kompetentních osobách na venkově.

Pokud by tuto myšlenku přejaly školy obnovy venkova, mohly by nabízet zajištění finančně-administrativního servisu obcím. Nedostatečná personální kapacita škol obnovy venkova by sice neumožnila poskytnutí této služby přímo pracovníky ŠOV, mohly by však zajišťovat tento servis zprostředkovatelsky, na základě portfolia externích pracovníků.

³⁹ V případě Školy obnovy venkova Libčevy to byl pouze představitel původní školy, Michal Pospíšil, nikoli představitel ŠOV Libčevy.

Seznam použité literatury

Samostatné publikace

Antikomplex a kolektiv autorů (2006). *Zmizelé sudety*. Domažlice: Pro občanské sdružení Antikomplex vydalo Nakladatelství Českého lesa. ISBN 978-80-86125-21-3

Baše, Miroslav (2006). *Sídla a stavby na venkově*. Praha: Česká technika – nakladatelství ČVUT. ISBN 80-01-03390-2.

Binek, Jan a kol. (2007). *Venkovský prostor a jeho oživení*. Brno: Georegetown. ISBN 80-251-19-5

Blažek, Bohuslav (1997). *Problémy a výhledy českého venkova*. Libčeves: Škola obnovy venkova; Praha: EcoTerra. ISBN 80-238-2109-1.

Blažek, Bohuslav (2004). *Venkovy: Anamnéza, diagnóza, terapie*. Praha: ERA. ISBN 80-86517-90-X.

Bryman Alan (2008). *Social Research Methods*. Oxford: Oxford University Press. ISBN 978-0-19-920295-9.

Forman, Richard T. T.; Godron, Michel (1993). *Krajinná ekologie*. Praha: Academia: Ministerstvo životního prostředí České republiky. ISBN 80-200-0464-5.

Galvasová, Iva a kol. (2007). *Spolupráce obcí jako faktor rozvoje*. (Cit. 16. 5. 2010). Brno: Georgetown. ISBN 978-80-86251-20-2.

Hudečková, Helena; Lošťák, Michal; Ševčíková, Adéla (2008). *Regionalistika, regionální rozvoj a rozvoj venkova*. Praha: Česká zemědělská univerzita, Provozně ekonomická fakulta. ISBN 80-213-1413-3.

Kučera, Jaroslav (1992). *Odsun nebo vyhnání? Sudetští Němci v Československu v letech 1945 – 1946*. Jinočany: H & H. ISBN 80-85467-32-1.

Lapka, Miloslav; Cudlínová, Eva (2008). *Úvod do krajinné ekologie pro rozvoj venkova*. České Budějovice: Jihočeská univerzita. ISBN 978-80-7394-077-5.

Lapka, Miloslav; Gottlieb, Miroslav (2000). *Rolník a krajina: kapitoly ze života soukromých rolníků*. Praha : Sociologické nakladatelství. ISBN 80-85850-83-4.

Majerová, Věra; Herová, Irena a kol. (2009). *Český venkov 2008. Proměny venkova*. Praha: Česká zemědělská univerzita, Provozně ekonomická fakulta. ISBN 978-80-213-1911-0.

Marková, Hana (2000). *Finance obcí, měst a krajů*. Praha: Orac. ISBN 80-86199-23-1.

Miovský, Michal (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-1362-5.

Ortová, Jitka (1999). *Kapitoly z kulturní ekologie*. Praha: Karolinum. ISBN 80-7184-872-7.

Semotanová, Eva a kol. (2007). *Česko, Ottův historický atlas*. Praha: Ottovo nakladatelství. ISBN 978-80-7360-577-3.

Sýkora, Jaroslav (1998). *Venkovský prostor. 1. díl, Historický vývoj vesnice a krajiny*. Praha: Vydavatelství ČVUT. ISBN 80-01-01826-1.

Štenclová, Šárka (2005). *Obnova venkovského prostoru*. Praha: Česká zemědělská univerzita, Fakulta lesnická a environmentální, Katedra staveb. ISBN 80-213-1277-7.

Švaříček, Roman; Šedřová Klára a kol. (2007). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-313-0.

Velký sociologický slovník (1996). Praha: Karolinum. ISBN 80-7184-164-1.

Vyhnání Čechů z pohraničí 1938, Vzpomínky (1998). Praha: Ústav mezinárodních vztahů: Kruh občanů České republiky vyhnaných v roce 1938 z pohraničí. ISBN 80-85864-16-9.

Yin, Robert K. (2003). *Case study research. Design and methods*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications. ISBN 0-7619-2553-8.

Texty ve sbornících

Baše, Miroslav (2002). Budoucnost našeho venkova. In Bohuslav Blažek; Pavel Hlavatý; Michal Pospíšil (eds.). *Dialog o budoucnosti venkova*. Sborník z konference ve Škole obnovy venkova v Libčevsi 10. července 2002. Libčeves: Škola obnovy venkova v Libčevsi.

Dejmal, Ivan (2000). „Co s evropskou kulturní krajinou na konci dvacátého století?“ In Koletiv autorů. *Kulturní krajina – aneb proč ji chránit? Téma pro 21. století*. Praha: Ministerstvo životního prostředí, 13 - 16, ISBN 80-7212134-0.

Marada, Miroslav; Květoň, Viktor (2006): „Význam dopravní obslužnosti v rozvoji venkovských oblastí“. In Věra Majerová (ed.). *Venkov je náš svět: sborník abstraktů z mezinárodní vědecké konference: Český Krumlov 1.-3.3.2006*, Praha: Česká zemědělská univerzita, 422–431, ISBN 80-213-1539-3.

Netolický, Martin (2008). „Má kritérium rozlohy obce opodstatnění pro přerozdělení sdílených daní?“ In Radovan Dávid et al. (eds.). *Cofola 2008 Conference - key points and ideas: [shrnutí nosných témat z konference Cofola 2008 pořádané na PrF MU 13.-14.5.2008 / eds Radovan Dávid ... et al.]*. Brno: Masarykova univerzita, 506-511, ISBN 978-80-210-4630-6.

Pernes, Jiří (2008). „Politické a sociální předpoklady kolektivizace zemědělství v Československu.“ In Petr Blažek; Michal Kubálek (eds.). *Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a střeoevropské souvislosti*. Praha: Dokořán, Česká zemědělské univerzita, 77–87. ISBN 978-80_7363-226-7.

Pithart, Petr (2007). „Venkov spojuje, nejen produkuje.“ In Jiří Stejskal (ed.). *Patnáct let obnovy venkova*. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj: Spolek pro obnovu venkova, 5, ISBN 978-80-239-9633-3.

Rychlík, Jan. 2008. „Kolektivizace ve střední a východní Evropě“. In Petr Blažek; Michal Kubálek (eds.). *Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a střeoevropské souvislosti*. Praha: Dokořán, Česká zemědělské univerzita, 13–29. ISBN 978-80_7363-226-7.

Články v časopisech

Chenail, Roland J. (1998). „Jak srovnat kvalitativní výzkum do latě?“ *Biograf* (15-16): 29-37.

Haupt, Christiane. „Geodäsie“. *Faszination Forschung* 2008 (3): 64 – 70.

Ouředníček, Martin. (2003). „Suburbanizace Prahy“. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 39 (2): 235–253.

Racek, Ludvík (1998). „Škola není školení, rozhovor s Ing. Michalem Pospíšilem.“ *Veřejná správa* 1998 (46): 23–24.

Elektronické zdroje

Desatero pro kraje [online]. (Cit. 17. 6. 2010). Dostupné z: <<http://www.spov.org/o-spolku/dokumenty/default.aspx>>

Dohoda o součinnosti Spolku pro obnovu venkova České republiky a Ministerstva životního prostředí České republiky ze dne 23. března 2005. [online]. Cit. 18. 6. 2010). Dostupné z: <<http://www.spov.org/dohoda-o-soucinnosti-spolku-pro-obnovu-venkova-ceske-republiky-a-ministerstva-zivotniho-prostredi-ceske-republiky-ze-dne-23-brezna-2005.aspx>>.

Gazdík, Petr. „Rozpočtové určení daní – RUD“ [online]. *Blog.aktuálně.cz* (Cit. 12. 2. 2010). Dostupné z <<http://blog.aktualne.centrum.cz/blogy/petr-gazdik.php?itemid=8910>>.

Kruml, Jan (1998). „Obnova venkova je věcí všech obyvatel“ [online]. (cit. 13. 4. 2010). Dostupné z: <<http://www.kdu.cz/default.asp?page=311&idr=134&IDCl=1373>>.

LEADER+. [online], [Cit. 21.4. 2010] Dostupné z: <http://www.leaderplus.cz/cz/article.asp?article_id=6&lang_id=1>

Majerová, Věra; Majer, Emerich (2007). *Empirický výzkum v sociologii venkova a zemědělství* (studijní text). [online]. [Cit. 19.2. 2009] Dostupné z: <http://www.strediskoczuhk.cz/doc/empiricky_vyzkum_2007.pdf>.

Ministerstvo pro místní rozvoj ČR (1998). *Novela Programu obnovy venkova z 11. listopadu 1998, přijatá na základě usnesení vlády č. 730/1998* [online]. [Cit. 20.4. 2010]. Dostupné z: <http://www.venkov.cz/venkov/program-obnovy-venkova.html>.

Národní strategický plán rozvoje venkova [online]. 2006. (Cit. 8.7. 2010) Dostupné z: <http://eagri.cz/public/eagri/file/26839/Narodni_strategicky_plan_rozvoje_venkova.pdf>.

Perlín, Radim (2008). *Venkov, typologie venkovského prostoru* [online]. [Cit. 20.3. 2010] Dostupné z: <aplikace.mvcr.cz/archiv2008/odbor/reforma/perlin.pdf>.

Perlín, Radim (2009). „Vymezení venkovských obcí v Česku.“ *Obec a finance* 14 (2): 38-42. [online]. Dostupné z <<http://denik.obce.cz/go/clanek.asp?id=6384068>>.

Seale, C. (2002). „Kvalita kvalitativního výzkumu“ [online]. (Cit. 9. 11. 2008) *Biograf*, 27, 30 odst. Dostupné z: <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=2701>.

Stanovy Spolku pro obnovu venkova [online], [Cit. 13.8. 2010] Dostupné z: <http://www.spov.org/stanovy-spolku-pro-obnovu-venkova.aspx?pos=15>.

Škola obnovy venkova Liběšice (2008). Výroční zpráva za rok 2008, Škola obnovy venkova Liběšice o.p.s. Dostupné z: <http://sov-libesice.wms.cz/vyrocní_zpravy.html>.

Trypesová, Petra (2004). Chalupářská subkultura v Albrechticích v Jizerských horách [online]. Internetová verze Sborníku AMV 2/2004. Dostupné z: <www.abscr.cz/data/pdf/sbornik/sbornik2-2004/petra_trypesova.pdf>.

Ústav systémové biologie a ekologie Akademie věd ČR (2010). „Amenitní“ migrace jako nová forma specifické globální migrace obyvatel. Její vliv na socioekonomický rozvoj rurálních oblastí České republiky (2007-2010)“ [online]. *Výzkumný projekt GA403/07/0714*. (Cit. 12. 5. 2010) Dostupné z: <http://www.isvav.cz/h09/resultDetail.do?rowId=RIV%2F67179843%3A_____%2F08%3A00315661!RIV09-GA0-67179843>.

Zásady pro poskytování účelových dotací z rozpočtové kapitoly Ministerstva pro místní rozvoj v rámci podprogramu Podpora obnovy venkova [online]. (cit. 23. 4. 2010) Dostupné z: www.mmr.cz/Uploads/Regionalni-politika/Zasady-POV-2006.

Neformalizované zdroje

Kroupa, Tomáš; Ledvinka, Tomáš (2001). „Pomoz si a bude ti pomoženo“. In: *Neziskové organizace šestkrát jinak. Sborník případových studií*. Praha: Open Society Fund.

Liberdová, Jana (2006). *Školy obnovy venkova a venkovské komunitní školy*. Nepublikovaný text.

Občanské sdružení Podblanicem. *Stanovy o.s. Podblanicem* (2004).

Regionální škola rozvoje venkova (2006). *Projekty dělají partnery*. Poděbrady: Regionální škola rozvoje venkova.

Škola obnovy venkova Liběšice (2009). *Interaktivní vzdělávání venkovských kurátorů*. Liběšice: Škola obnovy venkova Liběšice.

Školy obnovy venkova v České republice (2003). Třanovice: Škola obnovy venkova Třanovice.

Zákony

Ústava České republiky; Listina základních prav a svobod: podle stavu k 22.5. 2000. Ostrava: Sagit, sv. 213.

Zákon č. 128/2000 Sb. o obcích (obecní zřízení).

Přílohy